

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Život v Poličce v 19. století
Bakalářská práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jakub Kučera**
Osobní číslo: **H17399**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Téma práce: **Život v Poličce v 19. století**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce se soustředí na zmapování kulturního a společenského života ve městě. Zaměří se na spolkový život. Zodpoví otázku, jaké možnosti vyžití měla tehdejší společnost ve městě. Rovněž se zaměří na sociální vrstvy, popřípadě osobnosti, které se nejvíce angažovaly v kulturním a spolkovém životě města.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

MICHL, Josef Václav Justin. Polička, královské věnné město v Čechách. Praha: 1848.

RŮŽIČKA, Jindřich. Dějiny města Poličky. Polička: Nakladatelství Kruh, 1968.

ŠVÁCHA, Rostislav. Polička-moderní architektura 1900 –1950. Polička: Městské muzeum a galerie, 2007.

JUNEK, David – KONEČNÝ Stanislav. Dějiny města Poličky. Polička: Město Polička, 2015.

Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Ústav historických věd

Oponent bakalářské práce: **doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2019**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2020**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Poličce dne 21. července 2021

Kučera Jakub

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval své vedoucí práce, prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc., za konzultace, rady a čas, který mi věnovala, a především za trpělivost, kterou měla s mou prací. Dále bych chtěl poděkovat, Mgr. Stanislavu Konečnému, za jeho vstřícnost při mé návštěvě Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Samozřejmě bych chtěl také poděkovat rodině a přátelům za jejich podporu při mém studiu.

Anotace

Tato práce se zabývá životem v Poličce v 19. století. Město Polička leží na českomoravské hranici, jeho sousedními městy jsou například Svitavy, Hlinsko nebo Litomyšl. Jedná se tedy o okres Svitavy v Pardubickém kraji. Má bakalářská práce se zabývá správním a ekonomickým vývojem města, náboženskými poměry a školstvím ve městě. Důraz je také kladen na spolkový život, kterému doposud nebyla obecně věnována velká pozornost.

Bakalářská práce vznikla na základě informací čerpaných z literatury o dějinách města Poličky a na základě archivních pramenů.

Klíčová slova

Život, 19. století, město, Polička, vývoj, spolky

Annotation

This thesis describes the life in the town of Polička in the 19th century. Polička lies on the borderline between Bohemia and Moravia, with neighbouring towns of, for instance, Svitavy, Hlinsko, or Litomyšl. It is located in the Svitavy District of the Pardubice Region. My bachelor thesis deals with the administration and economic development of the city, religious conditions and education in the city. Emphasis is also placed on associations life, which has not yet received much attention in general.

This bachelor's thesis draws on writings relating to the history of the town of Polička and on information obtained from local archives.

Keywords

Life, 19th century, town, Polička, development, associations

Obsah

1.	Úvod.....	1
2.	Historie Města Poličky.....	3
3.	Město Polička v 19. století	6
3.1	Správní vývoj města.....	6
3.1.1	Samospráva.....	6
3.1.2	Úřady.....	8
3.1.3	Purkmistři a starostové	10
3.1.4	Domovské právo	11
3.2	Židovská obec	12
3.3	Náboženský vývoj.....	13
3.3.1	Filiální sbor v Poličce	14
3.3.2	Poličské kostely	15
3.4	Školství.....	16
3.4.1	Škola hlavní a obecná.....	16
3.4.2	Dívčí škola.....	18
3.4.3	C. k. Učitelství ústav.....	19
3.5	Ekonomický vývoj města.....	20
3.5.1	Ekonomická situace v 19. století.....	20
3.5.2	Řemesla	22
3.5.3	Průmyslové podniky.....	23
3.5.4	Měšťanský pivovar	25
3.5.5	Doprava	25
3.6	Demografický a sociální vývoj	26
3.6.1	Počet obyvatel v 19. století.....	27
3.6.2	Národní jazyk.....	28
3.6.3	Stavební ruch.....	30
3.6.4	Živelní pohromy	31
3.7	Významné události	33
3.7.1	Revoluční rok 1848.....	33
3.7.2	Prusko-rakouská válka.....	35
4.	Kulturní život v Poličce v 19. století	37
4.1	Spolky.....	37
4.1.1	Spolkové právo a spolčovací zákon.....	37

4.2	Typologie spolků	38
4.2.1	Zábavní spolky	39
4.2.2	Vzdělávací spolky	41
4.2.3	Tělovýchovné a sportovní spolky	46
4.2.4	Svépomocné spolky.....	50
4.2.5	Podpůrné a charitativní spolky.....	52
4.2.6	Náboženské spolky.....	55
4.3	Jitřenka	56
5.	Závěr	59
6.	Resumé	63
7.	Seznam literatury	64
7.1	Seznam internetových zdrojů.....	67
7.2	Seznam pramenů.....	68
7.2.1	Digitální Moravská zemská knihovna v Brně.....	68
7.2.2	Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli.....	68
7.2.3	Městské muzeum Polička.....	69
7.2.3.1	Dobová odborná literatura	69
8.	Přílohy	71
8.1	Tabulky	71
8.1.1	Purkmistři města Poličky v 19. století.	71
8.1.2	Starostové města Poličky v 19. století.....	71
8.1.3	Starostové Osady města Poličky uvnitř hradeb v 19. století.....	72
8.1.4	Poličští děkani působící v 19. století.	72
8.1.5	Řemesla v Poličce k roku 1830.....	73
8.2	Významné osobnosti města Poličky v 19. století.....	74
8.2.1	Šebestián Hněvkovský (1770—1847).....	74
8.2.2	Antonín Hájek (1791—1863).....	75
8.2.3	Jan Nepomuk Eiselt (1805—1868)	75
8.2.4	Jakub Hynek Heger (1808—1854).....	77
8.2.5	Josef Václav Justin Michl – Drašar (1810—1862).....	78
8.2.6	Bohumil Eiselt (1831—1908).....	79
8.2.7	František Zákrejs (1839—1907)	80
8.2.8	Vojtěch Eduard Šaff (1865—1923).....	81
8.2.9	Bohuslav Martinů (1890—1959).....	82

1. Úvod

Jako téma pro svou bakalářskou práci jsem si zvolil „*Život v Poličce v 19. století*“. Pro toto téma jsem se rozhodl jednak proto, že v tomto městě bydlím, a také mě zajímá styl a způsob života tehdejšího poličského obyvatelstva a jejich možnosti podílet se na chodu místního společenského dění.

K zpracování tématu jsem využil řadu výborných publikací pojednávajících o historii a vývoji města Poličky. Většinu literárních děl sepsal historik Stanislav Konečný, který se zabývá regionálními dějinami města Poličky. Mezi jeho publikace patří například „*Jazykové bouře v Poličce v roce 1899*“ (2004), „*Lid bible v Poličce*“ (2002), „*Poličští ostrostřelci*“ (1998), „*Poličští legionáři 1914-1920*“ (2000) a mnoho jiných. Další knihou, z které jsem čerpal, je kniha „*Polička věnné město českých královen*“ (2010), jejíž autorem je již zmíněný Stanislav Konečný a historik Jindřich Růžička. V knize je popsána stručná historie města a jeho okolí, mimo to se v knize nachází popis místních historických budov a památek. Mezi stručně popisující historii města se řadí i publikace Josefa Krušiny a Jindřicha Růžičky „*Dějiny města Poličky 1. díl – Šest století feudálního řádu*“ (1968), která se zabývá historií města pouze do poloviny 19. století.

Hlavní knihou, ze které jsem čerpal a která mi zároveň pomáhala se orientovat v jednotlivých vývojových etapách města, byla kniha historika Davida Junka a Stanislava Konečného „*Dějiny města Poličky*“ (2015). Samotná kniha nám nabízí širší pohled na dějiny města, jeho okolí, městské památky, významné osobnosti a popis uspořádání od dob svého založení (13. století) až po události týkající se počátku 21. století. V publikaci nalezneme veškeré historické události, které jsou pěkně zpracované a některé i obohacené dobovými fotografiemi či fotografiemi poličských pamětihodností. Některá témata jsou zpracovaná pouze okrajově, zřejmě kvůli nedostatku pramenů, a některá naopak zasahují do detailu daného tématu.

V neposlední řadě nesmím opomenout knihu Antonína Hájka¹ „*Královské věnné město Polička do roku 1838*“ (1890), díky které je považován za prvního historika města Poličky. Jeho kniha byla bezpochyby inspirací pro všechny již zmíněné autory a jejich publikace.

Ještě bych rád upozornil na dvě již existující práce s podobným zaměřením. Jedná se o diplomovou práci pana Michala Kršky: *Spolková činnost na Poličsku v letech 1819 – 1918*,

¹ Informace o Antonínu Hájkovi se nachází v příloze této práce.

kteřou dotyčný obhájil na Univerzitě v Hradci Králové v roce 2006. Bohužel se mi nepodařilo do této práce nahlédnout, a tak nemohu uvést, v čem se moje práce liší. Podle názvu však předpokládám, že se jedná o práci, která má čtenářům podat zprávu o veškerých spolcích na Poličsku a popis jejich činnosti až do zániku. Další prací je diplomová práce paní Simony Králíčkové: *Obecní samospráva a občanské elity v Poličce v letech 1850 – 1914*, obhajoba proběhla na Masarykově univerzitě v Brně v roce 2010. Její práce je zaměřena především na občanské elity v Poličce. V předposlední kapitole se autorka věnuje také spolkové činnosti v Poličce. Cílem této kapitoly ale není podat zprávu o činnosti, vývoji nebo možnostech ve spolkovém dění, nýbrž zastoupení samotných poličských občanských elit ve funkcích konkrétních spolků.

Jako další zdroj informací jsem použil archivní materiály, které se týkaly především jednotlivých poličských spolků a jejich činnosti. Samotné poličské spolky nejsou v dosavadní literatuře podrobně zpracovány, většinou jsou u jednotlivých spolků uvedeny pouze základní informace, jako název a rok vzniku. Fondy poličských spolků jsou uloženy ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Pro ochotnický, zpěvácký a musejní spolek a sokolskou jednotu jsem nečerpal informace z archivu, jelikož jsem si na tato společenské uskupení nashromáždil materiály z městského muzea v Poličce. Dalším přínosným pramenem pro zjištění spolkového a kulturního vývoje v Poličce byl poličský časopis „*Jitřenka*“, jehož tisk započal až v roce 1882.

Cílem mojí práce je podat pohled na tehdejší život v královském věnném městě Poličce na základě vývoje samotného města v 19. století. Zároveň jsem se snažil podat informace o společenském dění, jak ovlivňovaly jednotlivé události celkové uspořádání města, jaké měli jeho obyvatelé možnosti, do jaké míry se mohli podílet na spolkovém životě, nebo jak je jednotlivá společenství obohacovala. Práce je rozdělena do 5 kapitol. První kapitolou je Úvod, ve kterém jsem představil své téma, důvody a způsob sepsání této bakalářské práce. Ve druhé kapitole jsem velmi stručně nastínil historii města Poličky od jeho založení až po 19. století. Třetí kapitola se zabývá samotným městem v 19. století, jak probíhal jeho vývoj z hlediska správního, církevního, ekonomického, demografického a sociálního. Čtvrtá kapitola pojednává o spolkovém životě ve městě. Nepopisoval jsem však historii jednotlivých spolků, ale jejich důvod vzniku, způsob činnosti a jak jejich existence prospívala místnímu obyvatelstvu. Poslední kapitola je závěrem této práce, ve které shrnu výsledek a zjištěné informace ohledně tohoto tématu.

2. Historie Města Poličky

Území, nebo také pomezí Moravy a Čech, na kterém se dnes rozprostírá město Polička, bylo dříve považováno za nevhodné pro osídlení. Často se zde projevovaly špatné klimatické podmínky, jako například předčasná zima nebo časté deštivé výkyvy. Dalším problémem byl zdejší rozsáhlejší kamenitý povrch. Nicméně existují náznaky toho, že tato lokalita byla osídlena ještě před založením samotného města. Originál zakládací listiny se bohužel nepodařilo dochovat. V kopii, neboli vidimu zakládací listiny, je zmíněna pracovní činnost na polích, která později spadají do vlastnictví města. Založení města nařídil český král Přemysl Otakar II, což se uskutečnilo 27. září 1265. Vybráním vhodného místa pro založení města byl pověřen lokátor Kondrác z Lewendorfu.² Roku 1307 se Polička stala královským věnným městem, správu tohoto města předal Rudolf. I. Habsburský do rukou své ženy Alžběty (Elišky Rejčky). V témže roce získali samotní měšťané veškerá práva a privilegia za pomoc Fridrichu Habsburskému při boji o českou korunu. Město bylo ve správě královna podkomořího, jenž vykonával hlavní funkci v podkomorském úřadu. Ve městě zasedala městská rada dvanácti konšelů, ročně smělo být voleno šest nových. Bylo zapotřebí vybudovat radní dům, k čemuž došlo okolo poloviny 14. století. Také došlo k vybudování silných hradeb, díky kterým se město mohlo přirovnávat k pevnosti.³

Během husitských válek se pozice královských věnných měst dostávala do popředí politického dění v zemi. Zpočátku byla Polička na straně Zikmunda Lucemburského, to se však změnilo roku 1421, kdy Jan Žižka z Trocnova vyjel ve spolupráci s Pražany do východních Čech. Na jaře tohoto roku otevřela Polička své brány a bez boje přestoupila k Pražskému městskému svazu. Díky tomu se zbavila německého patriciátu a stala se skutečným českým městem.⁴ Když byl Zikmund roku 1436 přijat za českého krále, ujal se dozoru nad městem opět královnin podkomoří. Ve druhé polovině 15. století město vykoupilo rychtu do svého vlastnictví, od této události byl každoročně dosazován do úřadu rychtáře některý z konšelů. Funkce rychtáře už nebyla v popředí a byla přeměněna na funkci podřízenou městské radě. Roku 1546 se město připojilo ke vzbouření proti Ferdinandu I. Habsburskému, když nařídil, aby města poskytla své vojenské a finanční prostředky pro císaře Karla V. Shromážděné hotovosti měly pomoci císaři Karlu V. ve šmalkaldské válce proti německým protestantům,

² Lewendorf, později Limberk a dnešní obec Pomezí sousedící s Poličkou směrem na Svitavy.

³ ŠTEFKA, Jan, Václav. Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti. V Poličce 1893, s. 10-13.

⁴ KONEČNÝ, Stanislav. Poličsko: turisticko-vlastivědný průvodce obcemi a jejich okolím. Tišnov: Sursum, 2005, s. 87. ISBN 80-7323-106-9.

které Karel V. porazil i bez pomoci českých stavů. Polička se rozhodla zaujmout postavení většiny měst a odmítla toto nařízení splnit. Důsledkem bylo odebrání všech privilegií a výsad, které městu patřily a také byly zabaveny městské pozemky, které byly později vykoupeny i s pravomocemi zpět do městského vlastnictví.⁵

Mezi lety 1618-1648 proběhla třicetiletá válka, která převrátila uspořádání města vzhůru nohama. Polička byla jedním z mnoha měst, která se účastnila odboje proti císaři. Když byla proticísařská rebelie zahnána, byl městu znovu odebrán majetek a veškerá privilegia. V roce 1628 byla privilegia městu navracena s tím rozdílem, že se vztahovala pouze na příslušníky katolické církve. Toto nařízení vycházelo z Obnoveného zřízení zemského roku 1627. Po vyrovnání škod způsobených z výbojů z třicetileté války se hospodářství města začalo stabilizovat. Funkce rychtáře upadala do pozadí, příslušníci městské správy se začali na veřejnosti naopak prezentovat jako šlechta.⁶ V 18. století se město zcela uzdravilo ze zasažených ran předešlého století a obnovilo tak hospodářskou prosperitu. Toto století je často nazýváno jako „Zlatý věk“ města. Dochází zde především ke stavebnímu rozvoji města. Byla vystavěna například nová radnice, či morový sloup ve středu náměstí. Ani v této době se však Polička neobešla bez škod a ztrát v průběhu tzv. první slezské války, kdy byla část Poličky vydrancována.

Po ukončení výbojů o rakouské dědictví značně ovlivnily dění města tereziánské a josefínské reformy. Již za vlády Marie Terezie došlo ke změnám v oblasti školství. Především v roce 1774, kdy Marie Terezie zavedla povinnou školní docházku. Budovaly se také nové školy, ve kterých by se děti naučily základům čtení, psaní a počítání. To vše se dělo v zájmu státu, vybudovat prospěšný stát s inteligentním lidem. V těchto myšlenkách později pokračoval syn Marie Terezie a následník trůnu Josef II. V 80. letech 18. století došlo k přerozdělení vrchnostenské půdy poddaným za určitý dědičný pronájem pomocí tzv. raabizační reformy.⁷ Jejím cílem bylo zvýšit zemědělskou výrobu, která byla po uplynulých epidemiích a neúrodném období v žalostném stavu. Poddaní by tímto způsobem byli osvobozeni od roboty a odváděli by tak vrchnosti pevný plat nebo naturálie.⁸ V roce 1781 došlo ke zrušení nevolnictví, což přineslo poddaným nové možnosti. Samotné nevolnictví jim totiž bránilo v rozvoji hospodářství. Lidé měli větší volnost osobního pohybu a přístup k řemeslům. V témže roce

⁵ JUNEK, David. Polička: barokní a gotická radnice. Polička: Městské muzeum a galerie Polička, 2004, s 2. Památky (Městské muzeum a galerie Polička). ISBN 80-86533-01-8.

⁶ Tamtéž, s. 5.

⁷ Podle dvorního rady Františka Antonína Raaba (žijící mezi lety 1722-1783).

⁸ PETRÁŇ, Josef, Jaromír NAVRÁTIL, Bohumil STEHLÍK a Josef KOČÍ. obrození: společnost a kultura v 70.-90. letech 18. stol. Praha: Academia, 1990, s. 16. ISBN 80-200-0061-5.

vešel v platnost tzv. toleranční patent, který umožňoval nekatolíkům veřejně se přihlásit ke své církvi. Dále odstraňoval zásah státu do osobního života nekatolíků, umožňoval jim vzdělání a volný pohyb v hranicích monarchie.⁹ V takovém uspořádání a podobě vstupovala Polička do dlouhého 19. století.

⁹ Tamtéž, s. 98.

3. Město Polička v 19. století

3.1 Správní vývoj města

3.1.1 Samospráva

Ve druhé polovině 18. století došlo k pár zásahům do výsad měšťanů a zásadní změně v městské samosprávě, které ovlivnily správu města až do poloviny 19. století. První změna se uskutečnila roku 1765, kdy městu bylo odebráno právo hrdelní. Během vládnutí Josefa II. došlo k dalšímu omezení městské samosprávy. Dvorským dekretem z roku 1783 zavedl jednotné soudní zřízení pro České království. Dekret zároveň nařizoval, aby byli i členové městské rady právnický vzdělání. Josef II. zastával svojí ideu nového úředníka, tím měl být člověk vzdělaný, řádně školený a měl podléhat státnímu dozoru. Není tedy divu, že od roku 1788 přebírá samosprávu města nový regulovaný magistrát namísto městské rady. V magistrátu pracovali úředníci, kteří byli placeni z městských důchodů. I přes tuto skutečnost byli úředníci podřízeni státu. Zpočátku mohli měšťané volit své městské představené. Později tyto volby začaly ztěžovat vysoké nároky, neboť úředníci museli disponovat právnickým vzděláním. Volby městských představených nakonec zanikly roku 1808, od té doby byli úředníci jmenováni.¹⁰ Měšťané směli rozhodovat pouze v oblasti hospodářství, i přesto měli s tehdejším magistrátem rozepře, a tak roku 1846 sepsali stížnost pražskému guberniu. Do Poličky byla vyslána komise, která měla rozepře posoudit. Výsledkem bylo udělení důtky občanům města za troufalé a zároveň zbytečné obtěžování úřadů.¹¹

Díky revolučnímu roku 1848 došlo ke zrušení roboty a zároveň byla odstraněna vrchnostenská moc nad městským panstvím. Ferdinand I.¹² přislíbil vydání ústavy, v březnu roku 1849 vydává tzv. oktrojovanou ústavu. Tato ústava byla vydána vládou bez souhlasu volených zástupců lidu, tudíž nevešla v platnost. Důsledkem příslibů Ferdinanda I. o vydání konstituce se u měšťanů zrodila naděje na navrácení samosprávy do svých rukou. Na to vznikl v roce 1849 nově zvolený sbor obecních starších, v čele s purkmistrem a šestičlenným výborem. Výbor obsahoval i zástupce obou poličských předměstí (Horní a Dolní předměstí). Tento sbor měl na starosti rozhodování hospodářských záležitostí vůči regulovanému magistrátu. Samotný magistrát byl zrušen roku 1850 a na základě prozatímního obecního

¹⁰ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu. Hradec Králové: Kruh, 1968, s. 94.

¹¹ Junek, David. Polička: barokní a gotická radnice. Městské muzeum a galerie Polička 2004, s. 39.

¹² Rakouský císař, jako uherský a český král vládl mezi lety 1835-1848, jeho předchůdce byl František I.

zákona ze dne 27. března 1849 převzalo správu města volené obecní zastupitelstvo.¹³ Zastupitelstvo obsahovalo 30 členů, ze kterých byl volen obecní výbor a v čele samotného města stál obecní starosta (předtím purkmistr). Ještě v roce 1849 byl zrušen královský podkomořský úřad v Praze, díky čemuž přešla správa městského hospodářství pod jednotné předpisy platné pro všechny obce. Lidé v Poličce byli natolik hrdí na titul „královského věnného města“, že i nadále odváděli královně určitý poplatek až do zániku monarchie roku 1918. Na přelomu 19. a 20. století činil tento poplatek symbolickou částku 70 korun a 70 haléřů.¹⁴

Důsledkem ukončení feudalismu v roce 1848 se z města, jakožto feudální vrchnosti, stal v budoucnu prosperující velkostatek, a ještě v následujících letech přibývaly do městské pokladny náhrady od dřívějších poddaných. Zaniklý feudalismus zde zanechal velký pozemkový majetek, na který si dělali nárok především měšťané uvnitř hradeb. V roce 1865 založili měšťané vnitřní částí města Osadu města Poličky uvnitř hradeb. Díky tomu mělo město tři starosty – starosta obce, starosta Osady a později přibyl starosta Horního předměstí. Cílem Osady uvnitř hradeb bylo získat výhradní právo na pozůstalý majetek.¹⁵ To prohloubilo doposud trvající soudní spory mezi městskými částmi a až v roce 1872 došlo ke společnému majetkovému vypořádání. Majetková správa úřadu Osady města Poličky uvnitř hradeb přešla do úřadu obce, který se tak staral o záležitosti měšťanů celé Poličky včetně obou předměstí. Podoba města (dvě předměstí a Osada města uvnitř hradeb) zůstala v platnosti až do období okupace německými vojsky za druhé světové války.¹⁶ Ještě v roce 1850 byl ve městě zřízen vládní komisiariát a okresní soud. Díky tomu Polička fungovala jako správní středisko okresu, které zahrnovalo 33 obcí¹⁷. Tento soudní okres byl roku 1855 přetvořen díky sloučení veřejné správy a soudnictví. Poličský soudní okres se tedy osamostatnil a vznikl zde politický a soudní (smíšený) okresní úřad. V popředí stál okresní komisař a v roce 1868 zde přibýlo také okresní hejtmanství.¹⁸

¹³ MACENAUER, Josef a František ROHÁČEK. Samospráva obecní: příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě. 3. rozmnožené a docela přeprac. vyd. Brno: K. Winkler, 1899, s. 39.

¹⁴ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen. 2., přeprac. vyd. Litomyšl: Ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli vydal Stanislav Konečný, 2010, s. 41. ISBN 978-80-254-8663-4.

¹⁵ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 280.

¹⁶ Junek, David. Polička: barokní a gotická radnice, s. 42.

¹⁷ Borová, Česká Radiměř, Modřec, Nedvězí, Kamenec, Oldřiš, Sádek, Pustá Rybná, Sedliště, Široký Důl, Trhonice, Telecí, obec Brněnec-Zářecí, Chrastavec, Německá Bělá (dnešní Bělá nad Svitavou), Vítějeves, obec Banín, Bystré, Česká Dlouhá, Hartmanice, Hlásnice, Jedlová, Korouhev, Limberk (dnešní Pomezí), Nová Bělá (dnešní Lavičné), Stašov, Trpín, obce obou Předměstí, Rohozná, Starý a Nový Svojanov, Hamry a Březiny.

¹⁸ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 286.

Na počátku 20. století byl majetek města rozšířen o velkostatek Svojanov i s hradem, který zakoupila Osada města Poličky uvnitř hradeb v roce 1910. Byla to velmi úspěšná koupě, neboť se tento velkostatek vykoupil z rukou německého majitele, tudíž mohla být tato koupě shledána za velmi úspěšný národní skutek. Město díky tomu disponovalo obrovskými pozemky.¹⁹

3.1.2 Úřady

a) Magistrát a Hospodářský úřad

Od roku 1788 řídil samosprávu města magistrát. Ten obsahoval nemalý počet členů – purkmistr, čtyři radní, tajemník, magistrátní protokolista, expeditor, důchodní, 3 písaři, vedoucí účetní pozemkových knih, 3 radní sluhové, 4 strážníci a 2 hlídači vězňů. Tento úřad spravoval městské záležitosti až do roku 1850, kdy byl zrušen. Pouze do hospodářství úřad nezasahoval, protože toto odvětví spravoval Hospodářský úřad, prostřednictvím měšťanů, jakožto volených úředníků. Postupem času se však začala prokazovat zbytečnost tak velkého počtu radních. Proto v roce 1813 vydala c. k.²⁰ dvorní kancelář dekret, který zrušil pozici jednoho radního. Dalším dekretem z roku 1825 byla zrušena další pozice radního. Kromě toho byla zrušena místa i radního sluhy, dvou policistů a dvou hlídačů vězňů. Samotný Hospodářský úřad tvořil návladní dozorce, 3 měšťtí reprezentanti, hospodářský direktor, správce stavitelství, výběřčí c. k. daní, polesní, listovní, 2 drábové a 10 hajných.²¹

b) Celní úřad

Historie celního úřadu v Poličce sahá až do 17. století, kdy se zde nacházel pomezní celní úřad, kontrolující obchodníky z Moravy. Po výstavbě silnic roku 1827 zde pokračoval v pronájmu výběr cla a mýtného. V roce 1884 byli poličtí obyvatelé a obyvatelé měst v rámci poličského okresu osvobozeni od mýtného. Změna se týkala pouze silnice svitavské (směr Svitavy), na které se městu Poličce platilo clo z povozu a dobytka. Tato změna proběhla kvůli tomu, že se cesta z Limberka (dnešní Pomezí) napojovala ještě před Poličkou na silnici ze Svitav a samotné mýto ze svitavské silnice bylo vybíráno skoro až uprostřed obce. Kvůli tomu platili clo i lidé, kteří cestovali po okresní silnici, tedy od Limberka. Přes Limberk cestovali také lidé z Rohozné, Radiměře, Banína nebo Staršova (dnešní Stašov), tudíž z obcí poličského okresu. Přes všechny stížnosti na placení cla v rámci okresu bylo nakonec stanoviště pro

¹⁹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 353.

²⁰ Zkratka c. k. (císařsko-královský) se používala pro označení orgánů v rakouské říši a později v R-U.

²¹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 207.

vybírání mýtného přesunuto na místo, kde zavíralo pouze silnici svitavskou, a tak byli místní a lidé cestující přes Limberk osvobozeni od cla.²²

c) C. k. poštovní úřad

V roce 1786 byla v Poličce zřízena c. k. pošta, jejím prvním poštmistrem byl Josef Tichý, který byl doktorem medicinae (medicíny) a později zde působil jako purkmistr. Od roku 1813 se chod pošty zlepšil natolik, že docházelo až čtyřikrát týdně k odesílání zásilek. Přes Poličku chodily zásilky na Prahu i na Vídeň, dále pak i přes Svitavy na Moravu.²³ V roce 1884 došlo k poštovnímu spojení s Litomyšlí, kam se poštovní vůz vydával každý den v 9 hodin ráno.²⁴ V téže roce v červenci se zřídila druhá jízdná pošta jezdící mezi Poličkou a Jimramovem., která se následně připojovala k jízdné poště na Litomyšl a Svitavy. Tuto jízdnou poštu, která přepravovala různé zásilky nebo také cestující, financoval c. k. poštovní úřad v Jimramově. Z Jimramova vyjížděla v 7 hodin a 20 minut ráno, do Poličky přijížděla okolo 9 hodiny, odkud vyjížděla zpátky v 17 hodin a 30 minut a do Jimramova přijížděla v 19 hodin a 10 minut. Díky tomu docházely listiny, zásilky či dopisy oběma stranám ještě tentýž den.²⁵ Od roku 1896 se poštovní zásilky dopravovaly do Svitav pomocí vlaku. Vlak odjížděl každé ráno v 9 hodin a 10 minut, zpátky přijížděl poštovní vagon v 15 hodin a 10 minut, díky tomu mohla být pošta roznášena již v 16 hodin místo 18 hodiny, jak tomu bylo dříve.²⁶

d) C. k. silniční komisařství

Od roku 1818 obsahoval jednoho komisaře, který měl pod sebou 6 cestovních mistrů a 35 pohrabáčů (cestář, dnešní silničář). Komisař dohlížel a opatroval královské silnice. Od roku 1816 to byla Svitavská (z Poličky do Brna a Olomouce), Německo-brodská (přes Německý Brod do Horních Rakous) a Litomyšlská na Vysoké Mýto. Od roku 1832 z Poličky na Jihlavu přes Jimramov a od roku 1837 z Poličky do Brna přes Bystré. Ve městě bydlel komisař a jeden cestovní mistr. Zprávy o c. k. silničním komisařství z druhé poloviny 19. století jsem již nedohledal. Jediné, co jsem dohledal ohledně správy silnic, jsou zprávy ze schůzí Okresního výboru poličského v Jitřence, na kterých byly projednávány opravy, údržba a rozšiřování silnic. Například v roce 1897 se sešel výbor společně s okresním starostou za účasti silničního výboru

²² Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 20.12.1883, 2(36), s. 433.

²³ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838. Polička: Popelka, 1890, s. 34.

²⁴ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 01.05.1884, 3(9), s. 144.

²⁵ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 16.07.1884, 3(14), s. 224.

²⁶ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 01.11.1896, č. 21, s. 327.

z Nového Města.²⁷ Následovně společně vykonaly obchůzku okresních silnic z Korouhve do Jimramova a z Borovnice do Sádku za účelem plánované rekonstrukce.²⁸

e) Úřad pro zaplacení daně z nápojů

Ještě v první polovině 19. století bylo v platnosti odvádění daně z piva, pálenky a vína. V Poličce to byla především daň z piva, neboť zde bylo právovárečné měšťanstvo. V roce 1829 byl zrušen nápojní berní úřad a s ním i doposud platící daň za vaření piva. V téže roce vešla v platnost nová nápojní a potravní daň neboli akcíz. Byla to daň z dovozu zboží za tzv. potravní čáru, která byla určena na přístupových cestách okolo uzavřených měst. Na tyto daně dohlížel c. k. dohlížitel a výběrčí. Ten poslední byl spojen se zdejším úřadem solním, který byl roku 1830 zrušen.²⁹

3.1.3 Purkmistři a starostové

Již ve 13. století, vykonával funkci starosty města rychtář. Toho jmenoval sám panovník nebo vrchnost. Úřad rychtáře byl dědičným, pokud jeho vlastník chtěl, mohl se jej zbavit pomocí prodeje. Rychtář vykonával dozor nad správou města, do které patřila i moc soudní. Zabýval se tedy i těžkými zločiny nebo menšími přestupky. Mimo město soudili rychtáři vesnic. Rychtáře v jeho plnění doprovázela městská rada, skládající se z dvanácti konšelů, v čele s předsedou rady a purkmistrem. Purkmistr byl jakýmsi zástupcem rychtáře. Konšelé byli většinou vybíráni z majetných měšťanů, kteří se po roce až dvou střídali.³⁰ Od roku 1337 se v Poličce každým rokem měnilo šest nových konšelů, tuto změnu odsouhlasil Jan Lucemburský. Nové konšely určovalo šest odstupujících, nově zvolené potvrzoval u věnného města královnin podkomoří. Ve druhé polovině 15. století město Polička vykoupilo rychtu. Díky tomu se každým rokem střídají konšelé ve funkci rychtáře, a tak se tato funkce stává spíše podřízenou samotné městské radě. Postupem času začíná purkmistr nabývat většinu práv, až nakonec funkce rychtáře zanikne. Během 80. let 18. století je úřad purkmistra omezen kvůli zavedení magistrátu, který byl v Poličce zrušen až roku 1850. V dalších letech, po novém uspořádání samosprávy v roce 1849, stál v čele města obecní starosta. Tato podoba se do konce 19. století již nezměnila.³¹

²⁷ Pravděpodobně se jedná o dnešní Nové Město na Moravě, které se nachází zhruba 30 km od Poličky.

²⁸ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 15.06.1897, č. 12, s. 180.

²⁹ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838, s. 34.

³⁰ HOFFMANN, František. Středověké město v Čechách a na Moravě. Vyd. 1., (Celkově 2., rozš. a upr.). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 183-184. Česká historie. ISBN 978-80-7106-543-2.

³¹ JUNEK, David. Polička: barokní a gotická radnice, s. 1-6.

3.1.4 Domovské právo

Domovské právo znamenalo jakýsi právní poměr určité osoby k určité obci. Tímto právem vzniká nárok na nerušený pobyt v obci a na chudinské opatření. Tento vztah však není podmíněný fyzickým pobytem dané osoby v dané obci. Domovské právo bylo jako první sdružení občana s obcí poprvé upraveno obecním zřízením roku 1849. Další důležitá úprava proběhla až zákonem z roku 1863. Získat domovské právo obce mohla pouze osoba s rakouským státním občanstvím. Získat jej mohla buď narozením, provdáním se, rozhodnutím o přijetí zastupitelstvem nebo setrváním v dané obci po dobu čtyř let. Děti, které nedovršily plnoletosti, následovaly obecní příslušnost rodičů. Nemanželskému dítěti byla určována matčina obecní příslušnost. V případě smrti rodičů se u dětí jejich obecní příslušnost nezměnila.³²

Domovské právo nabývali i lidé bez domova. Bezdomovcům byla určena ta obec, ve které se např. nacházeli při odvedení do vojenské povinnosti. Dále obec, ve které se zdržovali alespoň půl roku, nebo jim byla přiřazena ta obec, ve které se sami narodili. Poslední možností pak bylo přiřazení obce, ve které započalo šetření domovského práva daného bezdomovce. Samotná obec musela opatřit domovské právo i chudému obyvatelstvu. Bylo to hlavně v případě, kdy péči o chudého nemohl zastávat nikdo z rodiny. V tom případě připadla péče na obec, ale jen do té doby, dokud péče nepřipadla na jinou občanskou osobu nebo instituci.³³

Příslušník dané obce dostal tzv. domovský list, jímž prokazoval, které obci přísluší. Každý domovský list obsahoval pečeť obce. Pokud obec prokázala, že v dobu vystavení měla určitá osoba již zavedený domovský list v jiné obci, byl nově vystavený list neplatný.³⁴ Zánik domovského práva mohla zapříčinit ztráta státního občanství, v případě úmrtí nebo získání nového domovského práva v jiné obci.³⁵ Zákon o domovském právu byl zrušen až v období Československa zákonem č. 174/1948 Sb. vydaným v platnost roku 1948.³⁶

³² Všeobecný domácí sekretář: praktický kalendář obsahu všeužitečného pro každého občana na přestupný rok. V Praze: I.L. Kober, 1865, 2(1). s. 28.

³³ MACENAUER, Josef a František ROHÁČEK. Samospráva obecní: příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě, s. 784-785.

³⁴ Všeobecný domácí sekretář: praktický kalendář obsahu všeužitečného pro každého občana na přestupný rok. V Praze: I.L. Kober, 1865, 2(1). s. 29.

³⁵ LANGER, Leopold. Domovské právo: populární výklad. V Praze: B. Kočí, 1907. s. 25.

³⁶ ČERNÝ, Jan a Miloš VALÁŠEK. České státní občanství: ucelený výklad právních předpisů upravujících státní občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR. Praha: Linde, 1996. s. 41. ISBN 80-7201-018-2.

3.2 Židovská obec

První zmínky o pobytu Židů na českém území pochází z 10. století. Již od těchto dob se projevovala určitá nenávisť křesťanských obyvatel proti židovské komunitě. Nejvíce se tato nenávisť projevila v období křižáckých výprav a církevních protižidovských opatření. První úlevu Židé pocítili za krále Přemysla Otakara II., který jim umožnil provozovat obchod s penězi na úrok, díky tomu byli pod jeho ochranou, za což mu odváděli daně. Zároveň museli Židé nosit patriční označení. Přesto však nebyl tehdejší problém s židovskou komunitou vyřešen, k nejkrvavějšímu pogromu došlo roku 1389 v Praze, kdy došlo k vyvraždění skoro celého tehdejšího ghetta. V pozdějších letech docházelo převážně k vystěhování Židů z jednotlivých měst nebo dokonce vyhnání ze země. Své poklidné období zažila židovská komunita po bitvě na Bílé hoře, díky finanční podpoře císaře Ferdinanda II, ten jim za jejich finanční výpomoc udělil privilegium volného pohybu po celém království a také provozování obchodu. To zapříčinilo během následujících let obrovský nárůst Židů v českých zemích. Počet židovského obyvatelstva se snažil zredukovat císař Karel VI. tzv. familiantským zákonem.³⁷ Podobné postavení zaujala Marie Terezie, která vypověděla Židy z celé země, nakonec musela toto rozhodnutí stáhnout, neboť docházelo k ekonomickým úpadkům. Její syn Josef II. byl jiného názoru plného osvícenských idejí, a tak Židům povolil například studovat na školách a univerzitách nebo se věnovat obchodům a řemeslům. Také rušil řadu opatření proti židovskému obyvatelstvu, čímž započal jeho určitý vývoj.³⁸

Přítomnost židovského obyvatelstva v Poličce se projevila až ve druhé polovině 18. století, kdy zde působil jediný Žid a obchodník s tabákem David Löbl Khue.³⁹ Nesouhlas s jeho pobytem v Poličce projevovali zdejší obyvatelé, když si v roce 1798 Löbl zakoupil tehdejší dům čp. 6 a chtěl učinit z Poličky své trvalé bydliště. Navíc se jednalo o právozárečný dům, a tak bylo pro místní nepřipustné, aby stavení jejich předků obýval Žid. To vedlo k dlouhým soudním a úředním sporům, až se nakonec po roce 1798 Löbl i se svojí rodinou z města odstěhoval.⁴⁰ První trvale usazené židovské rodiny jsou v Poličce doloženy až od 20. let 19. století. Postupem času však počet židovských obyvatel v Poličce narůstal a k roku 1869 zde bylo při sčítání obyvatel napočítáno 73 osob židovské komunity. Pravděpodobně zde v

³⁷ Jedná se o zákon z roku 1726, podle kterého měl právo na sňatek a založení rodiny pouze nejstarší syn z rodiny, což mohl uskutečnit až po smrti svého otce.

³⁸ CAMUS, Jean-Yves a Annie-Paule DERCZANSKY. Svět Židů. Praha: Levné knihy, 2008, s. 44. ISBN 978-80-7309-501-7.

³⁹ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 109

⁴⁰ Konečný, Stanislav. Lid Bible V Poličce: Vznik, Vývoj a Zánik židovské Obce. Litomyšl: Státní okresní archiv, 2002, s. 16,18.

60. letech 19. století působil židovský modlitební spolek, který byl v roce 1872 přeorganizován na samostatnou náboženskou židovskou obec. Samotná obec měla později i své starosty, Eduarda Witze mezi lety 1893—1921 a ve 30. letech působil ve funkci starosty Hugo Klein, není však doloženo, že byl zvolen ihned po smrti Eduarda Witze v roce 1922. Svoji existenci si tato obec udržela až do období nacistické okupace. Nejvyšší nárůst obyvatel však obec zaznamenala v roce 1880, kdy zde žilo 91 osob. Poté jejich počet začal až do konce 30. let upadat, kdy později docházelo k deportacím.⁴¹

Během svého působení si židovská komunita ve městě vybudovala svojí modlitebnu,⁴² která existovala již v 60. letech 19. století. Od 50. let 20. století tuto modlitebnu krátkou dobu používala Církev adventistů sedmého dne, až byla nakonec v roce 1964 zbořena. Kromě modlitebny byl v Poličce v roce 1881 zřízen také židovský hřbitov, který se nachází jihozápadně od města směrem na Hlinsko. V roce 1964 byl v důsledku rozšiřování ulic zmenšen a spojen s městským hřbitovem, zároveň byla v témže roce zbořena židovská márnice s orientálními prvky. Před zřízením poličského židovského hřbitova, pochovávali židovští obyvatelé své zemřelé po okolních židovských hřbitovech, nejčastěji v Luži.⁴³

3.3 Náboženský vývoj

Již od založení města zde panovala katolická církev, která si svůj postoj udržela i přes období Husova učení. Je však známo, že i v Poličce působili kališníci. K husitskému vyznání se postupem času hlásila většina obyvatel města. Katolíkům nezbylo nic jiného, než si vystavět nový chrám, kde by mohli vykonávat své bohoslužby. Tím chrámem je kostel sv. Michaela z 16. století, nacházející se na jihozápadní straně města. Konec nekatolických vyznání nastal po bitvě na Bílé hoře roku 1620, kdy započala rekatolizace Ferdinandem II. Jediným povoleným náboženstvím tedy byla římskokatolická církev.⁴⁴ Úplně první zdejší zaznamenaný kněz je Petr Herbort z první poloviny 14. století.⁴⁵ Kněžský úřad byl postupem času často obměňován. Od roku 1656 zde vykonával funkci kněze Tobiáš Kryštof Sauremann, za kterým se v roce 1657 vydal kardinál Harrach kvůli kontrole neboli vizitaci. V návaznosti byl v témže roce zřízen v Poličce děkanský úřad. Poličský děkan býval zároveň i vikářem, který vykonával

⁴¹ Tamtéž, s. 21,22,25.

⁴² Modlitebna se nacházela ve dvorním traktu tehdejšího domu na náměstí čp. 57.

⁴³ KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl V., Par-Pra. Praha: Libri, 2002, s. 362. ISBN 80-7277-039-X.

⁴⁴ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838, s. 23.

⁴⁵ o farnosti - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička. Úvodní stránka farnosti Polička - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička [online]. Copyright ©2005 [cit. 16.06.2021]. Dostupné z: <http://www.farnostpolicka.cz/ofarnosti.html>

povinný dohled nad několika farnostmi v okolí. Jako prvně zaznamenaným poličským děkanem je Bartoloměj Novák z roku 1670. V 18. století proběhla v celém městě barokní přestavba, kdy roku 1711 byla na místě staré fary⁴⁶ vystavěna nová budova děkanství v barokním slohu. Měla být osazena břidlicovou nebo plechovou krytinou. Díky novodobým stavebním vlastnostem přežilo děkanství, jako jedna ze čtyř budov, požár roku 1845.⁴⁷

3.3.1 Filiální sbor v Poličce

Už od počátku 19. století se v Poličce začali usazovat evangelíci,⁴⁸ důvodem tohoto dění byl toleranční patent Josefa II. Kvůli absenci svého chrámu chodili evangelíci na bohoslužby do Telecího.⁴⁹ Postupem času se zrodila myšlenka na svůj vlastní evangelický chrám v Poličce, a tak se evangelíci z Poličky, Kamence a Sádku složili na částku 8000 zlatých. S úmyslem o vystavění svého kostela šli za farářem Václavem Karafiátem do Telecího, ten jim však tuto myšlenku rozmluvil, neboť on sám byl již stár a moc dobře věděl, jaké starosti to obnáší. Prozatím využívali evangelíci hřbitov v Kamenci, změna nastala roku 1877, kdy se poličští evangelíci rozhodli o vystavění svého hřbitova. O rok později byl nový hřbitov dokončen, a tak byl 28. září 1878 posvěcen a předán farářem z Telecího J. Martínkem. Po domluvě s farářem Martínkem bylo ujednáno, že se některé bohoslužby uskuteční i v Poličce. Dne 22. dubna 1883 se uskutečnila v Poličce první evangelická právoplatná bohoslužba, která proběhla v bytě, jehož vlastníkem byl Josef Novotný v Riegrově ulici čp. 47. V témže bytě se konala nedělní škola pro děti již od roku 1881. Farář Martínek zplnomocnil Josefa Novotného, aby mohl vykonávat bohoslužby. Od roku 1884 se farář Martínek snažil o založení filiálního sboru v Poličce. Po několika letech neúspěšného vyjednávání se dne 12. dubna 1890 poličští evangelíci dočkali pozitivní odpovědi a bylo jim povoleno zřízení filiálního sboru evangelické reformované církve v Poličce ke sboru v Telecím.⁵⁰

Od zavedení filiálního sboru se počet prováděných bohoslužeb zvýšil, na to byt Josefa Novotného již nestačil. Proto byl roku 1899 kousen dům v tehdejší Solné ulici⁵¹ za téměř 8000 korun. V přízemí tohoto domu byla zřízena modlitebna, první bohoslužba v novém domě se uskutečnila 8. září 1899. Nicméně koupě domu v Solné ulici byl pouze provizorní plán, jak vyřešit problém s rozrůstajícím se sborem. V roce 1905 koupil sbor parcelu za Synským

⁴⁶ Na dnešním Náměstí Bohuslava Martinů, naproti kostelu sv. Jakuba.

⁴⁷ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 165.

⁴⁸ Patrně se jednalo o evangelíky z nedaleké obce Široký Důl (cca 6,5 km od města Poličky).

⁴⁹ Obec Telecí se nachází cca 11,5 km od města Poličky.

⁵⁰ Českobratrská církev evangelická a Jarmil FELTL. 120 let od založení evangelického sboru v Poličce. Polička: Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Poličce, 2010. s. 5-6. ISBN 978-80-254-6769-5.

⁵¹ Dům čp. 117.

rybníkem⁵², která měla posloužit pro stavbu nového evangelického kostela. Ke stavbě však došlo až mezi lety 1936-1937.⁵³

3.3.2 Poličské kostely

a) Děkanský kostel sv. Jakuba

Tento kostel byl pravděpodobně vystavěn krátce po založení města. Ve 14. století proběhla přestavba kostela, jejíž podoba nám je doposud bohužel neznáma. Pravděpodobně se jednalo o trojlodní baziliku s nízkými bočními loděmi a protáhlým kněžištěm. K zasvěcení kostela na sv. Jakuba docházelo ve 13. století zcela běžně. Sv. Jakub je patronem poutníků, což naznačuje, že se může jednat o kolonizační město.⁵⁴ Další změny proběhly v interiéru kostela v první polovině 18. století, kdy byl kostel vybaven novými oltáři, sochami a obrazy, na čemž měl podíl děkan Karel Nepauer⁵⁵. Bohužel většinu těchto nových ozdob schvátíl požár města Poličky v roce 1845.⁵⁶ Kostel byl po požáru natolik poničen, že byl nakonec stržen a vybudován nový. Bylo odsouhlaseno, že nový kostel bude vystavěn v gotickém slohu, na čemž měl podíl purkmistr Josef Smola. Stavba nového kostela probíhala mezi lety 1853-1863, samotné svěcení kostela se uskutečnilo v roce 1865 k šestistému výročí města.⁵⁷ Mezi dochovaná umělecká díla po požáru patří například socha Krista s Pannou Marií pod kruchtou a Pieta z roku 1748, jejichž autorem je sochař František Pacák. Dále socha sv. Jakuba na hlavním oltáři a reliéfy kazatelny od sochaře Václava Levého z roku 1864.⁵⁸

b) Hřbitovní kostel sv. Michaela

Renesanční kostel sv. Michaela se nachází na Dolním předměstí jihozápadně od náměstí. Byl vystavěn okolo roku 1580 a je zasvěcen sv. archandělu Michaelovi, což nevadilo tehdejšímu utrakvistům, neboť oni sami svaté uctívali. Stavbu kostela vedl Ital Ambrož Vlach, který žil v Čechách. Zevnějšek kostela je vybaven opěrným systémem a okny zakončenými lomeným obloukem, což vypovídá o použití gotických prvků. Kostel má příkrý krov, tomu odpovídá poměrně vysoký trojúhelníkový štít. Kostelní budova je vystavěna do čtvercového

⁵² Dnešní Nábřeží svobody 561 (Farní sbor ČCE), Nábřeží svobody 506 (Evangelický Kostel).

⁵³ NEŠPOR, Zdeněk R. a Blanka ALTOVÁ. Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha: Kalich, 2009. s. 356. ISBN 978-80-7017-129-5.

⁵⁴ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 36.

⁵⁵ Děkanem 1724-1762 (původem z Poličky), po něm Karel Josef Hron z Lichtenberku (děkanem 1762-1808).

⁵⁶ JUNEK, David. Polička: mariánský obelisk a barokní sochy. Polička: Městské muzeum a galerie Polička, 2006. Památky (Městské muzeum a galerie Polička), s. 25. ISBN 80-86533-03-4.

⁵⁷ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 43.

⁵⁸ POCHE, Emanuel a Ústav pro teorii a dějiny umění (Československá akademie věd). Umělecké památky Čech. Praha: Academia, 1980. sv. 3. s. 126.

trojlodí, ke kterému se připojuje pětiboké uzavřené kněžiště. Vnitřek s tříramennou kruchtou je renesanční, ale vybavený je barokně.⁵⁹ Součástí tohoto hřbitovního kostela byla zvonice nacházející se severovýchodně od kostela. Jednalo se o patrovou a hranolovitou stavbu obdélníkového půdorysu. V přízemí zvonice je zhotoven valený klenutý vchod na hřbitov, v patře se nachází zvon odlitý roku 1598, který je zasvěcený sv. Michaelovi. Místrem tohoto zvonu je Eliáš z Hradce Králové. Ve druhé polovině 18. století byla ještě ke kostelu postavena kostnice s kopulovitou střechou. Kostel, i s přílehlými stavbami, tak získal podobu, jak ji známe dnes.⁶⁰

3.4 Školství

3.4.1 Škola hlavní a obecná

Polička byla jedním z prvních měst, které se postaralo o existenci své školy. První zprávy o škole v Poličce pocházejí z poloviny 15. století. Pravděpodobně se nacházela hned vedle dnešního děkanství.⁶¹ Z knihy kulturního historika Wintera Zikmunda⁶² se můžeme dozvědět, že již na počátku 17. století se v Poličce nacházela partikulární (latinská) škola, která tehdy sčítala 48 žáků, z toho byla 4 děvčata.⁶³ Své působení si partikulární škola udržela až do 18. století, kdy k roku 1741 měla k dispozici 3 třídy. Postupem času byla latinská škola přeměněna na českoněmeckou městskou triviální školu. Kantory do učitelského úřadu vybíral magistrát města a učitelé byli placeni z městského důchodu. Děti se v této době učily psaní, počítání, čtení, náboženství a dějepisu. Po krátké době požadovalo poličské obyvatelstvo zřízení hlavní školy. Tento požadavek byl schválen dvorským dekretem ze dne 29. září 1789 a dne 3. ledna následujícího roku byla hlavní škola slavnostně otevřena.⁶⁴

První třída společně s druhou se nacházely v budově školy vedle děkanství. Druhá třída zároveň sloužila jako kreslárna nebo pracovní dílna pro ženské práce. Další třídy (třetí a čtvrtá) se nacházely v radnici. V tuto dobu se na úřadech, veřejnosti, ale i ve školách používal pouze německý jazyk. Výjimku však tvořily první a druhé třídy, ve kterých se po většinu času užíval spíše český jazyk. Žáci třetích a čtvrtých tříd měli v učebním plánu také výklady z oboru měřictví a stavitelství. Po celý rok podléhali studenti různým zkouškám, avšak na konci školního roku probíhala celoroční zkouška, která byla uskutečněna ve velkém radničním sále.

⁵⁹ Tamtéž, s. 127.

⁶⁰ PODHORSKÝ, Marek. Pardubický kraj. Praha: Freytag & Berndt, 2004, s. 133. ISBN 80-7316-077-3.

⁶¹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 113.

⁶² Winter Zikmund byl český spisovatel, kulturní historik a učitel, žijící mezi lety 1846-1912.

⁶³ WINTER, Zikmund. Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století: kulturně-historický obraz. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901, s. 390.

⁶⁴ Adámek, Karel. Z Kulturních Dějin Královského Věnného Města Poličky. Praha: Karel Adámek, 1905, s. 39.

Žáci byli při této zkoušce zkoušeni z jednotlivých předmětů a ze zpěvu. Po vyhodnocení zkoušek dostali úspěšní žáci obrázky a knížky jako odměnu a tím byla celoroční zkouška zakončena.

Děti, které dovršily 12 let, musely i po ukončení školy navštěvovat tzv. nedělní školu a opakovací hodiny ve svátcích, kde si osvěžovaly své nabyté vědomosti ze školy. Zpočátku tyto opakovací hodiny navštěvovali pouze chlapci, to se však změnilo roku 1809, od té doby i dívky. Po skončení vyučování podstoupili žáci ještě křesťanské cvičení, které probíhalo v kostele. Od roku 1806 převzal dozor nad školami církevní ordinariát, který shledal smíšené vyučování jako nevyhovující, a tak roku 1807 požádal, aby byli chlapci odděleni od děvčat. Tento návrh byl sice projednán, ale nakonec nebyl schválen. Místo toho se musel řešit problém s rostoucím počtem žáků první třídy. První třída musela být rozdělena na dvě a ta nižší fungovala jako elementární třída.⁶⁵ V roce 1814 byla do Poličky přemístěna vojenská vychovatelna z Litomyšle, která přišla během požáru v Litomyšli o svojí budovu. V Poličce tento ústav působil do roku 1825. Poté byla vojenská vychovatelna přeložena do Polska a uvolněné místo v prvním poschodí kasáren bylo použito pro rozšíření hlavní školy a byt pro učitele. Při své návštěvě našeho města roku 1834 zavítal nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek i do školy. Sám hrabě si uvědomil, že hlavní škola kapacitně nedostačuje řádnému vyučování. Na základě jeho návrhu byla vystavěna nová školní budova. V této době vykonával purkmistrovský úřad Josef Pihera, který zahájil roku 1837 jednání se zemským guberniem o přestavění starých kasáren pro hlavní školu a divadlo pod jednu střechu. Gubernium tento návrh schválilo v roce 1839 a samotná stavba započala dne 28. prosince 1839. Budova pak byla slavnostně vysvěcena a předána ke svému účelu dne 19. září 1841. V nové škole byli vyučováni pouze chlapci a výuka pro dívky nadále pokračovala ve staré škole vedle děkanství.⁶⁶

Bohužel při velkém požáru ze dne 10. července 1845 vyhořela i tato nová školní budova, zachráněny byly pouze místnosti knihovny a divadla, které se v budově nacházely. Opravy školy proběhly rychle a ještě v říjnu téhož roku byla výuka obnovena. Od roku 1848 byl ve škole používán i český jazyk, ale pouze v hodinách mimořádných, tedy hodinách pro to určených. Na konci školního roku 1848 byl také poprvé přednesen český projev. Až od roku 1849 byla čeština zavedena pro třetí a čtvrté třídy jako vyučovací jazyk na školách společně s jazykem německým.⁶⁷ V témže roce došlo k přeměně obou 4. tříd na podreálné a o 4 roky

⁶⁵ Štefka, Jan Václav, Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti, s. 77.

⁶⁶ JÍLEK, Jan. Historie musejní budovy. Polička, tisk Boh. Nepodal, Musejní spolek „Palacký“, 1939, s. 10.

⁶⁷ Adámek, Karel. Z Kulturních Dějin Královského Věnného Města Poličky, s. 40.

později byla otevřena ještě 3. třída podreálná. Podle tohoto uskupení byla roku 1855 schválena nižší reálka v Poličce. Nižší reálka tvořila s hlavní školou jeden společný ústav. V roce 1856 byla poličská trojtřídní hlavní škola rozšířená o čtvrtou třídu. Nakonec se poličská podreálka stala roku 1861 ryze českým ústavem, tuto změnu schválila i biskupská konsistoř v Hradci Králové.⁶⁸

V roce 1869 byl přijat tzv. Hasnerův zákon,⁶⁹ díky kterému byla později zavedena osmiletá povinná školní docházka. Školu povinně navštěvovaly děti od 6 do 14 let. Díky jeho zákonu se systém škol dělil na dva stupně. Na osmiletou obecnou školu (I. stupeň) a tříletou měšťanskou školu (II. stupeň). Po pětileté docházce na obecné škole mohli žáci pokračovat na druhý stupeň, tedy na tříletou měšťanskou školu, která nahradila čtyřletou hlavní školu. Pokud se však žáci rozhodli nepřestoupit na měšťanskou školu, pokračovali v docházce na prvním stupni osmileté obecné škole.⁷⁰ Dále zavedl nová pravidla pro zabezpečení učitelů jak po stránce ekonomické, tak i sociální. Také zavedl pro učitele čtyřleté studium s maturitou, po jehož absolvování museli podstoupit dvouletou praxi. Posledním krokem před vykonáváním učitelské profese bylo pro učitele složení zkoušky z učitelské způsobilosti.⁷¹ Podle těchto zákonů byla poličská hlavní škola přeměněna na pětitřídní obecnou školu až v roce 1871 a zároveň byla od reálné školy oddělena. Mezi lety 1872—1874 došlo ke zrušení podreálné školy a místo ní byla zřízena měšťanská škola, která společně s obecnou školou převzala prostory podreálné školy.⁷²

3.4.2 Dívčí škola

Dívčí škola byla v našem královském věnném městě Poličce zřízena roku 1841. Opakovací hodiny pro chlapce vedl učitel školy hlavní a pro dívky učitel školy dívčí. Společnou výuku měli chlapci a děvčata pouze v elementární třídě. V roce 1847 byla v dívčí škole zřízena knihovna. Konečně zřízení 3. třídy dívčí proběhlo roku 1851 místodržitelským výnosem za podmínky, že se učební plán 3. třídy spojí s 2. třídou, podle učebního plánu pražské dívčí školy. Další rozšíření o 4. třídu proběhlo roku 1870, kdy se dívčí škola stala školou obecnou. O tři roky později byla zřízená 5. třída a 6. třída roku 1882. Nicméně budova dívčí školy postupem

⁶⁸ Štefka, Jan Václav, Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti, s. 81-82.

⁶⁹ Leopold Hasner von Artha, působil jako ministr kultury a vyučování Předlitavska mezi lety 1867-1870.

⁷⁰ UHLÍŘ, Jiří, Zdeněk KOLÍNSKÝ a Václav NOVÁK. Dějiny školství v Jasenné: okres Náchod 1588-1988 : příspěvek k dějinám školství v Jasenné a Šestajovicích. Jasenná: MNV, 1988, s. 18.

⁷¹ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada, 2008, s. 97. ISBN 978-80-247-2429-4.

⁷² Adámek, Karel. Z Kulturních Dějin Královského Věnného Města Poličky, s. 40.

času přestala stačit počtu žákyň, a tak byl zakoupena budova,⁷³ která byla přestavěna pro školní využití. Nová školní budova byla slavnostně posvěcena 6. května 1877 a následně předána ke svému účelu. Poslední změnou dívčí školy, zasahující ještě do děje 19. století, bylo zřízení měšťanské školy. Na základě žádosti zdejší školní rady byla roku 1891 zřízena trojtřídní dívčí měšťanská škola, která byla připojena k obecné dívčí škole.⁷⁴

3.4.3 C. k. Učitelství ústav

Snahy o zřízení školního ústavu vykazovali obyvatelé města Poličky již ke konci 19. století. Učitelství ústav měl totiž napomoci v rozvoji kulturního života. Samozřejmě se našli i odpůrci tohoto ústavu, jednalo se hlavně o zemědělce, kteří se obávali představy o nedostatku čeledínů kvůli zvýšenému počtu studentů. Pro zbudování sepsali měšťané petici, které bylo následovně vyhověno, a tak se učitelství ústav pro začátek zřídil v provizorních prostorech. Jako stavební místo byla vybrána parcela za Synským rybníkem směrem na Bystré a v roce 1899 proběhl výběr z vypracovaných projektů pro tuto stavbu. Budova byla vystavěna mezi lety 1900—1901 podle novorenesančního projektu, který vypracoval architekt Vratislav Pasovský. Stavba byla tak finančně náročná, že se město muselo uchýlit i k půjčce.⁷⁵

Slavnostní svěcení a předání budovy do provozu proběhlo 28. září 1901. Hlavním úkolem tohoto učitelství ústavu bylo vychovat nové učitele pro měšťanské a obecné školy, kteří by učili mládež ke vzdělanosti a dobrému chování. Slavnostního večera se účastnilo mnoho lidí všech vrstev jak z města, tak i zdaleka. Jako velké finále večera sehráli poličští ochotníci slavnostní představení ve svém divadle, na které byla všechna sedadla pár dní předem vykoupena a místa na stání byla zcela narvána. K zápisu do prvního ročníku učitelství ústavu dorazilo 54 uchazečů, z toho bylo přijato pouze 33. Nicméně už v té době učitelství ústav disponoval I. ročníkem (40 studentů), II. a III. ročníkem (po 33 studentech).⁷⁶ Netrvalo to však dlouho a první velká změna se dostavila ve 20. letech 20. století, kdy byl učitelství ústav popořadě přeorganizován na reálné gymnázium.⁷⁷

Ohledně školských ústavů v Poličce určitě stojí za zmínku Pokračovací škola průmyslová založená roku 1866 při měšťanské chlapecké škole. Úkolem této školy bylo připravit žáky a učně teoretickou a praktickou výukou na jejich budoucí působení. Také zde byla zřízena roku 1874 Tkalcovská škola, která měla pomoci rozvoji místního tkalcovství. Ještě

⁷³ Tehdejší dům čp. 56.

⁷⁴ Adámek, Karel. Z Kulturních Dějin Královského Věnného Města Poličky, s. 40-41.

⁷⁵ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 348-349.

⁷⁶ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.10.1901, 20(19), s. 301-302.

⁷⁷ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 347.

před nastoupením do školního roku bylo možné navštěvovat přípravný kurs, jenž trval šest neděl. Do tkalcovské školy byli přijímáni žáci po úspěšném absolvování obecné školy. Přednost však měli ti, kteří se účastnili již zmíněného šestinedělního kursu. I tato škola byla ročně podporována místní spořitelnou, která škole ročně darovala příspěvek ve výši 400 zlatých. Působení této školy trvalo ve městě pouze do roku 1888, poté byla zrušena pro nedostatek žáků. Dalším učitelským zařízením v Poličce byla mateřská škola založená v roce 1879, o kterou bojovali měšťané již v přechozích letech, ale šlo pouze o neúspěšné pokusy.⁷⁸

3.5 Ekonomický vývoj města

3.5.1 Ekonomická situace v 19. století

I přes změny, zavedené josefínskými reformami, se i v 19. století většina zdejších obyvatel nadále živila rolnictvím. Tyto rolnické rodiny měly polnosti buď ve vlastním vlastnictví, nebo v pronájmu. U hospodářů samozřejmě nechyběl chov zvířat. (hovězí dobytek, vepří a drůbež). Mléko se v tuto dobu ve městě neprodávalo, každý si ho obstarával sám. Město disponovalo i obchody, byly zde 4 smíšené obchody, 7 obchodů s bavlněným zbožím, 8 se smíšeným zbožím, podomní obchodník, kramář a 10 obchodů s vikuáliemi.⁷⁹ K rozvoji zdejší řemeslnické činnosti zajisté napomáhaly výroční trhy, silniční spojení propojující Poličku ze všech stran a také solní sklad, ze kterého se ročně prodalo až 30 000 beček soli. Největším odběratelem pro Poličku byla armáda a to jak v solném skladu, tak i u poličských tkalců a ševců. Další možností místní obživy byla u právovárečného obyvatelstva výroba piva a také domácí pálenky. Samotné pálení pálenky se zde rozmohlo až v první polovině 19. století, kdy se k roku 1830 nacházelo ve městě 20 kotlů na výrobu kořalky. Do této doby se pálenka dovážela především z Litomyšle. Ostatní řemesla na tom byla o poznání hůře, neboť je řemeslo tkalců a ševců výrazně převyšovalo. Důvodem byl i fakt, že zdejší školy nebyly tolik zaměřené na průmysl, nebo se mu věnovaly příliš málo.⁸⁰

V revolučním roce 1848 bojovali lidé rakouské říše především za zrušení feudálního systému, který brzdil průmyslový rozvoj. Jako požadavky si poddaní stanovili úplné vykoupení z roboty a jiných urbánních povinností, ukončení poddanosti a také rovnocenné postavení gruntovní majetnosti ohledně práv i břemen. Již 28. března 1848 vydal císař Ferdinand I. patent,

⁷⁸ Štefka, Jan Václav, Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti, s. 91-92.

⁷⁹ FIKEJZ, Radoslav a Vladimír VELEŠÍK. Historie a současnost podnikání na Svitavsku, Litomyšlsku, Poličsku, Moravskotřebovsku a Jevíčsku. Žehušice: Městské knihy, 2003, s. 111. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-86699-14-5.

⁸⁰ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838, s. 14-16.

jimž zrušil robotní povinnost za náhradu, s platností do jednoho roku, tedy do 31. března 1849.⁸¹ Ještě 7. září 1848 vydal císař patent, kterým zrušil robotu a osvobodil poddané od jejich povinností, včetně odvádění peněžitých a naturálních dávek. Poddaní museli zaplatit náhradu vrchnosti, kterou se vykupovali z roboty. Problémem bylo určit výši této náhrady, která se odvozovala od dřívějších ročních platů, služeb a povinností poddaných. Nakonec byly zřízeny zemské komise, které určovaly výši náhrad.⁸² Náhrady pro poddané byly vysoké, až několikanásobné, ve srovnání s jejich dřívějšími ročními platy. Tuto vykupující sumu nemuseli poddaní splatit ihned, ze sumy byl vyměřen hypoteční dluh, který poddaní spláceli po dobu maximálně 20 let. Splátky byly vybírány čtvrtletně do státních berních pokladen. Poté si stát z těchto vybraných částek nárokoval třetinu.⁸³

Počátek 50. let byl na Poličsku velmi neúrodný, kdy neúrodu zapříčinila nadměrná vlhkost, časté deště a později i silné mrazy. Díky tomu neměli lidé skoro žádné výnosy z obilovin, ale ani zásoby brambor, které byly z větší části hlavním zdrojem zdejší potravy. Přesto se město i po velkém požáru z roku 1845 pomalu vracelo do starých kolejí. Dřevěné stavby byly nahrazovány kamennými, a tak se postupem času Polička znovu rozrůstala. Práce na polích vyžadovaly od jara do podzimu veškerou péči. Zdejší hospodářství bylo náročnější skrze počasí, neboť často nastaly předčasné mrazy se sněhem. Nicméně skoro každá rodina vlastnila tkalcovský stav, takže místní plátenictví bylo přes tuhé zimy velmi rozšířené. Ve městě se stále nacházela řemesla, držící si svojí tradici (například ručníkáři, kováři, zámečníci, cvokaři, jehlář, platnýř, kotlář a další). Co se týče zdravotnictví, tak o to se zde starali 2 lékaři, ranhojič a báby, které k léčení používaly všelijaké zaříkávání.⁸⁴ Ještě v roce 1857 byla zřízena veřejná nemocnice na Dolním předměstí.⁸⁵ Pro nedostatek lůžek a nedostačující výbavu byla nemocnici v 80. letech 19. století vystavěna vlastní budova.⁸⁶

Kvůli špatné úrodné situaci započala ještě v 50. letech první vlna vystěhovalectví. Lidé se stěhovali především do Ameriky, o které se říkalo, že je to svobodná země s možností získání půdy. V roce 1854 se rozhodly další rodiny (zhruba 22 rodin) odjet a začít život jinde.⁸⁷ Cílem

⁸¹ GRUBER, Josef. Agrární zřízení: právní a hmotné postavení selského lidu v českých zemích v minulosti a přítomnosti. Praha: Český čtenář, 1914, s. 200.

⁸² PRAŽÁK, Jiří a František FIEDLER. Rakouské právo správní, Část druhá: Nástin zvláštní části práva správního. V Praze: Jednota právnická, 1906, s. 206-207.

⁸³ GRUBER, Josef. Agrární zřízení: právní a hmotné postavení selského lidu v českých zemích v minulosti a přítomnosti, s. 208.

⁸⁴ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 15.01.1917, 36(2), s. 17-18.

⁸⁵ Nemocnice byla zřízena v tehdejší domě čp. 15.

⁸⁶ KONEČNÝ, Stanislav a RŮŽIČKA, Jindřich. Polička: věnné město českých královen, s. 42.

⁸⁷ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 300.

ale nebyla jen Amerika, obyvatelé Poličky odcházeli i v menší míře do Ruska, Ukrajiny nebo Srbska. Přesto, že byla hlavním důvodem hospodářská neúroda, jednalo se především o vystěhovalce evangelického vyznání, pocházející i z okolních obcí.⁸⁸ Postupem času se k důvodům vystěhovalectví přidal nedostatek podnikavosti, neexistující dopravní spojení a úpadek tkalcovství, což bylo následkem prvních vystěhovaleckých vln. Tato demografická změna se začala obracet ve prospěch města až v 90. letech 19. století. Za nerozvinutý průmysl a ekonomiku založenou hlavně na řemeslech a hospodářství může i skutečnost, že nebyl v Poličce mezi lety 1875-1893 vybudován žádný nový závod.⁸⁹

3.5.2 Řemesla

Řemeslná výroba města Poličky byla už v minulosti postavena na cechovní organizaci s určitými pravidly pro obchod. Nejstarším poličským cechem byli soukeníci z 16. století. V tuto dobu patřili v českých zemích mezi mistry svého oboru. Mezi další poličské cechy můžeme zařadit nožíře, tkalce a řezníky. Poličští řezníci patřili po třicetileté válce mezi bohatší cechy. Již od 17. století se dostává do popředí řemeslo tkalců. Zdejší plátno odebírali obchodníci hlavně z Moravy, Moravské Třebové a z města Svitavy. Dalším odběratelem byla armáda, která měla vysoké nároky. Cechovní organizace a jejich řemesla byly základním pilířem pro obchod v Poličce během 18. století. Marie Terezie vydala roku 1762 reskript, díky kterému se směli řemeslu věnovat i obyvatelé předměstí.⁹⁰ Velkou změnu cechy zaznamenaly v roce 1859, kdy byl vydán živnostenský řád. Živnostenský řád rušil cechovní uspořádání a umožňoval volné a svobodné podnikání jednotlivých řemeslníků na živnost. Později se živnosti začaly rozlišovat především na svobodné, necechovní,⁹¹ továrny a umění. Svobodné byly živnosti, které se směly provozovat po pouhém ohlášení bez koncese. Necechovní směly být naopak provozovány až po úřední koncesi. U továrny se jednalo o živnost manufakturní, za účelem zhotovení svých výrobků prostřednictvím mistrů, řemeslníků a výrobních dělníků. Poslední umění se vztahuje na zaměstnání, ve kterém je výkon v určité souvislosti spojen s uměním.⁹²

⁸⁸ Široký Důl, Starý a Nový Kamenec, Sádek, Borová, Oldřiš, Telecí, Pustá rýbná, Březiny a Polička.

⁸⁹ FIKEJZ, Radoslav a Vladimír VELEŠÍK. Historie a současnost podnikání na Svitavsku, Litomyšlsku, Poličsku, Moravskotřebovsku a Jevíčsku, s. 111-112.

⁹⁰ Tamtéž, s. 109-110.

⁹¹ Necechovní živností bylo např. papírnictví, sklárství nebo knihtiskařství.

⁹² GRUBER, Josef. Průmyslová politika. Praha: Všehrd, 1922, s. 87.

3.5.3 Průmyslové podniky

a) Tkalcovství

Poličtí tkalci zaznamenali svůj úspěch a rozvoj již během 18. století, kdy z prodeje plátna začali těžit vysoké zisky. Výkupem a následným prodejem plátna se začali zabývat někteří místní kupci, ale hlavně kupci z jiných vsí, kteří se kvůli plátnu přistěhovali do města. Z těchto kupců se na počátku 19. století v Poličce vytvořila malá skupina tzv. plátna handlířů. Byla to skupina obchodníků, vykupující plátno od domácích tkalců, které následně prodávali do jiných měst nebo samotné armádě. Mezi tyto obchodníky například patřili Václav Dousek, rodina Thanabaurova, Jiří Bouzar a Jan Lamatsch. Nejúspěšnějším podnikatelem byl Josef František Daubek, který se oženil s dcerou purkmistra Šebestiána Hněvkovského a sám se roku 1849 stal purkmistrem města Poličky.⁹³

Ještě v roce 1826 skupina plátna handlířů vykazovala 14 příslušníků. Nicméně postupem času začala hrubému plátnu konkurovat kvalitnější bavlna, která se uchytila ve svitavském průmyslu. Během 40. let 19. století už většina tkalců zpracovávala strojovou přízi. Ruční předení začalo být neefektivním, a tak v důsledku úpadku bylo využíváno pouze při výrobě nejhrubšího plátna. Lněné zboží se tak stalo jakýmsi vedlejším produktem textilní výroby. Poličtí domácí tkalci se díky této změně stali relativně levnou pracovní silou právě pro svitavské podniky. V 70. letech 19. století byla tradiční ruční výroba komisního plátna vystřídána strojovou výrobou. Práce v továrnách však kladla důraz na kvalifikované tovární dělníky, kterých nebyl na Poličsku dostatek. Kvůli tomu byla roku 1873 založená tkalcovská škola, která postupem času nakonec zanikla kvůli nedostatku žáků. Jediným zdejším podnikem na zpracování textilu byl podnik Františka Tilla (v provozu od roku 1851), který byl zaměřen na výrobu lněného, jutového a bavlněného zboží. Nicméně od 90. let se tento podnik začal věnovat chemickému průmyslu, který nebyl v Čechách doposud tolik zastoupen. Díky zřízení železnice v 90. letech mezi Poličkou a Svitavami se Poličské textilní odvětví dočkalo vybudování svého průmyslového podniku. Firma Emanuel Feurstein a spol. z Hořic si vybrala Poličku jako místo pro zřízení své pobočky. Již koncem roku 1899 firma zakoupila parcely naproti nádraží s vizí, že zde vybuduje mechanickou přádelnu, tiskárnu bavlněných látek, tkalcovnu a barvírnu. Stavba i přípravné práce započaly v roce 1900 a již v lednu příštího roku byla zahájena výroba. Původní realizační plány nebyly však dokončeny, a tak byla počáteční

⁹³ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 220.

výroba zahájena na 30 tkalcovských stavech z plánovaných 488 stavů. Průmyslová výroba se bezpochyby časem zlepšila a již v roce 1904 firma disponovala dohromady 600 stavů.⁹⁴

b) Strojírenský průmysl

V druhé polovině 19. století se v Poličce nacházela firma Hugo Vorlíček. Jednalo se o strojírnou založenou roku 1885. Její náplní byla výroba hospodářských strojů, mezi zaměstnanci se nacházelo 27 dělníků a 6 učňů. V 90. letech byla obohacena o slévárnu, a tak se z ní stala továrna. Bohužel tento podnik nedokázal dostatečně využít svůj arzenál a byl roku 1904 zrušen. Od 20. let 20. století objekt slouží jako muniční továrna a sklad.

c) Další podniky v Poličce

Roku 1874 založil B. Čápek malou dílnu na výrobu varhan. Díky pozdějšímu zavedení lokální železniční dráhy ze Svitav, začal své výrobky exportovat. Exportoval do celé habsburské monarchie, dále i do Rumunska a Belgie. Jako zásluhu za svou kvalitní práci získával řadu ocenění, např. roku 1898 získal od belgické hudební akademie záslužný kříž s čestným diplomem první třídy. Podnik zanikl až v roce 1946, když byl majitel smrtelně poraněn při opravě varhan. V Poličce se nacházely i podniky zabývající se stavebním odvětvím. Roku 1894 vybudoval na Dolním předměstí kruhovou cihelnu R. Koukal. Cihelnu později odkoupil Fr. Martinů, který roku 1906 přeměnil podnik na strojní výrobu cihel. Dalším stavebním podnikem byla firma Jan Jenele. Byl to podnik zabývající se betonovými stavbami a zpracováním cementových výrobků. Mezi jeho služby patřila i stavba kanalizací. Do třetice byla roku 1870 založena firma Fr. Blažka na výrobu krytiny, asfaltu a dehtu. Činnost podniku netrvala dlouho, neboť byla ukončena již během první světové války.⁹⁵

V 90. letech 19. století se zde prosadil dřevařský závod, jehož vlastníkem byl František Pražan. Jeho původní činností byl obchod s dobyt看em. Během roku 1896 začal skupovat dříví a v následujícím roce se stal hlavním dodavatelem pražců pro stavbu místní železniční dráhy ze Svitav. V červenci roku 1900 započala stavba parní pily vedle nádražní budovy. Ještě v srpnu téhož roku byl zahájen její provoz. Tento závod se udržel v provozu až do dnešní doby i přesto, že roku 1902 pila kompletně shořela.⁹⁶

⁹⁴ FIKEJZ, Radoslav a Vladimír VELEŠÍK. Historie a současnost podnikání na Svitavsku, Litomyšlsku, Poličsku, Moravskotřebovsku a Jevíčsku, s. 114-115.

⁹⁵ Tamtéž, s. 123-124.

⁹⁶ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.09.1902, 21(17), s. 286.

3.5.4 Měšťanský pivovar

Právo várečné Polička vlastnila už od svého počátku. To znamená, že měšťané měli právo na vaření piva pro vlastní potřebu. Později přešlo toto právo z obyvatel na jejich domy, kterým se později říkalo právovárečné domy. Stát se právovárečným měšťanem vyžadovalo koupi právovárečného domu. Majitel pak tuto výhodu ztrácel případným prodejem nemovitosti.⁹⁷ Vaření piva má v Poličce opravdu hlubokou historii, která zaznamenala své změny i v 19. století, kdy byl vystavěn nový měšťanský pivovar.

Do této doby se o vaření piva staral pivovar v Kamenci,⁹⁸ který město pronajímalo, a dosavadní poličský pivovar.⁹⁹ Kamenický pivovar vařil pivo do roku 1883, objekt pak v roce 1904 poličské měšťanstvo prodalo manželům Buchtovým, kteří jej přeměnili na tkalcovnu.¹⁰⁰ Pivovar ve městě byl skrze rozlohu nedostačující a také neměl žádné sklepy. Vybudování nových sklepů bylo riskantní, neboť se budova nacházela u hradeb v těsné blízkosti dnešního Synského rybníka. Rozhodlo se tedy o vystavění nových sklepů na Dolním předměstí.¹⁰¹ Díky iniciativě starosty Josefa Smoly nedošlo k vystavění jen nových sklepů, ale celého pivovaru. Stavební práce proběhly během roku 1864 a již v listopadu tohoto roku byl zahájen jeho provoz. Pivovar byl pronajímán až do roku 1892. V tomtéž roce se poličští právováreční měšťané spojili a rozhodli financovat chod pivovaru z vlastních kapes. Pivovar musel být také řádně zrekonstruován, neboť se při jeho výstavbě spěchalo a nebyl používán ten nejlepší materiál. Postupem času získali měšťané odměnu formou vysokých zisků a díky tomu právovárečníci přikoupili na počátku 20. století hostinec v Krouně a Litomyšli.¹⁰²

3.5.5 Doprava

Změna v dopravním spojení nastala až v 90. letech 19. století, kdy byla vybudována železniční trať ze Svitav do Poličky. Do této doby bylo město s okolím propojeno pouze silnicemi a polními cestami. Již od 60. let se usilovně plánovaly dráhy v okolí města Poličky, které by byly později spojeny s naším městem. Nicméně z těchto drah a případném propojení s Litomyšlí sešlo. Teprve až v roce 1888 se zrodila ta konečná myšlenka na úzkokolejné železniční propojení Svitav přes Poličku se Skutčí. Dokonce byla tato trať předběžně vyčíslena, a tak se mohlo začít s výběrem financí na její vybudování. Ze Svitav bylo uvolněno 10 000

⁹⁷ KONEČNÝ, Stanislav a Filip VRÁNA. Měšťanský pivovar v Poličce. [Polička]: vydal vlastním nákladem Měšťanský pivovar v Poličce, 2017, s. 12. ISBN 978-80-270-2154-3.

⁹⁸ Obec Kamenec u Poličky se nachází cca 2,8 km mezi obcí Sádek a městem Poličkou.

⁹⁹ V dnešním domě čp. 15.

¹⁰⁰ KONEČNÝ, Stanislav a Filip VRÁNA. Měšťanský pivovar v Poličce, s. 29.

¹⁰¹ Dnešní sídlo Pivovarská 151.

¹⁰² KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 51.

zlatých, ze Skutče také 10 000 zlatých, z Poličky 60 000 zlatých a spojený bystersko-svojanovský velkostatek mohl přispět dokonce 100 000 zlatých. Avšak v roce 1893 započaly rozepře mezi Poličkou a městem Bystré, neboť město Bystré prosazovalo plán tratě z Březové nad Svitavou přes Svojanov a Bystré do Poličky. Při projednávání na zemském sněmu nejdříve zvítězila varianta trati přes Bystré, nicméně s podporou poslance říšského rady Gustava Eima a svitavského podnikatele a starosty Johanna Budiga nakonec zvítězila původní varianta trati ze Svitav do Poličky. Rozhodnutí bylo podloženo faktem, že z vojensko-strategického hlediska je železnice ze Svitav do Poličky přijatelnější. Nakonec byly schváleny obě železnice. Jako první se začala stavět svitavská přes Poličku. Ke stavbě trati z Březové přes Bystré už nedošlo, stejně tak na tom bylo i plánované železniční spojení Poličky s Litomyšlí.¹⁰³

Samotná výstavba trati ze Svitav do Poličky započala na jaře roku 1896. Stavbě trati se opravdu dařilo a již v červenci téhož roku došlo k napojení na hlavní trať ve Svitavách. Ještě před uvedením do provozu proběhla 5. září zatěžovací zkouška trati, která dopadla úspěšně. Díky tomu se mohla uskutečnit první jízda, která proběhla dne 21. srpna 1896 lokomotivou „Elbe“. Slavnostní předání trati do provozu proběhlo dne 15. září 1896. Původně plánované propojení Poličky se Skutčí proběhlo během následujícího roku.¹⁰⁴

3.6 Demografický a sociální vývoj

První snahy o zachycení přesného stavu obyvatelstva lze zaznamenat už v období starověku. Přesto se spíše jednalo o iniciativu vládnoucích vrstev mít přehled o svém lidu než o vědecký záměr. První vědecké tendence o přesném zachycení počtu obyvatel můžeme spatřit již v novověku. V českých zemích dochází k přesnému zaznamenání během vlády Marie Terezie. Především v roce 1754, kdy Marie Terezie vydala reskript, kterým nařizovala vrchnostem a městským úřadům sestavovat každoroční soupis o počtu obyvatelstva. Obyvatelstvo pak muselo být ještě rozděleno do pěti věkových skupin.¹⁰⁵ První duchovní a světský soupis v této podobě se uskutečnil již v roce 1754. Druhý měl být proveden roku 1757, ale nakonec musel být oddálen, neboť mezi lety 1756–1763 probíhala sedmiletá válka. Druhý soupis se tak uskutečnil v roce 1761, který vykazoval skoro o čtvrtinu méně obyvatel. Tento výsledek nebyl pravdivý vůči skutečnému stavu obyvatel, neboť součet úřadů byl zcela jistě chybný. Není tedy divu, že výsledky z druhé poloviny 18. století nelze považovat za důvěryhodné. Zá vlády Josefa II. mělo sčítání lidu posloužit hlavně vojenským účelům, a tak

¹⁰³ VENDOLSKÝ, Josef a Pavel STEJSKAL. Historie místní dráhy Svitavy-Polička-Žďárec u Skutče. Polička: Městská knihovna Polička, [2016], s. 25-27. ISBN 978-80-260-9794-5.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 38-39.

¹⁰⁵ Od 1–15, 15–20, 20–40, 40–50 a starší nad 50 let.

se odstoupilo od duchovního sčítání a místo něj nastoupily vojenské úřady. Do roku 1828 vytvářely každoročně soupis obyvatel jak vojenské úřady, tak i politické. Později se soupisy prováděly po tříletých intervalech.¹⁰⁶

Teprve až zákon z roku 1857 převedl soupisy o sčítání lidu do jednotného uspořádání, které mělo být daleko přesnější než údaje z přechozích let. Jednalo se o soupisy pouze politické bez vojenských úřadů. Další etapou ve sčítání lidu je zákon z roku 1869, na jehož základě byl proveden součet obyvatel v prosinci téhož roku. Další soupisy pak byly provedeny vždy po 10 letech (1880, 1890, 1900). Při sčítání se uvádělo pohlaví, povolání a později i obcovací jazyk, který nelze vnímat jako jazyk mateřský. U lidí, kteří byli během sčítání nepřítomni, se evidovalo pouze pohlaví a místo jejich výskytu.¹⁰⁷

3.6.1 Počet obyvatel v 19. století

Tabulka 1: Před úředním sčítáním.¹⁰⁸

Rok	Počet domů	Počet obyvatel
1788	439	Neuvedeno
1830	616	3590
1840	642	3807
1850	Neuvedeno	3857

¹⁰⁶ SRB, Vladimír, Ladislav RŮŽIČKA a Milan KUČERA. Demografie. Praha: Svoboda, 1971, s. 37.

¹⁰⁷ PRAŽÁK, Jiří a František FIEDLER. Rakouské právo správní, Část druhá: Nástin zvláštní části práva správního, s. 39-40.

¹⁰⁸ Junek, David – Konečný, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 533.

Tabulka 2: Soupisy úředního sčítání od roku 1869.¹⁰⁹

	1869		1880		1890		1900	
	Domů	Obyvatel	Domů	Obyvatel	Domů	Obyvatel	Domů	Obyvatel
Vnitřní město	237	1903	238	1935	228	1889	229	1942
Horní předměstí	288	1623	289	1787	290	1754	300	2045
Dolní předměstí	152	888	152	910	146	907	145	995
Celkem	677	4414	679	4632	664	4550	674	4982
Čechů	Neuvedeno		4588		4525		4962	
Němců	Neuvedeno		44		16		20	
Katolíků	Neuvedeno		4422		4353		4755	
Evangelíků	Neuvedeno		119		135		174	

Soupisy úředního sčítání od roku 1869 už jsou o trochu detailnější a lépe zpracované, než soupisy předchozí. Dokonce nám sčítání lidu po roce 1869 nabízí pohled o národnostním i náboženském zastoupení ve městě, kde z tabulky můžeme jasně vidět, že národnostní zastoupení pochopitelně převládalo české a německé se zde vyskytovalo opravdu jen v malé míře. Žádné jiné národnostní zastoupení se mezi obyvateli Poličky nevyskytovalo. Zdejší náboženství bylo hojně zastoupeno katolíky, mezi evangelíky patřila jen hrstka obyvatel, větší zastoupení měli evangelíci spíše po okolních vsích. Tabulka nám také ukazuje demografické kolísání mezi lety 1869 a 1890, kdy se projevilý vystěhovalecké vlny započaté již v 50. letech. Demografický nárůst nastal v 90. letech především díky zavedení železnice, která zaručovala městu průmyslový rozvoj. S narůstajícími podniky bylo třeba rozšiřovat bytové jednotky, a tak město zaznamenalo ke konci 19. století rozsáhlý stavební ruch.

3.6.2 Národní jazyk

Již v první polovině 19. století se mezi českým obyvatelstvem vyskytovala snaha o zrovnoprávnění českého jazyka. K nové jazykové úpravě došlo až v roce 1848 pomocí dvou pražských petic, které žádaly o zrovnoprávnění českého jazyka s německým. V případě

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 533-534.

schválení by byla zavedena čeština na úřadech i ve školách. Žádostem bylo nakonec vyhověno. Nicméně to netrvalo dlouho, neboť díky Bachovskému absolutismu započala v 50. letech nová germanizace, díky které byl na úřadech schválen opět pouze německý jazyk.¹¹⁰ Hlavní změna započala roku 1880, kdy byla vydána Stremayrova¹¹¹ jazyková nařízení. To umožňovalo lidem použít češtinu ohledně vyřizování svých záležitostí s úřady soudními, politickými a státním zastupitelstvím. Přesto německý jazyk zůstal nadále v platnosti jako jazyk úřední. Následné snahy o zákonné změny nebo úpravy už se nezdařily. Tím bylo především nařízení Badeniho¹¹² roku 1897 a Gautschova¹¹³ roku 1898. Těmito nařízeními měla být mimo jiné zavedena čeština do celé sféry úřednictva. Tuto změnu však němečtí příslušníci odmítali přijmout. Jazykové rozepře nakonec vyvrcholily roku 1899 při tzv. svatodušním programu, kdy byl vydán říšský zákon, který zavedl německý jazyk jako jediný jazyk v zemi a jako hlavní jazyk pro státní úřady. Další návrhy o prosazení češtiny byly již zamítnuty.¹¹⁴

Na podzim roku 1899 se v Poličce odehrály tzv. jazykové bouře, kdy skupinky mladých lidí protestovaly proti vyzdvihování německého jazyka. Často tyto protesty probíhaly formou pochodu městem při zpěvu vlasteneckých písní. Někdy tyto protesty zastavili četníci a bránili mladým v pokračování jejich pochodu. Skupinky protestujících se většinou rozešly po domluvě s okresním hejtmánem Antonínem Fenclem nebo až po domluvě se starostou Janem Nebudou. Na začátku listopadu došlo ke střetnutí opět skupinky mladých lidí s četnictvem. Tentokrát si musel okresní hejtmán zavolat vojenskou výpomoc, neboť situaci v Poličce nesl těžce. Když velitel pluku zjistil, že nehrozí žádné nebezpečí, stáhl se se svými vojáky zpět mimo město. Měsíc listopad se však stal osudným těmto místním rozepřím. Dne 18. listopadu došlo k zatčení skupinky lidí, kteří se stali terčem provokace ze strany četníků. Po propuštění je poličští měšťané vítali jako hrdiny. V polovině listopadu byl místní okresní hejtmán Antonín Fencel odvolán na zdravotní dovolenou, ale zpátky do úřadu se už nevrátil. Úřad okresního hejtmána tak od té doby zastával Jan Šindelář. Antonín Fencel byl z této pozice sesazen pravděpodobně kvůli tomu, že nezvládal místní situaci jakožto okresní hejtmán. Ke konci roku byla situace v Poličce celkem poklidná. V následujícím roce se starosta Jan Nebuda ještě potýkal s řadou

¹¹⁰ PRAS, Jan. Přehled právních dějin zemí české koruny, Dodatek k dílu I. a II: Boj za český stát proti habsburskému centralismu: Dějiny státního zřízení 1848-1918. V Praze: [nákl.vl.], 1933, s. 36-37.

¹¹¹ Podle předsedy vlády Předlitavska Karla von Stremayra (žijící mezi lety 1823-1904).

¹¹² Polský šlechtic z Haliče a předseda vlády Předlitavska (žijící mezi lety 1846-1909).

¹¹³ Rakouský politik a předseda Předlitavska (žijící mezi lety 1851-1918).

¹¹⁴ KAPRAS, Jan. Češi a Němci v českém státě: Přehled historický. Česká Lípa: Český musejní spolek pro kraj českolipský, [mezi 1918 a 1930], s. 10.

obvinění ze zločinů a přestupků uskutečněných v listopadu roku 1899. Nakonec padl pro starostu osvobozující rozsudek, díky čemuž bylo prošetřování ukončeno.¹¹⁵

3.6.3 Stavební ruch

Díky vybudované železniční trati roku 1896 se stala Polička místem příležitosti na vybudování nových průmyslových podniků. Nárůst nových podniků zapříčinil i nárůst počtu obyvatel, pro které musely být vystavěny nové domy pro bydlení. V tomto období se Polička potýkala s populační změnou, kdy počet obyvatel začal stoupat díky přibývajícím podnikům. Město však delší dobu vůbec neřešilo problém s nedostačujícími možnostmi bydlení pro budoucí obyvatele. Ve vnitřní části města výstavba nových domů nebyla možná, neboť vnitřní území bylo zúženo obepínajícím opevněním. Když už se naskytl nějaká možnost, tak došlo pouze k rekonstrukci, přestavbě nebo přístavbě. Lidem tedy nezbývalo nic jiného než rozšiřovat předměstí okolo města. Nové domy byly budovány hlavně u nádraží, které se nachází nedaleko od náměstí, směrem na Litomyšl. Postupem času se tato bytová krize a vůbec problém s bydlením začala naplno obracet a již v prvním desetiletí 20. století Polička zaznamenala nárůst bytů o 10%.¹¹⁶ Dokonce i samotná tkalcovna firmy Eugen Feurstein a spol. postavila v roce 1904 dům, v němž se nacházelo 12 bytů pro zaměstnance. Další domy pak firma postavila v roce 1911. Jednalo se celkem o 12 domů, které dohromady sčítaly 24 bytů.¹¹⁷

Nedostatek bytových jednotek však nebyl jediným problémem, který město trápil. Další starost byla s dosavadním nemocničním zařízením. Nemocnice zřízená roku 1857 na Dolním předměstí nebyla svými vlastnostmi a kapacitou dosti dostatečná pro rozrůstající se obyvatelstvo. Proto v roce 1888 okresní zastupitelstvo rozhodlo o výstavbě nové nemocniční budovy, která započala o rok později. Návrhy na tuto budovu vyhotovil vrchní zemský inženýr a stavitel Josef Maýr z Prahy a stavbu provedl Alois Richter z Královských Vinohrad. Na podzim roku 1890 byla dokončena hrubá stavba. O rok později v červnu byla budova slavnostně vysvěcena a předána ke svému užití. V nemocnici se původně nacházely dva objekty, jednalo se o dvoupatrovou budovu, kterou doplňoval přízemní infekční pavilon obsahující 61 lůžek.¹¹⁸

V roce 1898 započaly opravy a rozšíření městského vodovodu, který byl zaveden již v roce 1796 z Jelínku.¹¹⁹ Dohromady bylo objednáno 250 metrů šamotových a 40 metrů

¹¹⁵ KONEČNÝ, Stanislav. Jazykové bouře v Poličce v roce 1899. 2., upr. vyd. Litomyšl: Stanislav Konečný ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy, 2004, s. 22-26. ISBN 80-239-4857-1.

¹¹⁶ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 340.

¹¹⁷ FIKEJZ, Radoslav a Vladimír VELEŠÍK. Historie a současnost podnikání na Svitavsku, Litomyšlsku, Poličsku, Moravskotřebovsku a Jevíčsku, s. 115.

¹¹⁸ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 144.

¹¹⁹ Jelínek je malá vesnice nacházející se cca 5,6 km od Poličky směrem na Nové město na Moravě.

železných rour. Potřebné dřevo na tuto opravu si město zajistilo z vlastních lesů. Doposud byli měšťané odkázáni skrze vodu na kašny na náměstí. Novým vodovodem by měla voda vést z haltýře Horního předměstí do města. Především měla být vodovodem zajištěna severovýchodní část města, mezi Litomyšlskou a Hegerovou ulicí. Ještě v tentýž rok byly práce na vodovodu dokončeny, a tak jej mohli měšťané plně využívat pro své potřeby.¹²⁰

Netrvalo to však dlouho a lidé, především z náměstí, si začali stěžovat na nedostatek stojanů pro čerpání vody. Také se občas stávalo, že voda tekla slabým proudem nebo vůbec. Příčina tohoto dění byla v úniku vody a slabém tlaku, a tak se vnitřní Osada města rozhodla k drahé opravě. Zavedením nových kanálů a trubek nastala další starost a to s vydlážděním ulic a nových chodníků. Protože se jednalo o nákladný krok, došlo k prosazení samotného návrhu vydláždění až v roce 1911. Dlažební práce se týkaly především hlavních ulic. Kvůli první světové válce byly práce na chvíli pozastaveny a obnoveny roku 1916, kdy bylo rozhodnuto o vydláždění Hegerovy ulice. Ještě na přelomu století bylo město odkázáno na pouliční osvětlení pomocí plynu. Protože se Polička v této době potýkala s nákladnými stavbami a opravami, došlo k výstavbě městské elektrárny až v roce 1910. Rovněž byly zřízeny elektrické obvody po městě. Díky tomu došlo k rozsvícení prvních elektrických pouličních žárovek večer 23. prosince 1910.¹²¹

3.6.4 Živelní pohromy

Během 19. století zažila Polička nespočet přírodních katastrof poškozujících město a především samotné obyvatele. Často docházelo k vzplanutí ohně, povodním, krupobitím, velkému sněhu, poničení hromem nebo k šíření nemoci mezi měšťany. Mezi tyto nemoci se řadila především horká nemoc, na kterou zde roku 1809 zemřelo 69 obyvatel.¹²² Později ve 30. letech se v naší zemi objevila doposud nevídaná nemoc, a tou byla cholera. Poprvé byla zaznamenána v říjnu 1831 v okolí Králík. V českých zemích řádila až do roku 1837, během této doby si vyžádala přes 50 000 životů.¹²³ V Poličce se poprvé projevila v roce 1832 na jaře i na podzim a podruhé na podzim roku 1836, kdy na tuto nemoc zemřelo 18 obyvatel.¹²⁴

Největší katastrofou 19. století byl pro poličské měšťany požár města, který vypukl ve večerních hodinách 10. července 1845. Požár vzplanul v domě pana Jana Záruby (v dnešní

¹²⁰ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 01.04.1898, č. 7, s. 99.

¹²¹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky, s. 343-345.

¹²² HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička: do roku 1838, s. 44.

¹²³ SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. Dějiny lékařství v českých zemích. Praha: Triton, 2004, s. 93. ISBN 80-7254-424-1.

¹²⁴ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička: do roku 1838, s. 45.

Riegerově ulici). Tento rok se během léta projeví vysoké teploty, kdy teplota na slunku přesahovala přes 35°R.¹²⁵ Většina domů měla šindelovou střechu, což je střecha pokrytá dřevěnými destičkami, které byly pro nápor horka opravdu vyprahlé. Díky tomu se požár šířil ukrutnou rychlostí směrem na náměstí, a také přes dnešní Václavskou a Otakarovou ulici. Od požáru nebyl ušetřen ani kostel sv. Jakuba nebo radniční dům uprostřed náměstí. Druhý den ráno mezi třetí a čtvrtou hodinou došlo ke zřícení radniční věže. Následně se oheň ze střešní části rozšířil do 2. patra a posléze i do 1. patra radnice. Nicméně ani 11. července nebyla tato pohroma zcela odvrácena. Později v dopoledních hodinách vzplanul na zvonici kostela plamen, který se zdál zprvu slabý, ale po chvíli zesílil a rozmohl se. Nakonec až 12. července měli obyvatelé požár plně pod kontrolou. Údajně byl požár natolik masivní, že bylo možné spatřit šlehající plameny z radniční budovy ještě 13. července. Důsledkem tohoto požáru bylo zničeno přes 286 budov během několika pár hodin. Původně se ve městě nacházelo 237 kamenných obydlených budov. Po požáru zbyly tyto kamenné budovy pouze čtyři, které přežily požár díky svým novodobým vlastnostem a lepší ohnivzdornou střechou. Děkanství¹²⁶ bylo vybaveno plechovou střechou, hostinec u Růže¹²⁷ zase břidlicovou, dům čp. 28 v dnešní Hradební ulici byl vybavený šindelovou střechou a dům ranhojiče Smoly¹²⁸ se střechou pokrytou taškami. I přesto se tyto domy neobešly bez škod.¹²⁹

Následky a stav obyvatel byly po požáru opravdu žalostné, jejich utrpení se snažili lidé z okolí i daleka zmírnit svojí pomocí a dary. Dokonce i císař Ferdinand I., jeho matka Karolína Augusta a panující císařovna Marie Anna přispěli na pomoc obyvatelům vyhořelého města svými dary. Dalším, kdo podpořil naše město, byl arcikníže Štěpán, místodržitel království českého, který navštívil Poličku osobně. Během své návštěvy se snažil svými slovy utěšit a povzbudit ublížený lid.¹³⁰ Ještě před návštěvou Poličky zřídil arcikníže Štěpán dobročinnou sbírku pro město. Do této sbírky přispěl i sám císař obnosem ve výši 1000 zlatých a ze své osobní pokladny přispěl ještě dalšími 400 zlatými. Dalším, kdo přispěl, byl velící generál Windischgrätz, který daroval 200 zlatých. Do dobročinné sbírky přispívali lidé z celé země.

¹²⁵ Teplota 35°Réaumur je v převodu zhruba 45°Celsia.

¹²⁶ Děkanství čp. 1 dnešní náměstí B. Martinů.

¹²⁷ Dům čp. 52 v dnešní Riegrově ulici.

¹²⁸ Dům čp. 48 v dnešní Riegrově ulici.

¹²⁹ EISELT, Jan Nepomuk, KONEČNÝ, Stanislav a Iša POPELKA, ed. Královské české věnné město Polička před, během a po požáru 10. července 1845. 2., upr. vyd. V Litomyšli: Stanislav Konečný ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy, 2004. s. 3-7. ISBN 80-239-4856-3.

¹³⁰ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 15.01.1917, 36(2), s. 17.

S vybraným obnosem se později arcikníže Štěpán vydal osobně do Poličky, do které dorazil v ranních hodinách dne 7. srpna.¹³¹

3.7 Významné události

3.7.1 Revoluční rok 1848

Rok 1848 nebyl revolučním rokem jen pro naši zemi, ale pro celou Evropu. Na začátku roku propukla revoluce v Itálii, Francii a v březnu i v Německu, Rakousku a českých zemích. Společným zájmem těchto zemí bylo oproštění se od zastaralého feudálního systému a zavedení ústavy. Ve Francii byly tyto nevole navíc podporovány nezaměstnaností obyvatel, neboť zavedením strojů v továrnách byla manufakturní výroba nahrazena strojovou a tovární velkovýrobou. Německo a Itálie bojovaly za své národní zájmy, hlavním cílem obou zemí bylo sjednocení státu. Mnohonárodnostní rakouská říše byla zaostalým státem v mnoha ohledech. Lid stále trápil zavedený feudalismus a s ním spojené robotní práce na panství vrchností, které navíc brzdily kapitalismu v rozvoji. Díky rozšiřujícímu se průmyslu vznikala nová sociální vrstva, do které patřila dělnická třída. K překážkám národnostním a agrárním tak přibyla ještě otázka sociální.¹³² Navíc se v části Uher začala prosazovat myšlenka o vlastním nezávislém státu, neboť Maďaři i Slované byli doposud utiskováni rakouskou nadvládou. Ve velmi podobné situaci se nacházel i český lid, který bojoval proti stejnému rakouskému utlačování. Již od 18. století byly Čechy jakousi državou habsburské monarchie, tím český lid ztrácel veškerou naději na samostatný stát. Není tedy divu, že v roce 1848 došlo k silným projevům nespokojenosti.¹³³

V Praze započaly protesty již 8. března. Dne 11. března, došlo ke shromáždění lidu ve Svatováclavských lázních, odkud vzešla petice adresovaná císaři Ferdinandu I. Skrze petici byl vyjádřen zájem například o zrušení desátků společně s dalšími feudálními privilegii, politické svobody, svobody tisku, dále zájem o finanční reformu a rovnoprávnost českého a německého jazyka.¹³⁴ Císařovou odpovědí na petici byl tzv. kabinetní list, který schvaloval jen některé body. Jednalo se o používání češtiny vedle němčiny, obsazování Čechů mluvících plynně německy do úřadů, zřízení obecní samosprávy a další. Jelikož byla většina požadavků zamítnuta, považovali Češi císařovu odpověď spíše za zklamání. V důsledku nepřijetí všech požadavků byla sepsána druhá petice, kterou zaslali císaři ještě v březnu téhož roku. Druhá

¹³¹ EISELT, Jan Nepomuk, KONEČNÝ, Stanislav a Iša POPELKA, ed. Královské české věnné město Polička před, během a po požáru 10. července 1845, s. 14.

¹³² KLÍMA, Arnošt. Revoluce 1848 v českých zemích. Praha: SPN, 1974, s. 9-10.

¹³³ KAN, Sergej Borisovič. Revoluce 1848 v Rakousku a v Německu. Praha: Rovnost, 1951, s. 42-43.

¹³⁴ Tamtéž, s. 67-68.

petice vyvíjela mnohem větší tlak na samostatnost Čech vůči Rakousku. Proti peticím se začali bouřit Němci žijící v Čechách, neboť nesouhlasili například s prosazováním českého jazyka do úřadů a do škol. Jako obhajobu používali fakt, že patří k inteligentnější části země a jejich německý průmysl napomáhá českému hospodářství a jeho rozvoji.¹³⁵

Po vyhrocení protestů propuklo v červnu 1848 tzv. Pražské červnové povstání, které započalo po svatodušní mši a probíhalo od 12. do 17. června. Mezi rozbouřený lid patřili dělníci a studenti, kteří stáli proti císařskému vojsku vedenému generálem Windischgrätzem. Boje probíhaly na barikádách a ztráty na obou stranách byly spíše občasně.¹³⁶ V noci ze 14. na 15. června rozhodl generál Windischgrätz o ústupu z Prahy, a tak bylo město obklíčeno. Během následujícího dne započalo bombardování Prahy, jehož důsledkem byla kapitulace povstalců.¹³⁷ Výsledkem po těchto nevolích byla tzv. oktrojovaná ústava vydána císařem Ferdinandem I. dne 4. března 1849. Bohužel tato ústava nevešla nikdy v platnost, neboť byla vydána vládou bez volených zástupců lidu.¹³⁸

Samotnou Poličku revoluce nějak obzvlášť nezasáhla. Během roku 1848 byly v mnoha městech vytvořeny národní gardy. Jednu takovou vytvořili i poličtí obyvatelé. Vstup do gardy znamenal něco jako projev loajality vůči státu. Nicméně zdejší garda působila neprofesionálně a byla spíše pro smích, protože se do ní mohl přihlásit opravdu kdokoli. V poličské gardě figurovalo několik lidí, kteří byli tělesně nebo jiným způsobem indisponováni. V čele gardy byl Josef Smola, který sám osobně nikdy vojenskou povinnost nezažil.¹³⁹ Další podobnou organizací byla studentská legie, která se skládala především z žáků čtvrtých tříd hlavní školy v Poličce. V této době se jednalo spíše o chlapce ve věku 11-12 let. Studentská legie byla odvozena z římské, a tak bylo jejím cílem se tak i prezentovat. Oproti národní gardě, která byla vyzbrojena pouze holemi, byli žáci vybaveni zbraněmi. Nejednalo se samozřejmě o opravdové zbraně, šlo o pušky vyrobené ze dřeva, které připomínaly spíše hračky. Členové studentské legie chodili cvičit do Liboháje, národní garda měla cvičiště na území dnešního Penzionu. Mimo jiné obě tyto organizace předváděly i své přehlídky, které trvaly až do léta roku 1848, poté organizace zanikly.¹⁴⁰

¹³⁵ KLÍMA, Arnošt. *Revoluce 1848 v českých zemích*, s. 16-20.

¹³⁶ EFMERTOVI, Marcela C. a Nikolaj SAVICKÝ. *České země 1848-1918, Díl I: Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*. Praha: Libri, 2009, s. 60-62. ISBN 978-80-7277-171-4.

¹³⁷ Tamtéž, s. 69-67.

¹³⁸ KLÍMA, Arnošt. *Revoluce 1848 v českých zemích*, s. 81.

¹³⁹ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. *Polička: věnné město českých královen*, s. 38-39.

¹⁴⁰ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. *Dějiny města Poličky*, s. 272-273.

3.7.2 Prusko-rakouská válka

V roce 1866 byla rakouská říše vtažena do války s Pruskem. Záminkou bylo již delší dobu soupeření mezi Pruskem a Rakouskem o vedoucí pozici ve svazu německých států. Další věcí, která tomu přispěla, bylo jmenování nového pruského ministra zahraničí Otty von Bismarcka.¹⁴¹ Bismarck chtěl uskutečnit dlouholeté snahy o sjednocení Německa pod pruskou nadvládou. Nicméně hlavním důvodem vypuknutí prusko-rakouské války byl spor o Šlesvicko a Holštýnsko, které Rakousko a Prusko společně vydobily nad Dánskem v roce 1864.¹⁴²

V 19. století byly pro město Poličku dva zásadní roky, které nepochybně ovlivnily chod města a škodně postihly jeho obyvatele. Jedná se o rok 1845, kdy proběhl největší požár města a o rok 1866, kdy bylo město vydrancováno nepřátelskými pruskými vojsky. Zprvu to vypadalo, že se obyvatelů Poličky tato válka nedotkne, jelikož Rakousko shromažďovalo svojí armádu až u Olomouce. Již 24. června pochodovaly přes Poličku první rakouské oddíly, které měli namířeno do Litomyšle. Kolonu vojska tvořili i Moravané, kteří vezli vojákům zásoby jídla a pití. Dne 28. června mohli měšťané našeho města zaslechnout rachot děl, který směřoval od bitvy u České Skalice. Ještě větší burácení bylo možné zaslechnout 3. července, kdy probíhala bitva u Sadové. Tuto bitvu rakouská armáda prohrála a ještě tentýž večer se přes Poličku hnaly první prchající rakouské oddíly. V následujících dnech se důsledkem rychlého ústupu vytvořila ve městě kolona, která v měšťanech vyvolávala paniku. Lidé tak začali vyhledávat všelijaké skrýše, kam by uschovali své cennosti. Polička díky svým hradbám připomínala pevnost, obyvatele se tak obávali, že se u města strhne další bitva. Tyto obavy podporovaly i dělostřelecké oddíly ve městě, které několikrát vyrazily na kopec směrem na Litomyšl a rozestavily se tam.¹⁴³

Dne 9. července se do města dostavila pruská průzkumní hlídka, která se pouze zastavila v hostinci a vrátila se zpět do Litomyšle. Starosta Poličky Josef Smola neváhal ani chvíli a ihned odjel do Litomyšle, aby zahájil jednání o rekvizicích. Nakonec zastihl pruské vojsko, pochodující do Poličky, až na zpáteční cestě. Smolovi se podařilo vyjednat co nejnižší požadavky a uchránit tak měšťany před obrovskými ztrátami. Pruské oddíly dorazily do Poličky 10. července a následně táhly směrem na Bystré. Přesto část vojska zůstala mezi poličskými obyvateli. Velitel nepřátelského vojska si nechal předvést starostu Smolu a žádal ho o vydání nemalých zásob města, na kterých nebyli předem domluveni. Ještě větší rekvizice žádali husaři,

¹⁴¹ Později vykonával úřad německého kancléře mezi lety 1871-1890.

¹⁴² KROFTA, Kamil. Dějiny československé. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, [v tiráži] 1947, s. 638.

¹⁴³ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 10.11.1883, č. 32, s. 384-385.

kteří přijeli ze Svitav 15. července. V tuto dobu se ve Svitavách nacházel samotný pruský král Vilém I. se svým kancléřem Otto von Bismarckem. Všechny tyto požadavky byly pro město natolik veliké a do jisté míry nesplnitelné, že Poličce hrozila exekuce pro neplnění požadavků. Starostovi Smolovi bylo dokonce vyhrožováno zastřelením, nicméně díky jeho odvaze a nebojácnému vyjednávání s nepřítelem neutrpěli obyvatelé Poličky tak velké škody.¹⁴⁴

Měšťané si mohli oddechnout až 2. září, kdy začaly zbylé pruské jednotky odcházet z města. Okupační oddíly město i sousední obce doslova zpustošily. Po jejich odchodu vznikla komise sčítající škody způsobené rakouskými i pruskými vojsky. Náhrady byly vyplaceny až v dubnu 1867, mezi tyto náhrady patřily například újmy hospodářů, kteří museli odevzdat veškeré své zásoby masa. Ještě před vypuknutím války zde panovaly poměrně velké výtěžky, ovšem díky okupaci cizích vojsk byly tyto výtěžky ztraceny.¹⁴⁵

¹⁴⁴ KONEČNÝ, Stanislav. Polička za pruské okupace v roce 1866. 2., dopl. vyd. Litomyšl: Stanislav Konečný ve spolupráci s Městem Polička a Státním okresním archivem Svitavy, 2004. s. 5-10. ISBN 80-239-4858-X.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 20.

4. Kulturní život v Poličce v 19. století

4.1 Spolky

Již od období středověku mají lidé tendenci se sdružovat do početnějšího uskupení za účelem zábavy, vzdělání, nebo jednoduše řečeno, za účelem účasti ve společenském dění. Ve středověku bylo běžné uskupení lidí formou cechů, které vydržely až do roku 1859. Poté byly cechy zrušeny vydáním živnostenského řádu. Hlavní rozmach zakládání spolků tedy započal v 60. letech 19. století. Nicméně ještě před zrušením cechů se již na našem území i v Evropě vyskytovala první spolková sdružení. Mezi tyto první spolky patřila literátská bratrstva, vyskytující se už v období renesance. Další prvotní dobrovolnou skupinovou interakcí byla divadelní činnost, která měla v Čechách své zastoupení ještě před rozmachem spolků.¹⁴⁶

4.1.1 Spolkové právo a spolčovací zákon

Během první poloviny 19. století nebyla vydána žádná předpisová nařízení o všeobecném spolčovacím právu. Existující spolky a jejich poměry byly jen zřídka upravovány. Prvním upravujícím obecným spolkovým nařízením byl císařský patent, nebo také zákon č. 253 ř. z. ze dne 26. listopadu 1852. Na základě tohoto patentu mohl vzniknout spolek pouze za předpokladu, že byl schválen státní správou a získal tak povolení. V roce 1867 proběhlo tzv. Rakousko-uherské vyrovnání, díky čemuž byla Uhrám udělena státní samostatnost, a tak se monarchie rozdělila na Rakousko-Uhersko. V tomtéž roce vyšel nový spolkový zákon č. 134 ř. z. dne 15. listopadu, který ještě doplňoval 12. článek státního zákona z 21. prosince. Tato nová spolková nařízení umožňovala vznik nových spolků pouhým oznámením státním úřadům.¹⁴⁷ Rozdíl byl tedy v tom, že spolky založené od roku 1852 musely mít pro svůj vznik povolení od státních úřadů. Zatímco spolky založené od roku 1867 svůj vznik pouze ohlásily a státním úřadům zůstala jen pravomoc zákazu či rozpuštění spolků v tom případě, pokud spolek porušoval státní zákony.

Je tedy zřejmé, že v určité podobě existoval spolkový život ještě před rokem 1860, což nám dokazuje zákon o právu spolkovém z roku 1852. Nicméně hlavní podnět pro rozvoj kulturního života dal až říjnový diplom z roku 1860 a později toto dění upravil spolčovací zákon v roce 1867. Také v našem královském věnném městě Poličce se nacházelo široké spektrum

¹⁴⁶ ČERNÝ, František. Jak vzniká spolek: zákl. informace pro ty, kteří chtějí založit spolek. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1992, s. 3-4. ISBN 80-7068-037-7.

¹⁴⁷ MARŠÍK, Bohumil. Právo spolkové a shromažďovací. V Praze: B. Kočí, 1909, s. 5-6.

spolkového života, který se zde začal postupně projevovat od 60. let 19. století. Následně tedy typologicky rozřadím ty nejvýznamnější poličské spolky na základě jejich činnosti.

4.2 Typologie spolků

Forem společenského uskupení je celá řada. Jedná se například o politická hnutí, kluby, určité společnosti nebo jiná občanská sdružení. Přitom se tyto formy skoro vůbec neliší od spolků. Jediným výrazným rozdílem jednotlivých společenských uskupení, tedy i spolků, je jejich zaměření a činnost.¹⁴⁸ Ještě před založením spolku musely být sepsány stanovy, kterými byl určen směr daného spolku a také jeho činnost. Stanovy jednotlivých spolků musely objasňovat účel, pro který byl spolek utvořen a prostředky, jimiž bude k tomuto účelu dosaženo. Dále způsob nabytí prostředků, kde bude spolek sídlit a poslední a velmi důležitou částí bylo sepsání práv a povinností členů. Po sepsání spolkových stanov následovalo oznámení zemské vládě, kde se tyto spolkové stanovy schvalovaly výnosem c. k. místodržitelství v Praze. Pokud spolek tyto stanovy porušoval, mohla být existence spolku ukončena. Zánik spolku bylo možné uskutečnit dvojím způsobem, buď se účastníci vzájemně domluvili na rozpuštění spolku, nebo byl zrušen úředně.¹⁴⁹

Členové jednotlivých spolků se dělili na členy zakládající, přispívající a čestné. Zakládajícím členem byl ten, kdo jednorázově zaplatil určitou částku. Většinou se jednalo o větší částku v porovnání s tehdejšími poměry. Dále přispívajícím členem se stala ta osoba, která odváděla měsíční spolkový příspěvek, v tomhle případě se naopak jednalo o drobnou symbolickou částku, která měla trochu napomoci spolkové pokladně.¹⁵⁰ Čestným členem se stal ten, kdo vykonával všechny spolkové povinnosti a pro dosažení cíle onoho spolku vykonával ještě dobrovolné práce navíc. Například ve *Stanovách pro rozmnožení fondu ku zřízení sirotčince „Rudolfo-Stephanianum“ v královském věnném městě Poličce* můžeme vyzorovat, že se členové dělili ještě na skutečné. Skutečným členem byla ta osoba, která odváděla do pokladny pravidelný roční příspěvek.¹⁵¹

Podle zaměření jednotlivých spolků určujeme jejich typologii. Hlavními typy spolků byly: Zábavní, vzdělávací, svépomocné, podpůrné a charitativní, tělovýchovné a sportovní a náboženské. Tyto typy spolků se nacházely také v Poličce, následně je tedy typologicky rozřadím na základě jejich činnosti.

¹⁴⁸ TELEČ, Ivo. Spolkové právo. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 73. ISBN 80-7179-194-6.

¹⁴⁹ MARŠÍK, Bohumil. Právo spolkové a shromažďovací, s. 7,8,14,15.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 11.

¹⁵¹ SOKA Svitavy, Spolek pro zřízení sirotčince Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 2.

4.2.1 Zábavní spolky

Hlavním záměrem těchto spolků byla zábava, probíhající mezi členy v daném společenství. Žádné jiné cíle členové nevyhledávali. Šlo především o zapojení účastníků do společenského dění pomocí jejich dovedností, které uspokojovaly jejich osobní potěšení. Jednalo se hlavně o umělecká zaměření, čímž byly divadelní, hudební nebo pěvecká vystoupení.

V královském věnném městě Poličce působí *Ochotnické divadlo* již od roku 1819. Záměr tohoto spolku byl jediný a to pořádat divadelní představení pro ostatní obyvatele, čímž členové uspokojovali svojí potřebu zábavně se podílet na společenském životě a zároveň potřebu diváka, který se přišel na jejich představení pobavit. Vedlejšími činnostmi bylo samozřejmě pořádání zábav, slavnostní, koncertů nebo výletů. Po smrti Josefa Kajetána Tyla byl spolek pojmenován na *Spolek divadelních ochotníků „Tyl“*, neboť zde roku 1855 Josef Kajetán Tyl vystupoval krátce před svou smrtí se Zölnerovou hereckou společností.¹⁵²

Na počátku byla režie v rukou studentů. Svá představení sehrávali převážně v německém jazyce, což si tehdejší doba vyžadovala. Občas se však stalo, že se hráli i česká představení, aby podpořili vlastenecké a utužení národního vědomí. Lze tedy říci, že i samotní ochotníci přispívali vlasteneckému obrození. První hru sehráli ochotníci 25. prosince 1819, jednalo se o veselohru od G. A. Görnera „*Erziehung macht den Menschen*“ („*Vychovatel v nesnázích*“). Hned následující den bylo sehráno pro změnu české představení „*Čech a Němec*“ od Jana Nepomuka Štěpána. V roce 1827 byla zahájena persekuce proti divadlu a ztěžována tak činnost ochotníků chrudimským krajským úřadem. Nátlaku úřadu se divadlo zbavilo roku 1834, kdy začal chrudimský krajský úřad spravovat chudinské ústavy. Pro tyto úkony potřeboval dostatek financí, a tak opět povolil úplnou činnost divadlu s tím, že výtěžky budou použity na chudinské ústavy. Ještě v roce 1834 bylo v Poličce ustanoveno divadelní družstvo a zároveň byl ustanoven jeho první ředitel. Prvním ředitelem divadelního družstva v Poličce se stal lékař Jan Nepomuk Eiselt. Od této doby neúčinkovali v divadle pouze studenti, ale i úředníci, lékaři, obchodníci a řemeslníci.¹⁵³

Ohromný nárůst návštěvnosti započal od 60. let 19. století, jelikož byly sehrávána divadelní představení pouze v českém jazyce. Poslední německé představení proběhlo roku 1860, jednalo se o komedii se zpěvem od Heinricha Ferdinanda Möllera „*Der Zigeuner*“

¹⁵² KREJČÍ, Karel. Ochotnické divadlo v královském věnném městě Poličce, jeho vznik, osudy a činnost 1819-1894. Polička 1894. s. 31.

¹⁵³ Jitřenka: List pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 16.03.1884, 3(6), s. 90-91.

(„Cikáni“).¹⁵⁴ Díky přechodu na česká představení se dost často stávalo, že bylo divadlo zcela vyprodáno. Dne 26. září 1869 probíhalo při 50. výročí ochotnického spolku svěcení jeho praporu. V tentýž večer se hráli ochotníci proslulou truchlohru „Anežka“, kterou napsal místní rodák a známý spisovatel František Zákrejs. Po zbytek druhé poloviny 19. století vykazovalo poličské divadlo bohatý repertoár, kdy byla odehrána představení od významných spisovatelů, jako byli Josef Kajetán Tyl, Václav Kliment Klicpera, Ladislav Stroupežnický a mnoho dalších. Dokonce v roce 1872 byla místními ochotníky sehrána snad nejznámější Shakespearova hra a milostná tragédie „Romeo a Julie“.¹⁵⁵

Co se týče vlastní divadelní budovy, tak na tu si ochotníci museli počkat až do konce 20. let 20. století. Zpočátku se hráli v tehdejší hostinci „u Kurců“.¹⁵⁶ Kuriozitou tehdejšího divadla bylo to, že se jeviště nacházelo v nejvyšším poschodí, kam museli návštěvníci i herci šplhat po žebříku kvůli absenci schodiště. Později se divadlo přestěhovalo do velkého sálu na radnici, kde působilo pouze do roku 1825. Činnosti zde ochotníci museli zanechat z důvodu, že se divadlo nesmělo nacházet ve stejné budově, ve které byly skladovány zbraně a munice zemské obrany.¹⁵⁷ V dalších letech vystupovali ochotníci převážně na střelnici ostrostřelců. Změna nastala mezi lety 1839—1841, kdy byla rekonstruována školní budova chlapecké školy. Ještě před zahájením této rekonstrukce se rozhodlo, že v budově školy bude zřízen velký divadelní sál s propadlištěm, šatnou, skladem pro rekvizity a kulisy a vlastní vchod pro divadlo.¹⁵⁸ Zde ochotníci působili až do roku 1929, kdy byla dokončena stavba samostatné divadelní budovy, která je pojmenována po Josefu Kajetánu Tylovi (Tylův dům).¹⁵⁹ V téže budově se nyní nachází divadelní klub, ve kterém nadále probíhá činnost poličských ochotníků. Mimo jiné se zde pořádají koncerty, besedy, přednášky nebo projekce dokumentů, filmů a hokeje během mistrovství světa.

Jak už jsem zmínil v úvodu zábavních spolků, tak do této kategorie patří i hudební či pěvecké spolky. Pěvecký spolek se vyskytoval i v Poličce, jednalo se o **Zpěvácký spolek „Kollár“**, založený roku 1861. Poličský pěvecký spolek, společně s ochotníky, velmi přispíval do městského kulturního života. Skrze tyto spolky se totiž nešířila jen zábava mezi občany, ale sloužily i jako zdroj informací nebo k přenášení osvěty a politiky. Působení samotných pěvců

¹⁵⁴ Jitřenka: List pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.04.1884, 3(7), s. 106.

¹⁵⁵ KLEIN, Adolf. 190 let ochotnického divadla v Poličce. Polička: Nákladem Divadelního spolku Tyl, 2009, s. 13-14. ISBN 978-80-254-5780-1.

¹⁵⁶ Tehdejší budova čp. 57.

¹⁵⁷ Jitřenka: List pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 16.03.1884, 3(6), s. 90.

¹⁵⁸ JÍLEK, Jan. Historie musejní budovy. Polička, tisk Boh. Nepodal, Musejní spolek „Palacký“, 1939, s. 10.

¹⁵⁹ KLEIN, Adolf. 190 let ochotnického divadla v Poličce, s. 22.

bylo opravdu široké. Vystupovali na svatbách, na pohřbech, při mších, při pořádání koncertů v městském divadle, národních slavnostech (např. Praha, Brno), při svěcení praporu jiných spolků a nemuselo se jednat ani o místní spolky, při domácích, masopustních nebo Silvestrovských zábavách. Zdejší domácí zábavy byly velmi vyhlášené, měšťané i lidé z okolí je velmi často a ve velkém počtu navštěvovali. Při takových zábavách byla na programu hlavně taneční, pěvecká, deklamatorní a hudební vystoupení. Pěvecký spolek také vystupoval při významných událostech, jako výročí založení našeho města (1865), nebo při svěcení praporu poličských ochotníků (1869), které proběhlo při jejich 50 letém výročí.

V prvních letech tvořilo členskou základnu 50 účinkujících členů a 70 přispívajících. Během prvních 10 let existence zpěváckého spolku se jednalo spíše o mužskou záležitost. To se však změnilo roku 1872, kdy se ke spolku přidaly paní Anna Bergrová a slečny Františka Bergrová a Amalie Hauptová. Tak se poličský pěvecký spolek stal spolkem smíšeným.¹⁶⁰

Občas místní zábavy pořádali členové *Zpěváckého spolku „Kollár“*, tyto zábavy probíhaly na střelnici. Důkazem je například masopustní zábava ze dne 27. února 1897. Program obsahoval dámský čtvero zpěv, komické duetto, dámský trojzpěv a operetu „*Don César a spanilá Majolína*“. Opereta při masopustní zábavě sklídila u obecnstva veliký úspěch, což bylo projeveno na výtěžku ze vstupného. Díky tomu mohli pořadatelé zábavy shledat tuto veřejnou událost za úspěšnou.¹⁶¹ Mezi jeho další vedlejší činnosti patřily i výlety společně s jinými poličskými spolky. Ke konci 19. století zažíval Zpěvácký spolek „Kollár“ slabé chvíle, kdy jeho činnost nebyla tak silná, jako v předchozích letech. V roce 1903 dokonce působil bez sbormistra, i přesto ve svém působení spolek nadále pokračoval až do 60. let 20. století, což dokazuje památník pěveckého spolku „Kollár“ v Poličce mezi lety 1912—1961, který se nachází v Městském muzeu Polička.

4.2.2 Vzdělávací spolky

Vzdělávací spolky měly velmi blízkou vazbu se zábavními spolky, jelikož jejich činnost byla ve většině případů podobná. Přesto byla tato společenství zakládána spíše pro vzdělání svých členů a předávání určitých myšlenek a osvěty. V Poličce se o toto spolkové vzdělávání staraly besedy, jako první zde vznikla *Měšťanská beseda* roku 1866. Hlavním důvodem pro založení tohoto spolku, byla absence veřejného měšťanského střediska, ve kterém by lidé měli možnost rozvíjet své vědomosti. Dost často zde probíhaly politické diskuze, které vzbuzovaly

¹⁶⁰ ŠTEFKA, Jan. Památník pěveckého spolku "Kollár" v Poličce vydaný k jubileu 50tiletého jeho trvání. V Poličce: Nákladem přev. spol. Kollár, 1912, s. 4-12.

¹⁶¹ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 15.03.1897, č. 6, s. 85-86.

i u poličského měšťanstva pocit vlastenectví. Zpočátku se jevil obrovský zájem o tuto organizaci, to však netrvalo dlouho. Postupem času ztrácel zájem měšťanů na intenzitě, až došlo v roce 1872 k rozpuštění této besedy.¹⁶²

Po zániku Měšťanské besedy neexistovala v Poličce žádná podobná organizace, která by nadále pokračovala v zábavně-naučné společenské činnosti. Proto byla během roku 1879 založena *Beseda Polička*, která pokračovala v obdobné činnosti. Samotná *Beseda* však měla těžké začátky, docházelo k častým úšklebům, pomluvám a předsudkům vůči členům. Členové *Besedy* tyto útoky ignorovali a snažili se věnovat účelům spolku. I přesto roku 1882 proběhl spor o správu nad veřejnou knihovnou. Správu knihovny měla původně *Měšťanská beseda*, po jejím zániku převzala správu do svých rukou *Beseda*. Místní zastupitelstvo se však domnívalo, že by správa nad knihovnou měla přejít do rukou města, neboť to darovalo knihovně roční příspěvky na její provoz. Dlouhé spory nakonec vyhrála *Beseda*, která správu nad knihovnou odmítla kvůli nepřijatelným podmínkám.¹⁶³ V témže roce byl spolek donucen k přesídlení, neboť došlo od hostinského Fr. Tichého k hrubé urážce předsedy spolku.¹⁶⁴ Od roku 1882 působil spolek v tehdejší hostinci „u Růže“. Kvůli změně besedních místností došlo k hromadnému odchodu ze spolku. Důvodem bylo konkurenční bysterské pivo, které se v hostinci „u Růže“ čepovalo. Dalším problémem byla také znovuoživená *Měšťanská beseda (1882)*, jejíž zvrát nastal až v prvním desetiletí 20. století, kdy činnost spolku začala postupně upadat. K zániku *Měšťanské besedy* nakonec došlo v roce 1918.

Stále klesající návštěvnost zapříčinila další přesun *Besedy* v Poličce a to v roce 1898, kdy se přemístila do pronajatých prostor tehdejšího hotelu „Klan“ na náměstí.¹⁶⁵ Slavnostní večer v nových místnostech se konal 1. září 1898. Této události se účastnilo přes 20 členů, přitom spolek na začátku téhož roku sčítal 35 členů.¹⁶⁶ Během jazykových bouří a demonstrací v Poličce roku 1899 byly místnosti *Besedy* jedinými, ve kterých se mohli lidé svobodně shromažďovat bez obav, že by byli předvoláni k výslechu, jak tomu bývalo na veřejnosti. Samotní členové si směli vodit do společenských místností své hosty, tudíž i občany, kteří nebyli členy spolku. Vlastně se díky *Besedě* nadále udržel společenský život ve městě během

¹⁶² SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Kronika Měšťanské besedy v Poličce, KR 114, s. 1.

¹⁶³ Postupem času zřídila *Beseda* „Veřejnou čítárnu pro lid“, kterou otevřela v *Besedě* v místnosti č. 52 v roce 1898.

¹⁶⁴ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha *Besedy* v Poličce, KR 118, s. 12-14.

¹⁶⁵ Později hotel Holý a dnešní hotel THT neboli „Mlíčák“.

¹⁶⁶ Jitřenka: Místní oznamovatel: *Popelka*, 15.01.1899, č. 2, s. 21.

tohoto bouřlivého období.¹⁶⁷ Působení *Besedy* trvalo ještě několik let později. Zlom nastal od roku 1910, kdy činnost spolku postupně upadala, až nakonec roku 1912 společenství zaniklo.

Třetí zábavně-poučnou besedou, která se nacházela v Poličce, byla **Řemeslnická beseda**. Hlavním motiv pro vytvoření této besedy započal u Živnostenského řádu vydaném roku 1883. Na téma Živnostenský řád proběhla přednáška v tentýž roce v *Besedě Polička*. Sám řečník této přednášky (V. Hübsch) pronesl, že by nebylo zbytečné, kdyby se zřídila podobná beseda živnostenská. Tak došlo k založení již třetí besedy v Poličce (*Beseda řemeslnická*) v roce 1884 a to díky velkému zájmu o řemeslnické a živnostenské téma. Kromě toho tento spolek vznikl pro uspokojení potřeby stmelit zdejší řemeslnictvo a živnostenstvo do jednoho pevného celku. Představenstvo *Řemeslnické besedy* se po celá léta snažilo, aby jejich členové našli ve spolku potěšení, zábavu, ale i možnost vzdělávat se.¹⁶⁸ *Řemeslnická beseda* se ve své činnosti moc nelišila od svých konkurenčních besed v Poličce. Její přednášky byly zaměřené více na živnostenská a řemeslnická témata I přesto zde probíhaly přednášky vědecké, dějepisné, zeměpisné, lékařské nebo také politické. Spolkové místnosti *Řemeslnické besedy* se nacházely v tehdejší hotelu „Klan“ na náměstí. Přesto nebylo neobvyklé, když se některé přednášky a zábavy konaly na střelnici, jejíž prostory byly na tyto události přímo dělané. Poslední zápisy ve spolkové kronice se týkají událostí z roku 1912, přičemž zánik řemeslnického společenství nastal o dva roky později (1914). Četnost účastníků ve spolku se po celou dobu různé měnila, v prvních letech měl spolek okolo 50 členů, v roce 1889 byl počet navýšen na 62 členů a k roku 1903 už beseda sčítala 75 členů.¹⁶⁹

Vedlejšími činnostmi těchto besed bylo pořádání zábav, věnečků, přednášek, výletů, vlastních divadelních představení nebo dobročinné akce. Přednášky byly velmi obohacujícím prostředkem pro získávání informací, jejich témata byla různorodá. Jednalo se například o přednášky na téma geologie, zeměpis, dějepis, lékařská věda, estetika, biografie, pedagogika, místopis a další. Každý spolek odebíral své specifické časopisy, díky nimž docházelo k dalšímu způsobu vzdělávání. Mezi tyto výtisky se řadily například *Národní listy*, *Jitřenka*, *Besední divadlo*, *Hrady a zámky*, *Čechy*, *Paleček* atd.¹⁷⁰ Menší rozdíl v odběru časopisů vykazovala *Řemeslnická beseda*, která odebírala časopisy s tématy, pojednávajícími spíše o živnostech a řemeslnictvu. Jednalo se o výtisky, jako byl například *Živnostník*.¹⁷¹

¹⁶⁷ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha *Besedy v Poličce*, KR 118, s. 104.

¹⁶⁸ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha *Řemeslnické besedy v Poličce*, KR 115, s. 3.

¹⁶⁹ SOKA Svitavy, *Řemeslnická beseda: Členové Řemeslnické besedy v Poličce 1884-1904*, kn. 2.

¹⁷⁰ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: *Kronika Měšťanské besedy v Poličce*, KR 114, s. 3-4.

¹⁷¹ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha *Řemeslnické besedy v Poličce*, KR 115, s. 8.

Svým způsobem byl vzdělávacím spolkem v Poličce i *Národní dělnický vzdělávací spolek Eim*, založený v březnu roku 1898. Přesto, že byl spolek zřízen z členů Strany národně sociální, tak byl pojmenován podle mladočecha a poslance Gustava Eima¹⁷² jako uctění jeho památky. Sám Gustav Eim měl s Poličkou velmi dobré vztahy a díky jeho iniciativě byla v Poličce postavena železniční dráha nebo později učitelský ústav.

Nejednalo se však pouze o spolek vzdělávací, ale jak můžeme vypožorovat z názvu, jednalo se zčásti i o spolek politický. Aby spolek splnil své očekávání, pořádal přednášky o historických, vědeckých, uměleckých a mravních tématech. Po přednáškách mohla následovat otevřená diskuze nebo rozhovor, do kterého se mohli zapojit všichni účastníci. Do své knihovny spolek odebíral výtisky jako Východočeský kraj, Moravský kraj, Lidové soudy nebo Stráž severu. Ani tyto dělnické spolky zábava neminula, spolek „Eim“ také pořádal zábavy, národní slavnosti s průvodem, věnečky, divadelní představení, výlety ale i dobročinné skutky.¹⁷³

Spolky tohoto charakteru často pořádaly tzv. tábory lidu. V srpnu roku 1913 pořádala Strana národně sociální v Poličce manifestační tábor lidu. V archivu se mi do rukou dostala pozvánka od poličského dělnického spolku „Eim“, který k příležitosti manifestačního tábora pořádal národní slavnost ke svému 15 letému působení. Slavnost započala v sobotu večer 16. srpna, kdy bylo sehráno divadelní představení „Lešetínský kovář“. Program pokračoval dopoledne druhého dne na náměstí, kde se konal Velký tábor lidu. Odpoledne téhož dne prošel městem veliký průvod, který pokračoval až do Liboháje. Posledním bodem na programu byl v neděli večer věneček, jenž byl uspořádán na střelnici. Přesto, že byla tato pozvánka určena spíše pro členy Strany národně sociální, se mohla slavnosti účastnit i široká veřejnost.¹⁷⁴

Zpočátku byla četnost členů tohoto spolku poměrně vysoká, k roku 1903 se zde nacházelo okolo 80 členů. V archivních materiálech jsou poslední jednatelské zprávy z roku 1913, ve kterém se členství pohybovalo již jen okolo 46—55 členů.¹⁷⁵ V následujícím roce (1914) spolková činnost dělnického „Eima“ zanikla. Tím se potvrzuje fakt, že v období před první světovou válkou nastal ve většině místních vzdělávacích spolcích úpadek, díky kterému nakonec spolek zanikl.

¹⁷² Gustav Eim poslanec Říšské rady, žijící mezi lety 1849—1897.

¹⁷³ SOKA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 27.

¹⁷⁴ SOKA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Pozvánka na velký tábor lidu konaný v srpnu 1913, kart. 1, inv. č. 12.

¹⁷⁵ SOKA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Jednatelská zpráva, kart 1, inv. č. 6.

Do vzdělávacích spolků nepochybně patří také učitelské spolky nebo jednoty „*Budeč*“. Tyto učitelské ústavy byly zakládány po celé zemi. První vzdělávací „*Budeč*“ založil Karel Slavoj Amerling¹⁷⁶ v roce 1839. Název „*Budeč*“ je jakýmsi odkazem na památné místo Budeč,¹⁷⁷ které sloužilo jako učiliště knížete Svatého Václava. Amerling se ve své „*Budči*“ snažil navázat na praktiky Jana Ámose Komenského a realizovat tak jeho plány. Zároveň se jednalo o výchovavací ústav učitelů. Účelem „*Budče*“ bylo napomoci ke vzdělání učitelstva a šířit vhodné učební metody jak pro učitele, tak i pro jejich žáky. Vyučování mělo být populární, praktické a názorné a mělo probíhat tak, aby jej mohl každý snadno pochopit.¹⁷⁸

Také v Poličce bylo toto uskupení založeno roku 1870 z iniciativy místních učitelů pod názvem *Učitelský spolek „Budeč“*, jednalo se o okresní jednotu učitelskou. Bohužel se mi do rukou nepodařilo získat žádnou kroniku nebo pamětní knihu místního spolku „*Budeč*“ a v literatuře o Poličce je zmíněn pouze jeho rok založení. Proto jsem čerpal informace o činnosti poličské „*Budče*“ z tehdejších novin a časopisů. Informace o činnosti těchto spolků vycházely v pravidelně vycházející publikaci „*Beseda Učitelská*“.

V této publikaci jsou články o valných hromadách poličské „*Budče*“, díky kterým vykonával svůj záměr. Spolek se měl scházet minimálně čtyřikrát za rok, scházel se na různých místech, například v dívčí nebo měšťanské škole chlapecké v Poličce, dále v Bystrém, Sádku nebo za příznivého počasí na terase v Kamenci. Na schůzích se nejdříve řešily spolkové záležitosti, pak následovala otevřená diskuze pro návrhy členů a nakonec byly pořádány přednášky na různá témata. Jelikož se jednalo o učitelský spolek, byly to především přednášky se školními tématy, jako o vědě, pravopisu, tělocviku, desetinných zlomcích, počítání atd. Přednášek se mohla účastnit i veřejnost, to se však týkalo spíše přednášek na téma o člověku, stvoření světa, rostlinách, směnkách, zkrátka přednášky o obecných tématech. Ve spolkové knihovně si mohli členové rozšířit své obzory pomocí časopisu „*Vesmír*“ a „*Škola a život*“.

Během prvního roku působení měl spolek 38 členů, o 10 let později už spolek sčítal 58 členů z toho pouze 37 činných, 20 přispívajících a 1 čestného člena.¹⁷⁹ Z Jitřenky z 15. ledna 1919 se můžeme dozvědět, že ve 20. století tyto učitelské spolky byly členy Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách, ve kterém se nacházela i poličská „*Budeč*“,

¹⁷⁶ Karel Slavoj Amerling byl český pedagog, lékař a filozof, žijící mezi lety 1807-1884.

¹⁷⁷ Památné místo Budeč se nachází nedaleko vesnice Kováry a obce Záklony.

¹⁷⁸ Česká škola: snahy a směry českého učitelstva : příloha "Českého učitele". V Praze: Zemský ústřední spolek Jednot učitelských v království Českém, 25.09.1907, 7(2), s. 21.

¹⁷⁹ *Beseda Učitelská: Týdenník pro učitele a přátele školství národního*. Praha: Učitelská Beseda, 1869 - 1895. ISSN 1804-8943.

kteřá k lednu 1919 sčítala 54 členů.¹⁸⁰ Bohužel se mi nepodařilo zjistit, k jakému roku spolková činnost poličské učitelské jednoty zanikla. Nicméně poslední zmínky o této jednotě se mi podařilo dohledat v časopise „*Český učitel*“ mezi lety 1937-1938, což neznamena, že spolek nadále nepokračoval ve své činnosti.¹⁸¹

4.2.3 Tělovýchovné a sportovní spolky

Mezi tyto spolky patří veškeré skupinové sporty, nebo činnost pro utužování těla a kondice. Díky pohybu a společenské zábavě získaly sportovní a tělovýchovné spolky u obyvatelstva velkou popularitu, díky čemuž započal jejich rychlý rozvoj. Svoji činností se často podobaly turistickému společenství, takovou podobu měly i jednotlivé spolky provádějící určitý druh sportu, například fotbal, tenis, bruslení, veslování, lyžování atd.¹⁸²

Do této kategorie nepochybně patří sokolské jednoty. První sokolské jednoty byly zakládány od 60. let 19. století, za což mohl již zmiňovaný říjnový diplom. Úplně první snahy o založení sokolské jednoty vynaložili na podzim roku 1861 Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner. Nakonec byly jejich stanovy schváleny až v lednu následujícího roku. Tak tedy vznikla v Praze první sokolská jednota.¹⁸³ K založení *Tělocvičné jednoty „Sokol“ v Poličce* došlo ke konci roku 1870, kdy se v prosinci uskutečnila první valná hromada sokola. Zpočátku se v tomto spolku nacházelo pouze mužské zastoupení. To se však změnilo na počátku 20. století. Z Jitřenky se totiž můžeme dočíst, že byl zde později ustanoven jak dorostenecký, tak i ženský odbor „*Sokola*“. První valná schůze ženského odboru proběhla v dubnu roku 1903. V červnu téhož roku sčítal poličský „*Sokol*“ dohromady 119 členů a ženský odbor obsahoval pouze 24 členek.¹⁸⁴

Hlavní činností „*Sokola*“ bylo cvičení, sportování a utužování těla a kondice. Aby bylo dosaženo těchto záměrů, pořádaly sokolské jednoty cvičení. Nejednalo se však pouze o cvičení mezi svými členy. Občas proběhla i veřejná cvičení, kterých se účastnily sokolské jednoty z okolí a daleka. První takové veřejné cvičení proběhlo v Poličce roku 1873, kdy se této události

¹⁸⁰ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 15.01.1919, 38(2), s. 29.

¹⁸¹ Český učitel: věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Praha: Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 25.11.1937, 41(12-13), s. 139.

¹⁸² LENDEROVÁ, Milena a Univerzita Pardubice. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století, II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, s. 116. ISBN 80-7194-756-3.

¹⁸³ JANDÁSEK, Ladislav. Přehledné dějiny sokolstva, Část I, Typ A: Od vzniku Sokola (1862) do založení České obce sokolské (1889) (Kniha povinná pro všechny sokolské knihovny). V Praze: Československá obec sokolská, 1937, s. 14.

¹⁸⁴ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.06.1903, 22(11), s. 181.

účastnila sokolská jednota z Litomyšle, Chocně a také delegace hasičů z Ústí nad Orlicí.¹⁸⁵ Nejednalo se však o sokolský župní slet, neboť první župní slet vznikl až v roce 1884 i přesto, že o založení sokolských žup vynakládaly jednoty snahu již od svých počátků. Popud pro vytvoření první župy dal kolínský sokol, zároveň to mělo být uctění památky Miroslava Tyrše, který zemřel v témže roce. Župa představovala několik nejbližších sokolských jednot sloučených do jedné skupiny, tedy župy.¹⁸⁶

Poličský „Sokol“ se také účastnil sokolských poutí, na které vysílal své deputace. Vedlejšími činnostmi spolku bylo pořádání zábav, výletů, slavnostních průvodů se zpěvem, které byly pořádány při slavnostech mezi sokolskými jednotami. Zdejší „Sokol“ měl několik odborů: vzdělávací, přednáškový, veslařský a bruslařský. V zimních časech totiž poličská sokolská jednota pořádala veřejné bruslení na městském Sýnském rybníku. Zde probíhalo večerní bruslení při hudbě, které nepochybně nadchlo většinu zdejšího obyvatelstva. Na kluziště se chodilo přes vstup, který byl označený červeno-bílým praporem. Dost často se stávalo, že si mládež našla na kluziště zcela jinou a levnější cestu. Nicméně pro tyto případy fungoval revisor. U kluziště stála také bouda, ve které se prodávalo všelijaké občerstvení (například věnečky, koblihy, housky, chlebičky, teplý punč nebo čaj).¹⁸⁷

V prvním roce zahájení činnosti „Sokola“ byla jeho členům dočasně poskytnuta postranní místnost v místní solnici, kterou využívala i škola k hodinám tělocviku. V létě roku 1871 byla, při vysokých teplotách a přijatelném počasí, zřízena v „Lázních“ (Dnešní ubytovna v Liboháji) letní tělocvična.¹⁸⁸ Postupem času prahli členové „Sokola“ po vlastní tělocvičně, a tak byl roku 1885 při valné hromadě zřízen fond pro vystavění vlastní tělocvičny. Valné hromady se účastnilo 33 členů a po souhlasu o zřízení fondu proběhla první sbírka. Dalo by se říci, že hlavní úsilí o výstavbu vlastní tělocvičny odstartovalo až roku 1896, kdy vzniklo *Družstvo pro zřízení tělocvičny „Sokolu“ poličskému*. Do této doby používali poličtí členové „Sokola“ mnoho provizorních řešení, jako tělocvičnu v měšťanské škole, místnost v panském domě¹⁸⁹ nebo sál v hostinci u Ehrenbergerů.¹⁹⁰

¹⁸⁵ ŠTEFKA, Jan. Zpráva o činnosti těl. jednoty "sokol" v Poličce. V Poličce: Nákladem tělocvičné jednoty "Sokol", 1889, s. 5. Městské muzeum Polička.

¹⁸⁶ JANDÁSEK, Ladislav. Přehledné dějiny sokolstva, Část I, Typ A: Od vzniku Sokola (1862) do založení České obce sokolské (1889) (Kniha povinná pro všechny sokolské knihovny), s. 124.

¹⁸⁷ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 15.02.1890, č. 4, s. 25.

¹⁸⁸ ŠTEFKA, Jan. Zpráva o činnosti těl. jednoty "sokol" v Poličce, s. 4. Městské muzeum Polička.

¹⁸⁹ Dnešní budova městského úřadu.

¹⁹⁰ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 15.07.1893, 12(14), s. 108.

Úkolem družstva bylo shánět finanční prostředky potřebné pro stavbu, což se nakonec podařilo. Stavba byla zahájena na jaře v roce 1910 a předána ke svému užití v sobotu 14. ledna následujícího roku. Návštěvnost této významné události byla opravdu obrovská, slavnostního předání tělocvičny se zúčastnilo 600 návštěvníků. V době slavnostního předání se v přízemí této tělocvičny nacházel veliký sál pro cvičení, místnosti pro ukládání náradí, sprchy, šatny, byt pro sluhu a síň se sloupovou výzdobou. Dále v prvním poschodí se nacházela galerie a malý sál.¹⁹¹ Všechny tyto zmíněné místnosti se v poličské sokolovně nachází i nyní, samozřejmě kromě bytu pro sluhu. Samotná budova je nadále v provozu a k dispozici sportovnímu sdružení TJ Spartak Polička. Prostory sokolovny jsou používány pro volejbal, florbal, stolní tenis nebo také pro společenské a kulturní zábavy (plesy, zábavy, koncerty atd.).

Co se týče sportovních klubů, tak ty byly v Poličce založeny až v první polovině 20. století. Jedná se především o fotbalový klub SK Polička založený roku 1922. V klubu figurovali studenti, dělníci a úředníci. Z počátku neměl oddíl dostatečné finance na vybudování hřiště, a tak jeho členové pořádali taneční večírky a divadelní představení, ze kterých těžili finanční prostředky. K vybudování hřiště došlo v roce 1931 za finanční podpory Osady města Poličky, poličské spořitelny a Okresní hospodářské záložny. Přesto klub sehrával svá soutěžní utkání už od roku 1930. Fotbalový oddíl SK Polička nadále pokračuje ve své tělovýchovné činnosti a v tradicích vybudovaných svými předky.¹⁹² Dalším významným sportovním klubem byl Hokejový odbor SK Polička, jehož činnost započala mezi lety 1932—1933. Tehdy chtěli místní nadšenci tohoto sportu předvést, že se dá hokej provozovat i v malém městě jako je Polička. Své kluziště si odbor postavil na sokolském kluzišti, tedy na Synském rybníku, a tak započala éra poličského hokeje. Dnes se klub jmenuje HC Spartak Polička a nadále pokračuje ve své dlouholeté tradici na vlastním stadionu.¹⁹³

Ke sportovním spolkům se od 19. století řadí i spolky střelecké a ostrostřelecké sbory. Kombinace soutěží, pohybu a zábavy vyvolávala u obyvatelstva velkou popularitu, díky čemuž tyto střelecké spolky zažily svůj rychlý rozvoj. V Poličce se jednalo o již existující ***Střelce do terče*** a ***C. k. privilegovaný ostrostřelecký sbor***. Možnost nahlédnutí jsem měl pouze do stanov C. k. privilegovaného ostrostřeleckého sboru v královském věnném městě Poličce z roku 1912. Předpokládám tedy, že se pouze nepatrně lišily od těch předchozích. Účelem tohoto spolku bylo

¹⁹¹ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.02.1911, 30(3), s. 36.

¹⁹² Historie | SK Polička. SK Polička [online]. [cit. 26.06.2021]. Dostupné z: <https://skpolicka.wordpress.com/klub/historie/>

¹⁹³ Historie klubu | HC Spartak Polička. HC Spartak Polička [online]. Copyright © [cit. 26.06.2021]. Dostupné z: <https://www.hcpolicka.com/historie>

pěstovat lásku k vlasti a prokazovat loajalitu císaři. Dále měl konat obecné dobro, udržovat zákonný pořádek ve městě a vytvářet vhodné podmínky pro soužití spoluobčanů. Povinností členů bylo cvičení ve střelbě, obranných manévřů a účast na vlasteneckých a kostelních slavnostech. Z Jitřenky se také můžeme dočíst, že vedlejší činností tohoto spolku bylo pořádání výletů, zábav či slavností.¹⁹⁴

Historie poličských střelců sahá až do 16. století. Původně fungovali jako vojenská pohotovost městské milice a měli výhradní právo pro manipulaci se zbraněmi, tudíž směli trénovat střelbu i pro zábavu. Není tedy divu, že se postupem času ze sborů obranného charakteru stala zábava pro zámožné měšťany, kteří pořádali i střelecké soutěže mezi sebou. Střelba probíhala na velké dřevěné terče. Menší část těchto terčů se podařilo během požáru roku 1845 zachránit a nyní se nachází v městském muzeu. Nejedná se však o terče soutěžní (dřevěné a později papírové), nýbrž o terče královské. Každý rok se totiž na konci sezóny pořádala soutěžní střelba. Vítěz tohoto turnaje se stal králem střelby, ten nechal namalovat královský terč, který sloužil jako trofej. Pro střelecké sbory nastala změna roku 1836, kdy bylo vydáno císařské nařízení, které zavádělo uniformovanost ostrostřeleckých sborů. V Poličce tedy působili *Střelci do terče* a uniformovaný *C. k. privilegovaný ostrostřelecký sbor*, který v roce 1839 sestavil vlastní pravidla, a ta byla v tomtéž roce schválena. V pravidlech se zároveň sami označili za pokračovatele poličských střelců z předchozích století. Svoji poslední vojenskou stráž vykonaly ostrostřelecké sbory roku 1866, během Prusko-rakouské války, přičemž se jednalo spíše o veřejný projev. Většina sborů později zanikla společně s Rakousko-Uherskou říší. Nicméně v Poličce došlo k rozpuštění národní střelecké gardy až v roce 1939.¹⁹⁵

Ve většině měst bývala střelnice umístěna mezi hlavní hradbou a parkánovou zdí. Tak tomu bylo i v našem městě Poličce. Původní střelnice z 18. století byla důsledkem požáru stržena a na jejím místě byla vystavěna nová střelnice.¹⁹⁶ I ta se neobešla bez poškození při požáru roku 1845, naštěstí nebyly škody tak rozsáhlé a došlo k pouhým opravám budovy. Po zrušení Národní střelecké gardy v roce 1939 zakoupil střelnici poslední velitel Antonín Báča, jehož dcera¹⁹⁷ se později starala o chod střelnice, jakožto hostince. Po dceři Antonína Báči

¹⁹⁴ Stanovy C. k. ostrostřeleckého sboru v král. věn. Městě Poličce, Polička: Nákladem c. k. priv. ostrostřeleckého sboru v král. v. m. Poličce, 1912. Městské muzeum Polička.

¹⁹⁵ KONEČNÝ, Stanislav. Poličští ostrostřelci. Polička: Kulturní služby města Poličky, 1998. Monografie (Kulturní služby města Poličky, s. 8,11.

¹⁹⁶ Dnešní budova restaurace Střelnice v Šaffově ulici.

¹⁹⁷ Paní Alena Jílková.

vlastnila objekt od roku 2003 paní Jolana Popelková, až nakonec v roce 2007 střelnici odkoupil Měšťanský pivovar, který zde nadále provozuje hostinec „Střelnice“.¹⁹⁸

4.2.4 Svépomocné spolky

Tyto spolky měly své osobité specifikum, neboť často zajišťovaly lidem ochranu, nebo jim usnadňovaly překonat jejich zvláštní životní situace. Do svépomocných spolků se lidé sdružovali z toho důvodu, že kolikrát neměla daná situace jiné řešení, a tak byli odkázáni na pomoc právě od svépomocného spolku, v němž se nacházeli. Svoji působností se mezi tyto spolky může řadit i spolek dobrovolných hasičů, jejichž úkolem byl dohled nad městem a ochrana měšťanů před požáry. V Poličce vznikl **Sbor dobrovolných hasičů** až v roce 1876. Hlavním důvodem založení tohoto sboru byly obavy ze vzplanutí požáru a také přítomnost sboru vyvolávala u občanů pocit bezpečí v případě ohrožení ohněm. Dne 23. května 1876 proběhlo první cvičení poličských dobrovolných hasičů na střelnici. Sbor měl tehdy 123 členů, kteří se dělili na vodaře, stříkačnický, ochránce a lezce.¹⁹⁹ Vedlejší činností hasičských sborů bylo pořádání plesů, výletů nebo popřípadě koncertů své kapely. Tehdy bylo běžné, že hasičské sbory měly své vlastní kapely, skládající se z členů hasičského sboru. Všechny tyto činnosti dokládají také zprávy v místním časopise Jitřenka.

Dalším podobným spolkem, který sloužil k ochraně lidí a jejich majetku byl **Ponocenský spolek pro Dolní předměstí Polička** založený v roce 1822. Samozřejmě existovaly ponocenské spolky i pro Horní předměstí a samotnou obec. Nicméně v archivu se nachází materiály pouze *Ponocenského spolku pro Dolní předměstí* a v literatuře o nich není skoro žádná zmínka. To však nemusí být na obtíž, jelikož se jednalo o spolky se stejným charakterem a záměrem, můžeme si na příkladu spolku pro Dolní předměstí ukázat, jak tyto spolky fungovaly. V archivu se nachází pouze pamětní kniha pokladny *Ponocenského spolku pro Dolní předměstí*. Spolek tuto knihu vedl od roku 1822, ale šlo o pouhé záznamy příspěvků a darů, neboť záznamy z valných hromad nebo volení ponocného bylo zapisováno až po roce 1900.

Spolek měl sloužit k ochraně před požárem, ochraně majetku a veřejného pořádku. Spolkovou pokladnu si vydržovali samotní členové ze svých příspěvků. Jednalo se o členy

¹⁹⁸ KONEČNÝ, Stanislav. Poličští střelci a ostrostřelci. 2., dopl. a rozš. vyd. Litomyšl: Ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy se sídlem v Litomyšli vydal Stanislav Konečný, 2008, s. 8. ISBN 978-80-254-4087-2.

¹⁹⁹ Tiscali.cz - Zprávy, Finance, Sport, Magazín, Hry. Tiscali.cz - Zprávy, Finance, Sport, Magazín, Hry [online]. Copyright © 2021 Tiscali.cz [cit. 28.06.2021]. Dostupné z: <http://home.tiscali.cz/sdh.policka/historie.htm>

bydlící na Dolním předměstím mezi tehdejší Kameneckou a Novohradskou bránou.²⁰⁰ Ponocný měl za úkol řádně obcházet domy a držet hlídku před požárem, krádežemi nebo jiným neštěstím.²⁰¹ Velké změny ponocný zažil až během první poloviny 20. století, kdy bylo odsouhlaseno navrácení ke starým tradicím. Mezi tyto tradice patřilo například vybavení ponocného halapartnou a lucernou, nebo vytrubování na roh každou hodinu mezi 22. hodinou večer a 3. hodinou ráno. Nakonec byla činnost Ponocenského spolku ukončena až roku 1949, přesto ponocný vykonával svoji funkci nadále, ale jako zaměstnanec města. To trvalo pouze do roku 1953, poté byla ponocenská služba úplně zrušena.²⁰²

Dalšími spolky, které by se svým charakterem mohly řadit mezi svépomocné, jsou spolky vznikající pro konkrétní účel. Do jejich činností spadají přípravy a konání výstav, zřizování pomníků nebo pamětních desek. Sem můžeme zařadit instituce, jako jsou sirotčince, nemocnice a také muzea.²⁰³ Existence muzea v Poličce započala roku 1881, kdy byl zřízen *Musejní spolek „Palacký“*. Jeho úkolem bylo sbírání všelijakých pamětihodností tykajících se Poličky a okolí. Zároveň bylo nutné zřídit městské muzeum a nadále se starat o jeho provoz. Muzeum mělo v občanech vzbuzovat touhu a lásku k předmětům z předešlých dob a ukazovat jim, jaké možnosti měli jejich předkové. Zpočátku se o chod muzea starali pouze členové, později už se na jeho provozu začala podílet místní spořitelna a také samotná obec. Další náplní členů muzejního spolku bylo získávání a opatrování starožitností.²⁰⁴ Starožitnosti jim kolikrát darovali sami měšťané, což dokazují soupisy darujících v místním časopise Jitřenka.

Často se o české starožitnosti zajímali cizinci, kteří chtěli tyto pozůstalosti vykoupit a odvézt do zahraničí. To bylo také jedním z důvodů, proč instituce jako muzeum vznikaly. Právě muzeum mělo těmto obchodům zamezit a naopak shromažďovat a starat se o tyto zbylé pozůstalosti. Muzeum představovalo jakýsi vývoj lidského pokroku v čase. Jeho sbírky měly sloužit ke vzdělání jedinců. Sbírký muzea obsahovaly různorodé předměty například rukopisy,

²⁰⁰ Brány Limberská (směr Pomezí), Litomyšlská (směr Litomyšl), Kamenecká (směr Kameneč) a Novohradská (směr Bystré) byly součástí poličského opevnění. K jejich zboření došlo během první poloviny 19. století.

²⁰¹ SOKA Svitavy, Ponocenský spolek pro Dolní předměstí Polička: Zápisy ze schůzí, kn. 1, s. 2.

²⁰² Historie ponocenského spolku pro Dolní předměstí v Poličce [online]. [cit. 16.06.2021]. Dostupné z: http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Historie_ponocenskeho_spolku_pro_Dolne_predmesti_v_Policce

²⁰³ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ a Univerzita Karlova. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha: Karolinum, 2009, s. 323. ISBN 978-80-246-1683-4.

²⁰⁴ Stanovy musejního spolku v Poličce: Polička: Nákladem musejního spolku Palacký, 1887. Městské muzeum Polička.

rytiny, pečeti, kroje, náradí nebo také zbraně. Svoje první výstavy vykonával *Musejní spolek „Palacký“* v místnostech kreslírny chlapecké školy, na kterých byla hojná účast i z okolí.²⁰⁵

Poličské muzeum později získalo i své vlastní budovy, do této doby využívalo pouze pronajaté místnosti.²⁰⁶ Jedná se o budovy čp. 112 a 113, které byly vystavěny mezi lety 1740—1743, původně budova č. 112 sloužila jako kasárny pro pěchotu a jízdu. Ovšem přítomnost armády nebyla tak častá, a tak budova zároveň sloužila jako solný sklad, který ve městě fungoval do roku 1830. Díky zrušení skladu a malé přítomnosti vojsk, využilo město budovu bývalého solního skladu a kasáren pro rozšířenou hlavní školu a pro byt učitele. Postupem času začala budova nedostačovat a kvůli stále přibývajícimu žactvu musela být značně přestavěna. Ještě k tomu byl v budově zřízen divadelní sál s jevištěm. Rekonstrukce budovy probíhala mezi lety 1839—1841. Bohužel ani nově zrekonstruovanou budovu neminul velký požár města v roce 1845. Stavení bylo velmi poškozené, a tak došlo k dalším opravám. Budova č. 112 tak částečně sdílí svoji historii s vedlejší budovou č. 113, která byla od roku 1876 k dispozici pro školní potřeby. Díky tomu obě tyto budovy sloužily jako obecná a měšťanská škola chlapecká až do roku 1928. Poté se chlapecké školy přemístily do nové budovy Masarykovy školy.²⁰⁷ Zbylé budovy č. 112 a 113 tak připadly roku 1930 do rukou musejního spolku, ve kterých působí dnešní Městské muzeum a galerie Polička a Centrum Bohuslava Martinů.

4.2.5 Podpůrné a charitativní spolky

Činnost podpůrných spolků je velmi spjata s ekonomickou činností, neboť shromažďovaly finance nebo majetek a následně jej podle předem určených pravidel rozdělily mezi své členy. Charitativní spolky na tom byly celkem podobně, s tím rozdílem, že jejich hlavním cílem bylo shromažďovat finanční nebo věcné prostředky pro předem stanovenou skupinu lidí, kteří se na této podpůrné činnosti nepodíleli nebo o ní vůbec nevěděli. V těchto spolcích se více angažovaly ženy a byly spíše ženskou záležitostí. Vlastně se od žen určitého společenského postavení očekávala spoluúčast na spolku s charitativním nebo podpůrným záměrem. Lze tedy říci, že díky těmto spolkům probíhala jedna z prvních snah žen o zapojení se do veřejného společenského dění.²⁰⁸

²⁰⁵ Štefka, Jan Václav: První zpráva Musejního spolku „Palacký“ v Poličce. Polička 1895, s. 10,11,17.

²⁰⁶ Do roku 1902, měl Musejní spolek „Palacký“ pronajatý byt Jana Bohumila Eiselta, poté byly sbírky musea uloženy v nádvořním křídle tehdejšího domu č. 56 na náměstí.

²⁰⁷ JÍLEK, Jan. Historie musejní budovy. Polička, tisk Boh. Nepodal, Musejní spolek „Palacký“, 1939, s. 9-13.

²⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ a Univerzita Karlova. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha: Karolinum, 2009, s. 322-323. ISBN 978-80-246-1683-4.

Charitativní činnost vykazoval *Dobročinný spolek paní a dívek* v Poličce, který byl založen roku 1888. Cílem tohoto spolku bylo podporování chudého obyvatelstva, především školní mládeže. Cílem bylo také shromažďování hmotné nebo finanční podpory pro již zmíněnou cílovou skupinu. Tyto prostředky získával spolek různými způsoby, většinou se jednalo o příspěvky od vlastních členů, dary, odkazy, veřejné sbírky nebo společenské události, jejichž výtěžek putoval na charitativní účely.²⁰⁹ Stanovy spolku byly schváleny v dubnu roku 1888 a již v květnu téhož roku spolek sčítal 92 osob, z toho bylo 89 žen a 3 muži.²¹⁰

Ke svým charitativním účelům přispěl spolek i svou vlastní kuchyní, kterou zřídil roku 1894 v hotelu „Klan“. Byl to další krok nebo možnost, jak pomoci zdejším chudým a nemajetným školákům a zároveň se postarat o jejich pravidelnou stravu. Sám lékař Bohumil Eiselt shledal kuchyň za velmi dobrý nápad a rozhodl se jí podpořit roku 1893 vlastním příspěvkem, který činil 1000 zlatých a v následujícím roce dokonce 3000 zlatých. V den otevření kuchyně proběhla večer slavnost nesoucí název „Eiseltův večer“, díky jeho štedré finanční podpoře. Na programu večera byla také přednáška spisovatelky a rodačky z nedaleké Litomyšle, Terezy Novákové, která hovořila o situaci v ženských spolcích a jejich úkolech v Čechách. Po zbytek večera se obecnost věnovala hudbě, zpěvu a tanci.²¹¹

Dalším způsobem, jak vytěžit více prostředků pro své účely tohoto spolku, bylo vydání almanachu „*Chudobky*“ roku 1896. Dohromady bylo vydáno 1000 výtisků, které byly řádně redigovány díky říšskému poslanci Gustavu Eimovi. Veškerý výtěžek z prodeje almanachu putoval opět na dobročinné účely. Mimo jiné spolek pořádal operety, zábavy s hudebním, recitačním nebo tanečním programem.²¹² To vše napomáhalo k činnosti spolku a vykonávání jeho úkolů, pro které byl zřízen. Působení tohoto spolku trvalo poměrně dlouho až do 20. let 20. století, kdy nakonec roku 1927 zanikl.

Políčka měla zastoupení i z oblasti podpůrných spolků, jednalo se o *Spolek ku zřízení sirotčince Políčka (Rudolfo-Stephanium)*,²¹³ založený v roce 1884. Jak už název napovídá, jednalo se o spolek, jenž měl za úkol shromažďovat finanční obnos pro výstavbu nebo zřízení sirotčince v Poličce. Způsob získávání prostředků je stejný jako v předešlém případě, to

²⁰⁹ SOKA Svitavy, Dobročinný spolek paní a dívek Políčka: Stanovy, kart. 1, inv. č. 4.

²¹⁰ SOKA Svitavy, Dobročinný spolek paní a dívek Políčka: Kniha protokolů, kn. 2, nestr.

²¹¹ SOKA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Dobročinný spolek paní a dívek Políčka, KR 172, s. 2-6.

²¹² Tamtéž, s. 8-9.

²¹³ Rudolfo-Stephanium je pojmenování po následovníkovi trůnu (korunní princ Rudolf) a jeho choti (Štěpánka/Stefanie Belgická).

znamená pomocí členských příspěvků, dary, odkazy, pořádání veřejných sbírek a různorodých zábav a přednášek.²¹⁴

Již v prvním roce svého působení obsahoval spolek 141 členů. Ve zprávě z první valné hromady je vysvětlen důvod tohoto společenství. Bylo zapotřebí zřídit v Poličce doposud neexistující sirotčinec pro osiřelé (opuštěné) a tudíž nemajetné děti, ve kterém by se jim dostávala zdravotní i duševní péče. Zkrátka bylo nutné poskytnout osiřelým dětem alespoň částečné rodinné zázemí. Nejednalo se však o péči o sirotky. Sirotkem bylo dítě, kterému zemřeli oba rodiče. V těchto případech přešel majetek rodičů na jejich nezletilého dědice. Dítěti byl poté přidělen poručník, který se staral o jeho majetek a výchovu. Kdežto pro osiřelé nemajetné děti zde žádné podobné instituce či služby neexistovaly, většinou byly ponechány napospas nebo dobrovolným dobrodincům. Právě kvůli tomuto důvodu měl být zřízen v našem královském věnném městě Poličce sirotčinec pro osiřelé děti.²¹⁵

Nakonec samotný Spolek pro zřízení sirotčince zanikl roku 1912. Nicméně z Jitřenky se můžeme dozvědět, že díky tomuto spolku a fondu pro zřízení sirotčince se po celé roky řádně vybíraly příspěvky a že nakonec bylo docíleno onoho záměru. V roce 1905 zakoupil *Spolek ku zřízení sirotčince* s pomocí obecního úřadu dům²¹⁶ s rozsáhlou zahradou manželů Filipových.²¹⁷ V tomto domě se dne 20. října 1912 otevřela tehdy nově zřízená chlapecká vychovatelná. Ve vychovatelně se nenacházeli jen sirotci, ale i osiřelé a zanedbané děti, kterým tak bylo dopřáno „rodinné“ zázemí a pocit domova. Postupem času přibývalo ve vychovatelně i dívčí oddělení. V Jitřence je uvedeno, že zřízení sirotčince financovala obec se spolkem pro zřízení sirotčince. Po zániku spolku pravděpodobně přešla správa sirotčince na samotnou obec.²¹⁸

Do kategorie podpůrných spolků náleží i spolky se svým velmi osobitým charakterem a tím byly spolky vojenských vysloužilců. Jednalo se hlavně o reprezentativní společenství.²¹⁹ Spolek byl udržován především svými členy, další prostředky si mohli vojenští vysloužilci zajistit dary, sbírkami nebo i odkazy. *Spolek c. k. vojenských vysloužilců* byl v Poličce založen v září roku 1870, kdy v tuto dobu sčítal 48 členů. Postupem času četnost členů rapidně stoupala, což se projevilo při 20. výročí v roce 1890, kdy bylo ve spolku 129 členů. Záměrem tohoto uskupení bylo prokazování loajality svému panovníkovi, pěstování lásky ke své vlasti a u

²¹⁴ SOKA Svitavy, Spolek pro zřízení sirotčince Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 2.

²¹⁵ SOKA Svitavy, Spolek pro zřízení sirotčince Polička: Výroční-jednatelské spisy kart. 1, inv. č. 6.

²¹⁶ Tehdejší dům čp. 53. na Dolním předměstí.

²¹⁷ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.11.1905, 24(21), s. 370.

²¹⁸ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 1.11.1912, 31(21), s. 334.

²¹⁹ LENDEROVÁ, Milena a Univerzita Pardubice. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století, II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, s. 114. ISBN 80-7194-756-3.

příležitostných oslav (jmeniny a narozeniny) panovníka se shromažďovat pod svým praporem. Svůj prapor si nechali vysloužilci vyhotovit hned v prvním roce svého působení, na který jim přispěl sám František Josef I. příspěvkem 100 zlatých. Slavnostní posvěcení praporu proběhlo v září roku 1871.

Kromě toho, že se spolek účastnil slavností ostatních zdejších spolků, jako například svěcení praporu, byl přítomen i u událostí obdobných vojenských spolků v jiných městech a to ve Vídni (1873), v České Třebové, Litomyšli, Bystřici, Radiměři, Svitavách, Bystrém atd. Vojenští vysloužilci se také účastnili událostí, jako bylo předání záslužného kříže svým členům za pilné služby, vojenské manévry nebo uvítací slavnosti významných osobností a samotného panovníka. Jednalo se hlavně o události, které byly ctí pro spolky tohoto charakteru, neboť jimi mohly projevit svou náklonost a vypěstovanou lásku k vlasti.²²⁰ Z časopisu Jitřenka se můžeme dozvědět, že mezi vedlejší činnosti poličských vojenských vysloužilců patřilo pořádání výletů, koncertů, slavností, zábav a plesů konané na střelnici, jejichž výtěžky byly používány na chod samotného spolku nebo na dobročinné účely.

Dále jsem v časopisu Jitřenka dočetl, že byl spolek v prvním desetiletí 20. století o poznání méně činný, než tomu bylo v druhé polovině 19. století. V prosinci roku 1914 byl v Jitřence vytištěn oznamovací článek, že se Spolek vojenských vysloužilců brzy rozejde pro nedostatek svých členů. To se nakonec uskutečnilo dne 8. prosince téhož roku, kdy se členové mezi sebou domluvili na rozpuštění spolku.²²¹

4.2.6 Náboženské spolky

Již delší dobu zde nebylo potřebných prostředků, kterými by dělničtí katoličtí mládenci, uspokojili touhu po řádném vzdělání. Proto se poličská duchovní správa rozhodla pod biskupskou ochranou založit spolek *Svatojosefínská jednota katolických jinochů a mužů pro Poličku a okolí*. Založení náboženských spolků bylo v tehdejší době komplikované, neboť musely mít schvalovací potvrzení jak od vládních úřadů, tak i od církevní správy. To se však změnilo po vydání spolčovacího zákona (1867), kdy bylo jejich založení z hlediska právního snazší.²²²

Informace jsem čerpal z místního časopisu Jitřenka, ve kterém byl v roce 1892 vytištěn článek o založení tohoto spolku. Spolek si za svůj účel stanovil vzdělávání katolických

²²⁰ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 15.10.1890, č. 20, s. 157-158.

²²¹ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 01.01.1915, 34(1), s. 8.

²²² LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ a Univerzita Karlova. Z dějin české každodennosti: život v 19. století, s. 325.

mláďenců, aby se stali řádnými katolickými muži. Další činnost, kterou spolek vykazoval, byla účast na Božích službách a podpora nemocných a chudých. K vykonání onoho účelu byly pořádány přednášky, slušné zábavy a hry, čtení vhodných knížek a časopisů a především svědomité plnění katolických povinností a pořádání sbírek pro chudé.²²³ Ke svému založení uspořádala jednota slavnost, která proběhla v neděli 9. října 1892. Program slavnosti byl velice bohatý, hned ráno probíhalo uvítání členů a jiných spolkových deputací v místnostech na střelnici. Poté se všichni účastníci odebrali do děkanského kostela sv. Jakuba, kde se konaly bohoslužby. Odpoledne byla na programu vycházka do Liboháje, ve kterém proběhla přednáška pana Františka Blažka a také zde vystoupila kapela pana Františka Preislera. Ještě večer téhož dne byla v místnostech městského divadla konána slavnostní akademie.²²⁴

Jiné informace o tomto spolku jsem již nenašel a v místním časopisu Jitřence už se více informací nenacházelo. Z internetových stránek Svatojosefské jednoty Polička jsem se dočetl, že zánik tohoto spolku proběhl proti své vůli dne 25. března 1949, díky výnosu poličského Okresního národního výboru.²²⁵

Na typologii poličských spolků můžeme vidět, že zde působilo velké množství spolků, dělící se na spolky zábavní, svépomocné, podpůrné a charitativní, vzdělávací, tělovýchovné a sportovní a náboženské. Každý spolek zde vykonával svůj specifický úkol, pro který byl založen, to dávalo lidem možnost výběru svých volnočasových aktivit. Můj názor je tedy takový, že pokud se chtěl člověk v tehdejší době podílet na společenském a kulturním životě ve městě nebo být jeho součástí, tak právě nejlepší cesta k tomuto uspokojení vedla prostřednictvím těchto jednotlivých spolkových uskupení.

4.3 Jitřenka

Původní název tohoto místního časopisu byl „*Jitřenka - List pro pučení a zábavu*“, který začal vycházet dne 10. července 1882. O jeho založení a obsah se původně starali poličští učitelé, nicméně redaktorem a vydavatelem časopisu byl František Popelka, místní tiskař. Samotná Jitřenka zaznamenávala tehdejší veškeré dění ve městě, zprávy o městě a okolí a zpočátku také básnická díla. Hned na titulní straně prvního čísla ze dne 10. července byla

²²³ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 01.06.1892, č. 11, s. 125.

²²⁴ Jitřenka: Místní oznamovatel. V Poličce: Popelka, 01.10.1892, č. 19, s. 213.

²²⁵ O spolku Svatojosefská jednota Polička - Svatojosefská jednota Polička z. s.. Úvodní strana - Svatojosefská jednota Polička z. s. [online]. Copyright ©2005 [cit. 16.06.2021]. Dostupné z: <http://www.jordanpolicka.cz/ospolku.html>

vytištěna báseň „*Jitřenka*“, jejímž autorem je básník Adolf Heyduk.²²⁶ Druhá strana prvního čísla nese název „*Náš program*“. V této části autoři Jitřenky seznámili čtenáře s účelem, pro který bude časopis vydáván.²²⁷ Zkrátka se jedná o časopis, zachycující kulturní a společenský život ve městě, důležité zprávy z okolí a ze světa. Na posledních stránkách byly vždy vytištěny inzeráty zdejších obchodů a služeb. Mezi těmito upoutávkami se nacházel například inzerát na Výrobnu asfaltu, krycí lepenku a nátěry od Františka Blažka nebo Varhany – Harmonia pana Bedřicha Čápka. Také byly běžné inzeráty na nově se otevírající obchody, například Obchod s lékárnickým zbožím, barvami a lučebninami v domě čp. 55 na náměstí v Poličce roku 1888.

Periodicita časopisu se postupem času často měnila, zprvu byla Jitřenka vydávána zhruba po 10 dnech, což znamená, že výtisky vycházely až třikrát do měsíce. To se však změnilo od roku 1884, kdy byla Jitřenka vydávána vždy 1. a 16. den v měsíci. Výjimku však tvoří vydání ze září 1884, kdy bylo vydáno 5. září. V roce 1885 byla periodika časopisu změněna na 6. a 20. den v měsíci, to trvalo pouze rok a od následujícího roku probíhalo vydání opět 1. a 16. dne. Od roku 1887 se časopis navrátil k původní periodicitě, a tak bylo možné spatřit Jitřenku až třikrát do měsíce. Třikrát do měsíce byla vydávána pouze do 1. července a od 16. července pokračovala nadále pouze ve dvou výtiskách za měsíc, a to vždy 1. a 16. den. Další změna započala v roce 1889, kdy byla Jitřenka vydávána 1. a 15. den v měsíci, což zůstalo v platnosti až do konce 19. století. Také se v témže roce změnil její název na „*Jitřenka - Časopis pro zábavu a poučení*“. Po roce 1900 se jméno Jitřenky změnilo na „*Jitřenka – časopis pro zájmy Východočeska*“ a od ledna 1911 nesla název „*Jitřenka – časopis pro zájmy Východních Čech*“.

Od roku 1890 obsahovala Jitřenka přílohu „*Místní oznamovatel*“, jehož první číslo vyšlo dne 1. ledna 1890. Od této doby se v samotném časopise Jitřenky nacházely pouze básně, povídky, pověry a zprávy o umění. Místní oznamovatel se zabíral děním ve městě a v okolí. Příloha tedy obsahovala zprávy z valných hromad některých spolků, o úmrtích, o živelních pohromách, společenských událostech nebo také o obyvatelstvu. Pokud lidé chtěli, mohli si časopis předplatit na celý rok. Zpočátku stálo předplatné 3 zlaté prostřednictvím pošty a 2 zlaté a 60 krejcarů stálo v místě. V následujících letech cena celoročního předplatného různě kolísala mezi 2-4 zlatými. Od roku 1890 cena této služby naopak spadla na 2 zlaté, s rozdílem, že si lidé mohli předplatit společně s Jitřenkou i Místního oznamovatele poštou nebo donáškou do domu za 3 zlaté. Tato cena však postupem času také kolísala, až na konci 19. století stálo celoroční

²²⁶ Adolf Heyduk se narodil 7. června 1830 v Rychenburku, v Poličce navštěvoval reálku a později působil jako profesor na vyšší reálné škole v Písku.

²²⁷ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 10.07.1882, 1(1), s. 1-2.

předplatné Místního oznamovatele společně s Jitřenkou celých 6 korun.²²⁸ Časopis Jitřenka si udržel svoji tradici až dodnes i přes to, že byl od roku 1943 pozastaven jeho výtisk. K obnovení Jitřenky došlo až v roce 1991 a v současnosti vychází jednou za měsíc.²²⁹

²²⁸ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 1882-1899.

²²⁹ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 46.

5. Závěr

Ještě na počátku 19. století byly v poličském prostředí znát změny zavedené během tereziánských a josefinských reforem. Některé se udržely až do samotné poloviny tohoto století, čímž myslím především regulovaný magistrát, který dohlížel nad správou města. V této době začal být kladen důraz na vzdělání obyvatel po celé rakouské říši, to znamenalo, že na úřadech směli pracovat pouze vzdělaní lidé. To zapříčinilo rozmach školství a lidé obecně začali pro vzdělání vyvíjet více úsilí. Na příkladu města Poličky můžeme vyzorovat, jak se zdejší školství postupem času měnilo a přizpůsobovalo se potřebě dané doby. Ke změně samosprávy města došlo v roce 1849, kdy správu města převzalo volené obecní zastupitelstvo. Později se město rozdělilo na tři městské části: na Horní a Dolní předměstí a Osadu města Poličky uvnitř hradeb. Rozdělení na tyto městské části sehrálo velkou roli po zrušení feudalismu, kdy město přestalo fungovat jako feudální vrchnost a stal se z něho velkostatek, vlastníci rozsáhlý pozemkový majetek, na který si dělali výhradní právo měšťané vnitřní části města (uvnitř hradeb). V podobě těchto městských částí zůstala Polička až do vypuknutí druhé světové války.

Pokud se týče religiozity obyvatel, během 17. století byla Polička zcela rekatolizována, po vydání tolerančního patentu zde nežil žádný evangelík. Jejich početní nárůst během 19. století umožnil, že byl zde zřízen filiální sbor a postaven evangelický kostel. Mimo to zde působila i židovská komunita. Přesto, že se první Židé objevili v Poličce již na konci 18. století, jejich hlavní působení ve městě započalo až ve 20. letech 19. století. Od této doby si zde židovská komunita postupem času vytvořila své zázemí, ve kterém vydržela až do nacistické okupace za druhé světové války.

Co se týče ekonomiky města, tak ta byla vždy postavena na řemeslech a obchodu. Nejvíce se zde prosadilo řemeslo pláteníků a tkalců, které bylo bezpochyby tím nejvýznamnějším řemeslem ve městě i během 19. století. Dalším hlavním zdrojem obživy poličských obyvatel byla zemědělská činnost, která si také udržela svojí tradici i během 19. století. Změna nastala až ve druhé polovině 19. století, kdy se zde začala projevovat už dávno probíhající průmyslová revoluce a díky zavedené železnici se i v Poličce začala rozvíjet průmyslová odvětví. Dá se říci, že do této doby byla Polička nejzaostalejší ve srovnání s ostatními okolními městy (Svitavy, Litomyšl), která už továrnami a železnicí dávno disponovala. Zřízení železnice v Poličce se projevilo i v demografické situaci města, kdy počet obyvatel na konci 19. století začal narůstat díky novým pracovním příležitostem a také díky nově vybudovaným obydlím.

Společenský život se v Poličce aktivizoval od 60. let 19. století, především díky obnovení ústavnosti. Faktem ale je, že ještě předtím zde fungovala určitá společenství jako například *Ochotnické divadlo* nebo *Střelci do terče*. V 60. letech 19. století postupně vzniklo široké spektrum typů spolků, tím byly spolky vzdělávací, svépomocné, tělovýchovné a sportovní, charitativní a podpůrné, zábavní a náboženské. Měšťané, bez ohledu na věk, vzdělání nebo zaměstnání, tak měli velké možnosti účastnit se společenského života ve městě.

Každý spolek měl svůj specifický účel, pro který byl utvořen. Poté bylo na každém měšťanovi, k jakému společenskému uskupení se připojí. Největší zastoupení zde měly spolky vzdělávací, které nabízely svým členům především vzdělávací přednášky, kterými přenášely názory, myšlenky, inteligenci a osvětu mezi občany. Nejednalo se však pouze o skupiny vzdělanějších vrstev. Pro řemeslníky a živnostníky vznikla v Poličce *Beseda řemeslnická*, ve které i tato vrstva zaměřující se na pracovní témata, nacházela své zázemí a určitý typ vzdělanosti. Pravdou je, že tyto spolky byly zálibou především mužské společnosti. Ženy se slučovaly spíše v dobročinných organizacích, které pomáhaly nemajetným a chudým školákům a lidem. Tehdy se od žen středních a vyšších vrstev dokonce očekávalo, že budou členkami obdobných spolků.

Mužské zastoupení panovalo také v poličských tělovýchovných a sportovních spolcích. Prvním sportovním uskupením jsou *Střelci do terče*, které svým způsobem můžeme chápat jako nejstarší společenské uskupení města Poličky. Původně totiž byli střelci součástí městské milice, která měla za úkol bránit město před vojenským nebezpečím. V 19. století ke *Střelcům do terče* přibyl také *C. k. privilegovaný ostrostřelecký sbor*, který později převzal iniciativu poličských ostrostřelců. Typově tělovýchovným spolkem byly také sokolské jednoty, jejichž členskou základnu tvořili především muži, to se změnilo počátkem 20. století, kdy se v Poličce ustanovil ženský odbor „*Sokola*“.

Další variantou na podílení se ve zdejší spolkové životě byly spolky svépomocné, které měly na tak malé město také poměrně velké zastoupení. Především je zvláštní, že i když se jedná o stejný typ spolků, byly svými činnostmi zcela odlišné. Těmito spolky myslím *Sbor dobrovolných hasičů*, *Ponocenský spolek* a *Musejní spolek „Palacký“*. Faktem je, že první dva spolky měly do jisté míry společný účel, a tím bylo bezpečí poličských obyvatel. Rozdíl potom nastával v jejich činnostech, kdy každý spolek chránil bezpečnost měšťanů jiným způsobem. Musejní spolek se sice nestaral o ochranu poličských měšťanů, za to ochraňoval pozůstalé starožitnosti po jejich předcích, pořádal výstavy a tím vlastně svým způsobem prokazoval i vzdělávací činnost, kdy ukazoval postupný vývoj místní kultury.

Zábavné spolky v Poličce byly velmi oblíbené, a to především díky ochotnické činnosti, která započala již v první polovině 19. století. Divadelní představení tvořila tehdy velkou část společenské zábavy. Největší zastoupení měli ve spolku studenti, jelikož stáli u jeho zrodu. Později, když vzniklo divadelní družstvo, se k nim připojili i další občané. Jako další zábavní spolek zde působil *Zpěvácký spolek „Kollár“*, jehož vystupování na zdejších událostech, ať už lidových či náboženských, mělo též velký podíl na kulturním životě.

Posledním typem v mé práci je spolek náboženský, spolek *Svatojosefínská jednota katolických jinochů a mužů pro Poličku a okolí*. Účel tohoto spolku je obdobný s účely poličských vzdělávacích spolků. *Svatojosefínská jednota* se totiž snažila řádně vzdělávat katolické mládence a muže, to ale doprovázely jejich katolické povinnosti (například účast na mši), čímž se spolek lišil od ostatních vzdělávacích spolků.

Většina poličských spolků měla společné vedlejší aktivity, do kterých společně zahrnovaly zbylou část obyvatelstva, která se neúčastnila činnosti žádného spolku. Mezi tyto aktivity patřily slavnosti, zábavy, plesy, koncerty, divadelní představení nebo také výlety. Většina výletů byla pořádána po okolí Poličky nebo do městského lesíku „*Liboháj*“ za městem. Vysazování tohoto lesíka začalo již v roce 1813, ze kterého se postupem času stala oblíbená destinace pro výlety a rekreaci poličských měšťanů. V roce 1830 zde byly dokonce vystavěny lázně, o které se staralo městské družstvo, které mělo na starosti celý Liboháj. Ke konci 19. století odkoupil lázně pan Antonín Jílek a společně s lázněmi zde vedl hostinec, který vydržel až do poloviny 20. století. Ještě se musím zmínit o přírodním divadle, které v Liboháji zřídili ochotníci ve 20. letech 20. století, nicméně přírodní divadlo nemělo dlouhého trvání, neboť jeho využití skončilo na konci 30. let. Dnes budova tehdejších lázní v Liboháji funguje jako ubytovna. Co se týče pořádání zábav a slavností, tak pro tyto události sloužila v 19. století především střelnice poličských ostrostřelců, jejíž prostory byly vhodné pro pořádání těchto událostí. Nacházel se v ní výčep a velký sál, takže disponovala potřebnými prostory i pro taneční zábavy. Dnes budova střelnice funguje jako hostinec, který nese název „*Střelnice*“.

Do dění města přispívaly i významné osobnosti Poličky, které ve městě buď nějakou dobu působil, nebo se zde narodily. Jedná se například o Šebestiána Hněvkovského (básník), který zde vykonával funkci purkmistra v první polovině 19. století. Během vykonávání své funkce zároveň pracoval na své básnické tvorbě. Dále se na zdejším životě podílela rodina Eiseltova, přesněji Jan Nepomuk Eiselt a jeho syn Bohumil Eiselt. Jan Nepomuk Eiselt pracoval v Poličce jako městský fysik (lékař) a také krátce působil jako ředitel divadelního družstva. Jeho syn Bohumil Eiselt je rodákem Poličky, nicméně svoji kariéru lékaře vykonával v Praze.

I tak podporoval na dálku dění ve městě, například tím, že posílal finanční podporu poličským dobročinným spolkům. Dalším rodákem, který přispěl ke kulturnímu vývoji města, je Antonín Hájek, který sepsal o městě monografii „*Královské věnné město Polička do roku 1838*“. Díky této publikaci je považován za prvního historika města Poličky. Svým dílem přispěl zdejší kultuře také rodák František Zákrejs, jenž sepsal proslulou truchlohru „*Anežka*“, která byla v Poličce již několikrát sehrána. Jako posledního a opravdu významného působitele bych zmínil hudebního skladatele Bohuslava Martinů, který obohacoval místní občany svým talentem již za svých mladých let. Soupis významných osobností města Poličky v 19. století jsem vypracoval a vložil do přílohy. Některé osobnosti jsem již zmínil v jednotlivých kapitolách této práce.

6. Resumé

This bachelor's thesis focuses on the culture and society of Polička in the 19th century. As a part of my research I also include the development of the town in terms of administration, the church, economy, population, and welfare. I obtained the information regarding Polička mainly from regional literature describing the town's history. A further source of information were documents from the State District Archives of Svitavy situated in Litomyšl. The documents from the archives were especially helpful in researching the associations and social life. However, the main source of information for this bachelor's thesis was literature. I chose this topic and its time span firstly because I live in the town and secondly because of the opportunity to gather material from the nearby archives in Litomyšl.

The thesis is structured into five chapters. In the first chapter, Introduction, I present the goal and the method with which this topic is approached. In the second chapter I briefly summarize the history of the town of Polička from its foundation up until the 19th century. In the third chapter I look at the development of the town's various sectors, for instance the town's administration, religion, the crafts sector, industry, transport, construction, population size, etc. Moreover, in the third chapter I also mention significant events which influenced what happened in the town. These events include the Revolutions of 1848 which resulted in the abolition of Corvée labour and the extinction of the feudal system. The year 1866 presents another notable event, with Polička being devastated by enemy troops during the Austro-Prussian War. In the remainder of the thesis I focus on the associations and social life. There was a wide range of associations, which I have arranged into individual types of associations based on their activity.

This bachelor's thesis also contains annexes, which include charts of mayors, deans and crafts. Furthermore, this section also contains a list of prominent figures in Polička in the 19th century. These are figures who were either born here or took part in the social life of the town.

7. Seznam literatury

- CAMUS, Jean-Yves a Annie-Paule DERZANSKY. Svět Židů. Praha]: Levné knihy, 2008. ISBN 978-80-7309-501-7
- ČERNÝ, František. Jak vzniká spolek: zákl. informace pro ty, kteří chtějí založit spolek. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1992. ISBN 80-7068-037-7.
- ČERNÝ, Jan a Miloš VALÁŠEK. České státní občanství: ucelený výklad právních předpisů upravujících státní občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR. Praha: Linde, 1996. ISBN 80-7201-018-2.
- Českobratrská církev evangelická a Jarmil FELTL. 120 let od založení evangelického sboru v Poličce. Polička: Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Poličce, 2010. ISBN 978-80-254-6769-5.
- EFMERTO VÁ, Marcela C. a Nikolaj SAVICKÝ. České země 1848-1918, Díl I: Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-171-4.
- EISELT, Jan Nepomuk, KONEČNÝ, Stanislav a Iša POPELKA, ed. Královské české věnné město Polička před, během a po požáru 10. července 1845. 2., upr. vyd. V Litomyšli: Stanislav Konečný ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy, 2004. ISBN 80-239-4856-3.
- FIKEJZ, Radoslav a Vladimír VELEŠÍK. Historie a současnost podnikání na Svitavsku, Litomyšlsku, Poličsku, Moravskotřebovsku a Jevíčsku. Žehušice: Městské knihy, 2003. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-86699-14-5.
- GRUBER, Josef. Agrární zřízení: právní a hmotné postavení selského lidu v českých zemích v minulosti a přítomnosti. Praha: Český čtenář, 1914.
- GRUBER, Josef. Průmyslová politika. Praha: Všehrd, 1922.
- HOFFMANN, František. Středověké město v Čechách a na Moravě. Vyd. 1., (Celkově 2., rozš. a upr.). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 978-80-7106-543-2.
- JANDÁSEK, Ladislav. Přehledné dějiny sokolstva, Část I, Typ A: Od vzniku Sokola (1862) do založení České obce sokolské (1889) (Kniha povinná pro všechny sokolské knihovny). V Praze: Československá obec sokolská, 1937.

- JUNEK, David. Polička: barokní a gotická radnice. Polička: Městské muzeum a galerie Polička, 2004. Památky (Městské muzeum a galerie Polička). ISBN 80-86533-01-8.
- JUNEK, David. Polička: mariánský obelisk a barokní sochy. Polička: Městské muzeum a galerie Polička, 2006. Památky (Městské muzeum a galerie Polička), s. 25. ISBN 80-86533-03-4.
- JUNEK, David a Stanislav KONEČNÝ. Dějiny města Poličky. Polička: Město Polička, 2015. ISBN 978-80-260-8684-0.
- KAPRAS, Jan. Češi a Němci v českém státě: Přehled historický. Česká Lípa: Český musejní spolek pro kraj českolipský, [mezi 1918 a 1930].
- KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KAN, Sergej Borisovič. Revoluce 1848 v Rakousku a v Německu. Praha: Rovnost, 1951.
- KLEIN, Adolf. 190 let ochotnického divadla v Poličce. Polička: Nákladem Divadelního spolku Tyl, 2009. ISBN 978-80-254-5780-1
- KLÍMA, Arnošt. Revoluce 1848 v českých zemích. Praha: SPN, 1974.
- KONEČNÝ, Stanislav. Jazykové bouře v Poličce v roce 1899. 2., upr. vyd. Litomyšl: Stanislav Konečný ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy, 2004. ISBN 80-239-4857-1.
- Konečný, Stanislav. Lid Bible V Poličce: Vznik, Vývoj a Zánik židovské Obce. Litomyšl: Státní okresní archiv, 2002.
- KONEČNÝ, Stanislav. Polička za pruské okupace v roce 1866. 2., dopl. vyd. Litomyšl: Stanislav Konečný ve spolupráci s Městem Polička a Státním okresním archivem Svitavy, 2004. ISBN 80-239-4858-X.
- KONEČNÝ, Stanislav. Poličsko: turisticko-vlastivědný průvodce obcemi a jejich okolím. Tišnov: Sursum, 2005. ISBN 80-7323-106-9.
- KONEČNÝ, Stanislav. Poličští střelci a ostrostřelci. 2., dopl. a rozš. vyd. Litomyšl: Ve spolupráci se Státním okresním archivem Svitavy se sídlem v Litomyšli vydal Stanislav Konečný, 2008. ISBN 978-80-254-4087-2.
- KONEČNÝ, Stanislav a Filip VRÁNA. Měšťanský pivovar v Poličce. [Polička]: vydal vlastním nákladem Měšťanský pivovar v Poličce, 2017. ISBN 978-80-270-2154-3.

- KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen. 2., přeprac. vyd. Litomyšl: Ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli vydal Stanislav Konečný, 2010. ISBN 978-80-254-8663-4
- KREJČÍ, Karel. Ochotnické divadlo v královském věnném městě Poličce, jeho vznik, osudy a činnost 1819-1894. Polička 1894.
- KROFTA, Kamil. Dějiny československé. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, [v tiráži] 1947.
- KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl V., Par-Pra. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-039-X.
- LANGER, Leopold. Domovské právo: populární výklad. V Praze: B. Kočí, 1907. s. 25.
- LENDEROVÁ, Milena a Univerzita Pardubice. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století, II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.
- LENDEROVÁ, Milena a Univerzita Pardubice. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století, II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.
- MACENAUER, Josef a František ROHÁČEK. Samospráva obecní: příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě. 3. rozmnožené a docela přeprac. vyd. Brno: K. Winkler, 1899.
- MARŠÍK, Bohumil. Právo spolkové a shromažďovací. V Praze: B. Kočí, 1909.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a Blanka ALTOVÁ. Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978-80-7017-129-5.
- PETRÁŇ, Josef, Jaromír NAVRÁTIL, Bohumil STEHLÍK a Josef KOČÍ. Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70.-90. letech 18. stol. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0061-5.
- PODHORSKÝ, Marek. Pardubický kraj. Praha: Freytag & Berndt, 2004. ISBN 80-7316-077-3.
- POCHE, Emanuel a Ústav pro teorii a dějiny umění (Československá akademie věd). Umělecké památky Čech. Praha: Academia, 1980. sv. 3.
- PRAS, Jan. Přehled právních dějin zemí české koruny, Dodatek k dílu I. a II: Boj za český stát proti habsburskému centralismu: Dějiny státního zřízení 1848-1918. V Praze: [nákl.vl.], 1933.

- PRAŽÁK, Jiří a František FIEDLER. Rakouské právo správní, Část' druhá: Nástin zvláštní části práva správního. V Praze: Jednota právnická, 1906.
- RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu. Hradec Králové: Kruh, 1968.
- SRB, Vladimír, Ladislav RŮŽIČKA a Milan KUČERA. Demografie. Praha: Svoboda, 1971.
- SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. Dějiny lékařství v českých zemích. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
- TELEC, Ivo. Spolkové právo. Praha: C.H. Beck, 1998. ISBN 80-7179-194-6.
- UHLÍŘ, Jiří, Zdeněk KOLÍNSKÝ a Václav NOVÁK. Dějiny školství v Jasenné: okres Náchod 1588-1988 : příspěvek k dějinám školství v Jasenné a Šestajovicích. Jasenná: MNV, 1988.
- VENDOLSKÝ, Josef a Pavel STEJSKAL. Historie místní dráhy Svitavy-Polička-Žďárec u Skutče. Polička: Městská knihovna Polička, [2016], s. 25-27. ISBN 978-80-260-9794-5.
- WINTER, Zikmund. Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století: kulturně-historický obraz. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901.

7.1 Seznam internetových zdrojů

- Historie klubu | HC Spartak Polička. HC Spartak Polička [online]. Copyright © [cit. 26.06.2021]. Dostupné z: <https://www.hcpolicka.com/historie>
- Historie | SK Polička. SK Polička [online]. [cit. 26.06.2021]. Dostupné z: <https://skpolicka.wordpress.com/klub/historie/>
- o farnosti - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička. Úvodní stránka farnosti Polička - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička [online]. Copyright ©2005 [cit. 16.06.2021]. Dostupné z: <http://www.farnostpolicka.cz/ofarnosti.html>
- O spolku Svatojosefská jednota Polička - Svatojosefská jednota Polička z. s.. Úvodní strana - Svatojosefská jednota Polička z. s. [online]. Copyright ©2005 [cit. 16.06.2021]. Dostupné z: <http://www.jordanpolicka.cz/ospolku.html>

- Tiscali.cz - Zprávy, Finance, Sport, Magazín, Hry. Tiscali.cz - Zprávy, Finance, Sport, Magazín, Hry [online]. Copyright © 2021 Tiscali.cz [cit. 28.06.2021]. Dostupné z: <http://home.tiscali.cz/sdh.policka/historie.htm>
- Historie ponocenského spolku pro Dolné předměstí v Poličce [online]. Dostupné z: http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Historie_ponocenskeho_spolku_pro_Dolne_predmesti_v_Policce

7.2 Seznam pramenů

7.2.1 Digitální Moravská zemská knihovna v Brně

- Beseda Učitelská: Týdenník pro učitele a přátele školství národního. Praha: Učitelská Beseda, 1869 - 1895. ISSN 1804-8943. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/uuid/uuid:6ac0f850-e8de-11e0-bbf1-000d606f5dc6>
- Česká škola: snahy a směry českého učitelstva : příloha "Českého učitele". V Praze: Zemský ústřední spolek Jednot učitelských v království Českém, 25.09.1907, 7(2), s. 21. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:297f3fb0-a04d-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>
- Český učitel: věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Praha: Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 25.11.1937, 41(12-13), s. 139. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:5565bfa0-1574-11e6-aded-001018b5eb5c>
- Všeobecný domácí sekretář: praktický kalendář obsahu všeužitečného pro každého občana na přestupný rok. V Praze: I.L. Kober, 1865, 2(1). s. 28-29. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:26d9ce10-2475-11e5-8454-005056825209>

7.2.2 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

- SOkA Svitavy, Dobročinný spolek paní a dívek Polička: Kniha protokolů, kn. 2, nestr.
- SOkA Svitavy, Dobročinný spolek paní a dívek Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 4.
- SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Dobročinný spolek paní a dívek Polička, KR 172.

- SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Kniha pamětní spolku zpěváckého v Poličce od roku 1861, KR 116.
- SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Kronika Měšťanské besedy v Poličce, KR 114.
- SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha Besedy v Poličce, KR 118.
- SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik: Pamětní kniha Řemeslnické besedy v Poličce, KR 115.
- SOkA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Pozvánka na velký tábor lidu konaný v srpnu 1913, kart. 1, inv. č. 12.
- SOkA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Jednatelská zpráva, kart 1, inv. č. 6.
- SOkA Svitavy, Národní dělnický vzdělávací spolek Eim Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 27.
- SOkA Svitavy, Ponocenský spolek pro Dolní předměstí Polička: Zápisy ze schůzí, kn. 1.
- SOkA Svitavy, Řemeslnická beseda: Členové Řemeslnické besedy v Poličce 1884-1904, kn. 2. nestr.
- SOkA Svitavy, Spolek pro zřízení sirotčince Polička: Stanovy, kart. 1, inv. č. 2.
- SOkA Svitavy, Spolek pro zřízení sirotčince Polička: Výroční-jednatelské spisy kart. 1, inv. č. 6.

7.2.3 Městské muzeum Polička

- Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 1882-1919.
- Stanovy C. k. ostrostřeleckého sboru v král. věn. Měště Poličce, Polička: Nákladem c. k. priv. ostrostřeleckého sboru v král. v. m. Poličce, 1912. Městské muzeum Polička.
- Stanovy musejního spolku v Poličce: Polička: Nákladem musejního spolku Palacký, 1887. Městské muzeum Polička.

7.2.3.1 Dobová odborná literatura

- ADÁMEK, Karel. Z Kulturních Dějin Královského Věnného Města Poličky. Praha: Karel Adámek, 1905.
- HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838. Polička: Popelka, 1890.

- JÍLEK, Jan. Historie musejní budovy. Polička, tisk Boh. Nepodal, Musejní spolek „Palacký“, 1939.
- KREJČÍ, Karel. Ochotnické divadlo v královském věnném městě Poličce, jeho vznik, osudy a činnost 1819-1894. Polička 1894.
- ŠTEFKA, Jan. Památník pěveckého spolku "Kollár" v Poličce vydaný k jubileu 50tiletého jeho trvání. V Poličce: Nákladem pěv. spol. Kollár, 1912.
- ŠTEFKA, Jan. Zpráva o činnosti těl. jednoty "sokol" v Poličce. V Poličce: Nákladem tělocvičné jednoty "Sokol", 1889. Městské muzeum Polička.

8. Přílohy

8.1 Tabulky

8.1.1 Purkmistři města Poličky v 19. století.²³⁰

Felix Beránek	1787—1793
Med. Dr. Josef Tichý	1793—1809
Místo purkmistra neobsazené	1809—1813
Josef Dolanský	1813—1822
Místo purkmistra neobsazené	1822—1825
Šebestián Hněvkovský	1826—1836
Josef Pihera	1837—1849

8.1.2 Starostové města Poličky v 19. století.²³¹

Josef František Daubek	1849—1850
Josef Smola	1850—1852
Jiří Bouzar	1852—1861
Leopold Faiman	1861—1865
Josef Smola	1865—1867
Jan Bouzar	1867—1873
Josef Thanabauer	1873—1884
František Lichtág	1884—1886
MUDr. Mořic Prudič	1886—1890
Martin Štěpán	1890—1897
Jan Nebuda	1897—1904
Josef Thanabauer	1904—1911

²³⁰ JUNEK, D. – KONEČNÝ, S.. Dějiny města Poličky, s. 528.

²³¹ Tamtéž, s. 528.

8.1.3 Starostové Osady města Poličky uvnitř hradeb v 19. století.²³²

Josef Smola	1865—1867
Jan Bouzar	1867—1872
Emanuel Vít	1872—1875
František Lichtág	1875—1880
Emanuel Vít	1880—1884
MUDr. Mořic Prudič	1884—1890
JUDr. Václav Hübsch	1890—1899
Jan Filipi	1899—1905

8.1.4 Poličští děkani působící v 19. století.²³³

Karel Josef Hron z Lichtenberka	1762—1808
Josef František Štefka	1809—1829
Antonín Hájek (administrátor)	1826—1830
Jan Nepomuk Stelzig	1830—1852
Jan Philipp	1853—1863
Jan Bis (administrátor)	1863—1864
Josef Petzold	1864—1869
Dominik Faltus (administrátor)	1869—1871
František Dařílek	1871—1876
František Janeček (administrátor)	1876—1877
Leopold Mazač	1877—1890
Jan Volánek (administrátor)	1890
Jen Evangelista Bis	1890—1895
Jan Volánek (administrátor)	1895—1896
Josef Jezdinský	1896—1899
František Dittrich (administrátor)	1899—1900

²³² Tamtéž, s. 529.

²³³ Tamtéž, s. 531.

8.1.5 Řemesla v Poličce k roku 1830.²³⁴

Řemeslo	Počet řemeslníků	Řemeslo	Počet řemeslníků
Mlynář	1	Bačkoráři	2
Krupařů	10	Kloboučníci	2
Pekařů	12	Kolovratník	1
Páleníků	16	Truhlářů	8
Sládek	1	Tesaři	2
Pernikáři	3	Kolářů	7
Jircháři	4	Sklenáři	2
Hřebenář	1	Bednářů	7
Kožešníků	7	Kameníci	2
Koželuži	4	Zedničtí mistři	2
Mydlář	4	Cihláři	2
Rukavičníci	2	Kominík	1
Řemenářů	6	Hrnčíři	2
Sedlářů	6	Hodinář	1
Soustružník	1	Cvokaři	3
Ševců	54	Kovářů	8
Voskáři	2	Jehlář	1
Tkalců	cca 300	Nožíři	2
Tkalci na barchan	2	Kotlář	8
Provazník	1	Platnýř	1
Lnář	1	Zámečníci	4
Barvíři	3	Pasíři	2
Krejčích	27	Malíř	1
Knihář	1	Punčocháři	3
Přízáci	4	Řezníků	19

²³⁴ HÁJEK, Antonín. Královské věnné město Polička do roku 1838, s. 14.

8.2 Významné osobnosti města Poličky v 19. století

8.2.1 Šebestián Hněvkovský (1770—1847)

Šebestián Hněvkovský se narodil dne 19. března 1770 ve městě Žebrák (okres Beroun). Je znám jako český básník, právník a také jako národní buditel. Studium zahájil u piaristů v Berouně, po roce studia přešel do Prahy, kde měl větší přístup k literatuře a už v 5. třídě gymnasia česky veršoval. Podle přání jeho matky se měl původně stát knězem, nakonec z této cesty sešlo a dal se na práva. Během studia práv ho zasáhl vliv osvícenských profesorů a filosofů, které sjednocovala snaha o české kulturní úsilí a svobodomyslné myšlení. Hněvkovský tedy zřídil české sdružení, ve kterém se nacházel i jeho krajan Vojtěch Nejedlý a později Antonín Puchmajer.²³⁵ Nakonec vytvořili první českou básnickou školu a první básnickou sbírku „*Sebrání Básní a Zpěvů*“, kterou vydal sám Antonín Puchmajer roku 1795. Sbírkou byla zastoupena řadou básníků a umělců (například Š. Hněvkovský, A. Puchmajer, bratři Jan a Vojtěch Nejedlý, nebo také Josef Jungmann).²³⁶

Jeho umělecká činnost pokračovala dále a v roce 1805 Hněvkovský vydal skladbu pod názvem „*Děvín*“, která se z části objevila již ve sbírce „*Sebrání Básní a Zpěvů*“. Vlastně se jednalo o epos o 12 zpěvech, který zaručil Hněvkovskému jeho slávu. Ve stejném roce odešel Hněvkovský zpět do svého rodného města, kde působil jako zkoušený radní tamního magistrátu, tam se i oženil a založil rodinu. Kolikrát musel vykonávat další právní práce na okolních panstvích, aby zabezpečil svojí početnou rodinu. Nicméně pořád ho táhla touha k literární činnosti, a tak vyhledával vhodné místo, ve kterém by měl čas se věnovat umělecké činnosti, a které by bylo zároveň dobře placeno. Svoje vysněné místo našel Hněvkovský v královském věnném městě Poličce, kde se roku 1826 stal purkmistrem. Záhy však zjistil, že práce poličského purkmistra je časově náročná, neboť zde probíhaly rozepře mezi měšťany a magistrátem. Všechny svůj volný čas věnoval Hněvkovský přepracování svého eposu „*Děvín*“, jenž nakonec přepracovaný vydal roku 1829. Ve svých satirických básních se nebál zmínit o měšťanech nebo duchovních. Tyto básně se velice dotkly poličských obyvatel, kteří si na Hněvkovského následně stěžovali u nadřízených míst. Hněvkovský na tyto stížnosti odpověděl satirickou písní „*Varšavany*“, která pojednává o stěžujících si měšťanech. To dokazuje, že se postupem času Hněvkovský věnoval spíše umělecké činnosti a samotnou funkci purkmistra města zanedbával.²³⁷

²³⁵ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 144.

²³⁶ ŽÁK, František. Stručné dějiny českého písemnictví, Díl 2: Devatenácté století. V Telči: E. Šolc, [1906], s. 22.

²³⁷ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 145-147.

Po všech stížnostech a sporech s měšťany byl Šebestián Hněvkovský v červenci roku 1836 přeřazen do výslužby. Nadále pobíral plat z městského důchodu, nicméně se musel z Poličky odstěhovat během následujících tří měsíců. Zbytek svého života prožil v Praze, kde se nadále věnoval svému básnickému umění a také zde zemřel v létě roku 1847.²³⁸

8.2.2 Antonín Hájek (1791—1863)

Antonín Hájek je poličským rodákem, byl českým spisovatelem a farářem. Narodil se dne 17. června 1791. Co se týče jeho vzdělání, tak chodil do poličské hlavní školy, pak do Moravské Třebové a latinské školy v Litomyšli, kde úspěšně absolvoval filosofii. Mezi lety 1812-1814 působil v benediktinském klášteře sv. Markéty v Břevnově, nacházejícím se nedaleko Prahy. Později se přihlásil do kněžského semináře v Hradci Králové, po němž byl vysvěcen na kněze. V Poličce poté působil po celých 17 let jako administrátor poličského děkanství a kaplan. Po Poličce sloužil v duchovní správě ve Velké Řetové, kde setrval též 17 let. V roce 1860 získal místo faráře v Ronově u Čáslavi. O tři roky později utrpěl ochrnutí mozku důsledkem třídní nemoci, kterou Antonín Hájek prodělal během května, a následně na onemocnění zemřel.

O Antonínu Hájkovi lidé věděli, že byl velikým zastáncem českého jazyka, což se odrazilo v jeho osobní knihovně, která sčítala okolo 2 000 knih. Po smrti pana Hájka byla tato knihovna odevzdána jeho rodnému městu Poličce. Na své rodné město rád vzpomínal. Dokonce o tomto královském věnném městě sepsal spisy, ze kterých vzešla monografie „*Královské věnné město Polička do roku 1838*“ vydána roku 1890 poličským tiskařem Františkem Popelkou.²³⁹ Zprvu se Antonín Hájek opíral o kroniku svého bratra Karla, který vykonával soudního sluhu v regulovaném magistrátu. Později však nejvíc těžil z pamětní knihy kněze Jana Sedliského, který sepisoval své údaje na přeskáčku a nesystémově. Zato Hájkova kniha o dějinách města Poličky je psaná chronologicky a má svojí osobitou strukturu. Díky své sepsané práci o dějinách našeho města je považován za prvního historika města Poličky.²⁴⁰

8.2.3 Jan Nepomuk Eiselt (1805—1868)

Jan Nepomuk Eiselt byl výborným lékařem, i jeho syn a vnukové se později stali odborníky v lékařském oboru. Jeho syn Bohumil Eiselt (1831-1908) byl náš nejznámější internista 19. století.²⁴¹ Rodným městem Jana Nepomuka Eiselta je Praha, kde se narodil dne

²³⁸ Tamtéž, s. 148.

²³⁹ HÁJEK, Antonín. *Královské věnné město Polička: do roku 1838*, s. 59.

²⁴⁰ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. *Dějiny města Poličky*. Polička: Město Polička 2015, s. 231.

²⁴¹ VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař dále vzpomíná: (1920-1938)*. Praha: Avicenum, 1977, s. 9.

26. června 1805. Jeho otec, Josef Eiselt, pracoval jako rektifikační úředník. Jak už jsem zmínil, J. N. Eiselt byl výborným lékařem, vystudoval všeobecné lékařství, porodnictví a chirurgii na pražské lékařské fakultě. Během svého učení působil na porodnické klinice prof. Jungmanna, který vedl jeho doktorskou disertační práci a roku 1829 ji Eiselt předložil fakultě.²⁴²

Jeho prvním profesním působištěm se stala Polička, kam nastoupil v roce 1830 jako městský fysik (lékař). Funkce městského fysika byla zřízena teprve na konci 18. století, podléhala městskému regulovanému magistrátu a byla placena z městského důchodu. Městský fysik se především staral o zdraví měšťanů, pro obyvatele okolních vsí zde fungovali spíše ranhojiči. Oproti předchozím městským fysikům měl J. N. Eiselt rozsáhlejší vzdělání a také větší pracovní a vědecké ambice. S naším královským věnným městem se sžil opravdu rychle, hned během prvního roku působení se oženil s Kateřinou, dcerou zdejšího německého obchodníka Jana Lamatsche, pocházejícího ze Svitav.²⁴³ Je tedy jasné, že město Polička nebyla pro J. N. Eiselta pouze přechodnou stanicí v jeho profesním životě. Sžil se s městem natolik, že o něm sepsal historické dílo, vycházející z autentických historických a medicínsko-topografických pramenů. Nicméně J. N. Eiselt vydal většinu svých prací v německém jazyce, výjimku netvořilo ani dílo o Poličce, vydané roku 1833 pod názvem: *Polička, königlicher böhmische leibgedingstadt, in historisch-medizinisch-topographischer beziehung dargestellt*.²⁴⁴ Hned v úvodu Eiselt uvádí důvod pro sepsání knihy o dějinách města Poličky, který pojednává o hodnotách naší země, jenž jsou v zahraničí nedoceny a někdy až podceňovány. Samotná kniha obsahuje 18. kapitol, ve kterých se Eiselt snaží stručně zachytit historii města, zajímavé události, ale také se v nich věnuje současnosti, tedy první polovině 19. století. Pozoruhodná je část věnovaná obyvatelům Poličky, kteří jsou rozděleni do několika kategorií. Jedná se o obyčejné měšťany, městskou honoraci a vzdělané úředníky. Sám Eiselt měl nejbližší vztahy s posledními dvěma kategoriemi, ačkoliv obyvatele živící se zemědělstvím a řemeslem velmi obdivoval. Ohledně obyvatel v knize popisuje, že nejzásadnějším rozdílem mezi občany byl styl oblékání. Hlavně ženy bohatších vrstev nosily poslední módní výstřelky podle pražských a vídeňských časopisů. Zato měšťanské ženy nosily hlavně o svátcích a při nedělích čepce s výraznými vlajícími stuhami.²⁴⁵

Mimo jiné si Eiselt užíval i zdejší společenský život, do kterého osobně zasahoval. Hlavní iniciativu svého společenského života vkládal do ochotnického divadla, ve kterém od

²⁴² Časopis lékařů českých. Praha: Vinc. J. Schmied, 20.12.1968, 107(52), s. 1576. ISSN 0008-7335.

²⁴³ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 150.

²⁴⁴ Časopis lékařů českých. Praha: Vinc. J. Schmied, 20.12.1968, 107(52), s. 1576. ISSN 0008-7335.

²⁴⁵ RŮŽIČKA, Jindřich a Josef KRUŠINA. Dějiny města Poličky, Díl 1: Šest století feudálního řádu, s. 152.

roku 1834 působil jako ředitel divadla. Nakonec Eiselt odešel z Poličky v roce 1836 do Tábora, kde nadále působil jako krajský fysik.²⁴⁶ V Táboře setrval do roku 1842, poté přesídlil do Jičína a nakonec v roce 1855 do Hradce Králové. V Hradci Králové pokračoval ve své odborné literární činnosti, kde psal o českých kancionálech z 15. a 17. století. Město Hradec Králové bylo posledním působištěm J. N. Eiselta, který zde zemřel na mrtvici dne 7. ledna 1868. Během svého života sepsal nespočet prací, dokonce získal zvláštní pochvalu za své celoživotní zásluhy od císaře Františka Josefa I.²⁴⁷

8.2.4 Jakub Hynek Heger (1808—1854)

Jakub Hynek Heger je znám jako česko-rakouský těsnopisec, jenž se jako první pokusil o převod Gabelsbergovy těsnopisné soustavy do českého jazyka. Narodil se 5. července 1808 v Poličce. Pocházel z chudé rodiny, po vystudování normální školy v Poličce chtěl pokračovat ve studiu na gymnasiu, aby se mohl stát knězem. Jeho otec byl však proti, neboť chtěl, aby pokračoval v hospodářství. Ve svých 15 letech, po smrti svého otce, se vydal do Litomyšle na gymnasium. Vystudoval s vyznamenáním a dále pokračoval ve studiu v Olomouci. Mezi lety 1827-1833 zde studoval filosofii, humaniora a práva. Dále ve svém studiu pokračoval na univerzitě ve Vídni, chvíli mu trvalo, než se začlenil a sžil s životem ve Vídni. Nakonec zde absolvoval svá poslední léta studií práv, poté působil u vídeňského soudu prostřednictvím praxí. Od roku 1839 se začal zajímat o Gabelsbergovo základní dílo, pojednávající o německém rychlopisu. Začal tedy Gabelsbergovu soustavu těsnopisu intenzivně studovat. Studium těsnopisu si oblíbil natolik, že zanechal právnické kariéry a začal se věnovat literární činnosti.²⁴⁸

Již v roce 1841 vydal v německém jazyce spis, ve kterém pojednává o vzniku a vývoji těsnopisu a o jeho využití. V témže roce započalo jeho přátelství s Gabelsbergem. Spolu se snažili o zavedení těsnopisu v Rakousku., nicméně ho sám Gabelsberg upozorňoval, aby si od tamních úřadů nic nesliboval a našel si povolání se stálým příjmem a studium těsnopisu si ponechal jako vedlejší činnost.²⁴⁹ Od roku 1843 začal přednášet na vídeňském ústavu o těsnopise, dokonce získal nejvyšším rozhodnutím císařským titul mimořádného veřejného profesora těsnopisu. V roce 1844, po skončení školního roku, zahájil během prázdnin těsnopisný kurz v Praze, který trval pouhé tři měsíce. Poté opět přednášel na univerzitě ve Vídni i soukromě. Mimo učitelskou činnost byl Heger v této době i literárně činný, a tak započala

²⁴⁶ Tamtéž, s. 153.

²⁴⁷ Časopis lékařů českých. Praha: Vinc. J. Schmied, 17.09.1971, 110(38), s. 882. ISSN 0008-7335.

²⁴⁸ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 01.08.1883, 2(22), s. 258.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 259.

jeho snaha o převod Gabelsbergovy těsnopisné soustavy do jazyka českého. Ve stejném roce již pracoval na své německé učebnici těsnopisu, kterou vydal roku 1846.

Do této doby byly přednášky o těsnopisu velmi málo navštěvovány žáky, kteří by měli o toto umění zájem. To se však změnilo roku 1848, kdy sotva Hegrovo skromné obydlí v Praze pojalo nápor účastníků jeho přednášek. Ten samý zájem o těsnopis vzrostl i v Rakousku. Hegrovi byly později dokonce svěřeny práce stenografické při zasedání prvního rakouského parlamentu. Společně s říšským sněmem se přestěhovala i stenografická kancelář do Kroměříže v listopadu roku 1848. V březnu roku 1849 byl sněm rozpuštěn a stenografové tak byli propuštěni. Poté již služby stenografů nebyly potřeba. Někteří se vrátili ke svým původním profesím a někteří vyučovali těsnopis dál, mezi vyučujícími se nacházel i Heger.²⁵⁰

Ještě v roce 1849 založil ve Vídni spolek těsnopisecký a byl to jediný spolek svého druhu v Rakousku. Mezi lety 1851-1852 pracoval na svém spisu o „*Soustavě českoslovanského rychlopisu*“, který již nevydal. Tento spis je uchován v knihovně Prvního pražského spolku. Jeho zdravotní stav ho trápil po celý jeho život, často býval ke konci zimy nebo brzy z jara natolik nemocen, že musel strávit delší dobu na lůžku. Nakonec Jakub Hynek Heger zemřel dne 11. května 1854 ve Vídni, příčinu jeho smrti způsobila plicní vodnatelnost a revmatismus, kterým tak často trpěl.²⁵¹

8.2.5 Josef Václav Justin Michl – Drašar (1810—1862)

Josef Václav Justin Michl (Drašar) je též poličským rodákem, narodil se dne 10. září 1810. Působil jako slavista, kněz, člen piaristického řádu, literární historik a český národní buditel.²⁵² Po vystudování hlavní školy v Poličce odešel studovat do Litomyšle, kde navštěvoval piaristickou školu a poté i samotný řád. V roce 1832 odešel do Českých Budějovic studovat bohosloví neboli teologii.²⁵³ Svoji literární činnost projevoval už od dob svého studia. Především v roce 1834, kdy byl přeložen do Prahy, se dostal do přímého obrozeneckého dění. Nejprve publikoval články v časopise „*Včela*“, nejvíce však věnoval pozornost svému slovníku „*Auplný literaturnej létopis čili Obraz slowesnosti Slowanůw nářečj českého w Čechách, na Moravě, w Uhřích atd. od léta 1825 až do léta 1837*“, jenž sám vydal roku 1839. Jeho slovník

²⁵⁰ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 10.08.1883, 2(23), s. 270-272.

²⁵¹ Jitřenka: List pro poučení a zábavu. V Poličce: Popelka, 20.08.1883, 2(24), s. 282.

²⁵² KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 199. ISBN 978-80-254-8663-4.

²⁵³ LUKÁŠEK, Josef Václav. Pomocníci a přátelé B.V. Košuta: J.V.J. Michl-Drašar: [portretní kresba Michla-Drašara, podle originálu z musea v Poličce, malovaného uhlem a křídou Michlovým současníkem Janem Košutem ...]. 1941, s. 4.

měl být jakýmsi pokračováním „*Historie literatury české*“, jejímž autorem je Josef Jungmann.²⁵⁴

Od roku 1838 byl různě posílán na školy, kde působil jako učitel, v Budějovicích, Berouně, Praze, Slaném, v roce 1848 znovu působil v Českých Budějovicích a o 2 roky později ve Staré Vodě. Ještě roku 1845 odcestoval do Pešti, kde přestoupil k evangelické církvi, záhy však zjistil, že se jakožto evangelík nemůže uplatnit, a tak se vrátil jako katolický kněz a nadále působil v učitelském úřadu.²⁵⁵ V roce 1850 odešel z řádu a stal se učitelem na evangelické škole v obci Březiny, nedaleko Poličky. Za svého působení v Berouně poznal jistou Vilemínu Frankenbergovou, s kterou se chtěl oženit, jeho snahy o sňatek však přišly vniveč. V roce 1851 totiž Podkrajské komisařství v Poličce poslalo svůj verdikt do Borové, kterým označoval Michlovo přestoupení k evangelíkům protizákonným. Jakožto řeholní kněz nemohl vstoupit do žádného svazku manželského, což mu bylo opakovaně připomínáno úřady, které mu život jen ztěžovaly.²⁵⁶

Nicméně v Březinách našel novou známost, Josefu Maděrovou, se kterou měl nemanželské dítě, a to dceru Justinu. Stejně tak na tom byli i jeho další dva synové, které měl později s Annou Černou, také obyvatelkou Březin. Důsledkem jeho přestoupení k evangelické církvi neměl velké možnosti k výdělku, neboť jeho pověst po okolí o nemanželském soužití byla pro ostatní pohoršující. Alespoň k malým příjmům mu napomáhal purkmistr Poličky Josef Smola, to však trvalo jen do doby, než Smola opustil purkmistrovský úřad.²⁵⁷ Na základě životního osudu Michla sepsala spisovatelka Tereza Nováková známý román „*Drašar*“. V roce 1935 byla na rodný dům Josefa Václava Michla v Poličce upevněna pamětní deska k uctění jeho památky. Nakonec utrápený úřady a v chudinských poměrech zemřel dne 13. března 1862 v Březinách, příčinou jeho smrti byly suchotiny (tuberkulóza).²⁵⁸

8.2.6 Bohumil Eiselt (1831—1908)

Bohumil Eiselt byl synem výtečného lékaře a historika Jana Nepomuka Eiselta. Narodil se dne 28. srpna 1831 v Poličce. Studium zahájil na gymnasiu v Jindřichově Hradci a později

²⁵⁴ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky. Polička: Město Polička 2015, s. 277.

²⁵⁵ Křesťanská revue. Praha: YMCA, 25.04.1959, 26(4), s. 122. ISSN 0023-4613.

²⁵⁶ LUKÁŠEK, Josef Václav. Pomocníci a přátelé B.V. Košuta: J.V.J. Michl-Drašar: [portretní kresba Michla-Drašara, podle originálu z musea v Poličce, malovaného uhlem a křídou Michlovým současníkem Janem Košutem ...]. 1941, s. 6.

²⁵⁷ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav. Dějiny města Poličky. Polička: Město Polička 2015, s. 290.

²⁵⁸ LUKÁŠEK, Josef Václav. Pomocníci a přátelé B.V. Košuta: J.V.J. Michl-Drašar: [portretní kresba Michla-Drašara, podle originálu z musea v Poličce, malovaného uhlem a křídou Michlovým současníkem Janem Košutem ...]. 1941, s. 23.

v Jičíně. Pokračoval ve šlépějích svého otce a v roce 1850 začal studovat medicínu v Praze. V této době přesídlil na pražskou univerzitu i Jan Evangelista Purkyně, který se stal Bohumilovým učitelem a examinátorem. Od roku 1857 působil Bohumil na II. interní klinice pod vedením profesora Josefa Halla. V roce 1860 se stal docentem interní medicíny a od roku 1862 vedl oddělení pro prsní nemoci ve všeobecné nemocnici v Praze.²⁵⁹ V dalších letech postupoval dál ve svém profesním životě. Roku 1866 se stal mimořádným profesorem, a od roku 1881 působil jako řádný profesor a jako přednosta I. interní kliniky. V roce 1882 došlo k rozdělení pražské univerzity, Bohumil přešel na českou univerzitu, a tam pokračoval ve svém přednášení až do roku 1902.

Ve svém životě byl také členem několika organizací. Od ledna roku 1862 vychází „*Časopis českých lékařů*“ (dnes *Časopis lékařů českých*), který založil Bohumil Eiselt. V témže roce se stal také jednatelem Spolku českých lékařů, jehož uskutečnění schválil František Josef I. dne 26. června. Dále byl členem České akademie věd a umění, kde působil od jejího vzniku a členem Královské české společnosti nauk. Mezi jeho činnosti patří i vědecká publicita, kterou se zabýval i jeho otec, a v roce 1908 vydal studii O vzniku a začátcích české lékařské kliniky. V témže roce Bohumil Eiselt zemřel dne 22. srpna v Praze.²⁶⁰

8.2.7 František Zákrejs (1839—1907)

František Zákrejs působil jako literární a divadelní kritik, dramatik, spisovatel a je autorem několika divadelních her. Nejznámější divadelní hrou je truchlohra „*Anežka*“, kterou Zákrejs sepsal na základě poličského prostředí. Narodil se v Poličce dne 7. května roku 1839, jeho otec zde pracoval jako tkalcovský mistr. V roce 1858 František Zákrejs absolvoval gymnasium v Hradci Králové a roku 1862 fakultu právnickou v Praze. Po ukončení svého studia působil v Poličce od roku 1865 jako okresní tajemník. Funkci okresního tajemníka později vykonával také v Žižkově a Karlíně, kde po funkci okresního tajemníka pracoval jako ředitel úřadovny okresního výboru.²⁶¹

Během svého života hodně cestoval po Čechách, ale i do zahraničí. Zprvu publikoval články v časopisech (například časopis „*Světlozor*“). Netrvalo to však dlouho a od publikací článků se přesunul k psaní básní, písní a beletrií. Mezi jeho práce patří například „*Novelky z veselého péra*“, žertovný románek „*Boj o mír*“, romaneto „*Mezinárodní nevěsty*“, nebo také

²⁵⁹ *Časopis lékařů českých*. Praha: Vinc. J. Schmied, 20.12.1968, 107(52), s. 1576. ISSN 0008-7335.

²⁶⁰ BÍLEK, Karol. Bohumil Jan Eiselt (1831-1908): písemná pozůstalost. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1988, s. 2.

²⁶¹ Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení. V Poličce: Popelka, 1.7.1907, 26(13), s. 211.

dramata „*Národního hospodáře*“, za který obdržel i Náprstkovo ocenění. Když v roce 1871 vznikl měsíčník „*Osvěta*“ věnoval se Zákrejs literární historii, kritice a divadelním posudkům. Dále také redigoval „*Posla*“ z Prahy, Všeobecnou knihovnu, Národní bibliotéku nebo Ústřední knihovnu. Své místo našel i ve společenském životě, hlavně ve svém rodném městě, kde působil jako ředitel divadla, dále také působil jako jednatel Umělecké besedy pražské. Mimo jiné se podílel i na založení Jednoty českých dramatických spisovatelů a skladatelů. František Zákrejs zemřel dne 9. června 1907 v Náchodě a ještě téhož roku byl 22. června pochován na Vyšehradském hřbitově.²⁶²

8.2.8 Vojtěch Eduard Šaff (1865—1923)

Byl českým sochařem a modelérem, jakožto poličský rodák je autorem několika výtvarů sochařského umění v Poličce. Narodil se dne 17. června 1865. Vyhotovil 16 metrový reliéf *Dívčí válka*, který se nachází v plzeňském muzeu a jeho sádrový odlitek je umístěn v poličském Městském muzeu. Dále vyhotovil pomník Jana Husa, nacházející se v Liboháji, některé pomníky u hřbitovního kostela sv. Michaela nebo pamětní desku Josefa Smoly v Riegrově ulici.²⁶³

Zde navštěvoval obecnou a posléze měšťanskou školu. Již od malička projevoval zájem o umění, stejnou zálibu měl i jeho otec, zvláště v umění sochařském. Ve svých 15 letech se stal žákem umělecko-průmyslové školy ve Vídni, za což vděčí vídeňskému malíři a profesoru Kasparidesovi, jehož rodina žila v našem městě. Od roku 1882 navštěvoval Akademii výtvarných umění ve Vídni, ve stejné Akademii pokračoval prostřednictvím mistrovské školy, tam se vzdělával až do roku 1892. Po úspěšném ukončení studia podnikl cesty do zahraničí díky stipendiu. Získal „Římskou cenu“, což byla nejvyšší cena za umění v Rakousku. Tu získal za své vyhotovení sousoší „*Vraždění nemluvňat v Betlémě*“. Díky tomu si vysloužil pobyt v Římě po dobu dvou let. Tím jeho dobrodružné putování nekončí, po návratu z Itálie získal cestovní stipendium do Paříže, kde žil mezi lety 1895-1896. Po návratu z Paříže se usadil ve Vídni, kde vyhotovil svá velká díla. Ve Vídni se také setkával s významnými osobnostmi, dokonce ho navštěvoval sám Tomáš Garrigue Masaryk.

Nakonec ho jeho touha po vlasti donutila k návratu v roce 1919. Jeho bydlištěm se stalo Brno, kde získal ateliér, který se nacházel v klášteře otců Augustiniánů. V letech 1921-1922 se z něho stal docent antického figurálního modelování a medailérství v české technice brněnské.

²⁶² Tamtéž, s. 212.

²⁶³ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 201. ISBN 978-80-254-8663-4.

Bohužel jeho častá zklamání, psychické strádání a útrapy měly důsledek na jeho zdraví, později skonal při chřipkové epidemii dne 26. prosince 1924 v brněnské nemocnici u svaté Anny.²⁶⁴

8.2.9 Bohuslav Martinů (1890—1959)

Bohuslav Martinů je bezpochyby nejvýznamnější osobností města Poličky, která je známá po celém světě. Byl to hudební skladatel symfonií a oper (např. Divadlo za branou, Mirandolina, Hry o Marii nebo Veselohra na mostě).²⁶⁵ Bohuslav Martinů se narodil na pozoruhodném a zároveň nevídaném místě, a to ve světničce ve věži kostela sv. Jakuba, kde přišel na svět dne 8. prosince 1890. Porodní babička Lucie Křikavová, která byla u jeho porodu, tak trochu předpověděla jeho budoucnost. Při porodu se totiž rozezněly všechny zvony, neboť se jednalo o „slavný den P. Marie“. Na to Lucie Křikavová pronesla, že z něho bude slavný muž, když ho vítají slavnostním zvoněním. Jeho otec, Ferdinand Martinů, působil v Poličce jako obuvník. To však nebylo finančně dostačujícím zaměstnáním, a tak hledal další možnost k přivýdělku. Nakonec požádal právě o místo povězného na věži kostela sv. Jakuba a od roku 1889 zde bydlel se svou ženou Karolínou a rodinou až do roku 1902.²⁶⁶

Jeho rodina měla velmi blízký vtaah k umění. Bohuslavův starší bratr František působil jako kostelní malíř a jeho otec byl členem zdejšího ochotnického divadla. Již od malička se Bohuslav učil hře na housle. Postupem času se projevoval Bohuslavův hudební talent, a tak se ve svých 15 letech rozhodl odejít do Prahy na konzervatoř, kam odešel roku 1905. Sám Bohuslav Martinů projevoval svůj obrovský zájem o divadelní události, navštěvoval řadu koncertů, divadelních her nebo i symfonií České filharmonie. Jakožto student konzervatoře nesměl bez jejího svolení vystupovat na veřejnosti. Přesto se ve svém prvním ročníku studia stal členem ochotnického orchestru arch. Milana Babušky. S orchestrem později vystoupil v Čáslavi, za což byl později z konzervatoře vyloučen, neboť porušil přísná ustanovení. Nakonec byli vyloučení studenti přijati zpět na konzervatoř a pokračovali dále ve svém studiu.²⁶⁷ Ve druhém ročníku byl Bohuslav zařazen mezi slabší studenty. Jeho studijní výsledky nebyly uspokojující ani v dalším roce, a tak se nakonec rozhodl přestoupit na oddělení kompoziční a varhanní, díky čemuž přerušil studium houslí napořád.

²⁶⁴ Vojtěch Eduard Šaff: [památce českého sochaře]. V Poličce: Musejní spolek Palacký, 1937, s. 5-7.

²⁶⁵ KONEČNÝ, Stanislav a Jindřich RŮŽIČKA. Polička: věnné město českých královen, s. 199. ISBN 978-80-254-8663-4.

²⁶⁶ ŠAFRÁNEK, Miloš. Bohuslav Martinů: život a dílo. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1961, s. 8.

²⁶⁷ NOVÁK, Stanislav, František BARTOŠ, Bohuslav MARTINŮ a Jan LÖWENBACH. O Bohuslavu Martinů. Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1947, s. 5-6.

Během světové války žil ve svém rodném městě Poličce, kde působil jako hudební učitel zdejší měšťanské školy. Nicméně styky s Prahou udržoval nadále, později se uplatnil u pultu druhých houslí v České filharmonii jako orchestrální hráč. V roce 1922 se Bohuslav zapsal znovu na konzervatoř do skladatelské třídy, pod vedením profesora Josefa Suka. U profesora Suka se naučil mnoho věcí jak hudebních, tak i po životní stránce. Netrvalo to však dlouho a roku 1923 se naskytla Bohuslavovi příležitost studovat v Paříži prostřednictvím stipendia u hudebního skladatele Alberta Roussela. Původně se jednalo o pobyt na 3 měsíce, nakonec tam setrval 17 let, s občasnými návraty do svého domova.²⁶⁸ V tuto dobu Bohuslav komponoval orchestrální díla jako „*Halftime*“ nebo „*La Bagarre*“, Dílo „*La Bagarre*“ dokonce věnoval Charlesu Lindberghovi.²⁶⁹ Tutéž skladbu uvedl později Sergej Kusevickij s Bostonským symfonickým orchestrem roku 1927. Když v roce 1941 přišel se svou ženou Charlottou do Ameriky (do New Yorku), tamní si ho tam pamatovali právě skrze skladbu „*La Bagarre*“. Ačkoliv Martinů neuměl anglicky, vyučoval kompoziční třídu v Tanglewoodu a od roku 1947 působil jako učitel kompozice na Princetonské univerzitě. Během svého života v Americe získal řadu ocenění, mezi která se řadí i cena Newyorského sdružení kritiků za komické dílo „*Veselohra na mostě*“.²⁷⁰

Návrat do Evropy uskutečnil v roce 1953, kdy nadále pobýval ve francouzském městě Nice. V této době pracoval na „*eposu o Gilgamešovi*“ a na díle „*Otvírání studánek*“. Obě tato díla byla vydána roku 1955. Na kantátě „*Otvírání studánek*“ spolupracoval s Miloslavem Burešem,²⁷¹ který vypracoval text. Od roku 1957 žil se svojí ženou ve Švýcarsku v Schönenbergu, kam je pozvali jejich přátelé Sacherovi.²⁷² Během roku 1958 prodělal operaci kvůli rakovině žaludku. Ani na sklonku svého života nepřestával pracovat a ještě během roku 1959 sepsal svojí poslední kantátu „*Prorockví Izaiášovo*“ a několik dalších děl. V témže roce se u Bohuslava objevily další příznaky nedolčené nemoci. Po nějaký čas ležel v nemocnici v Liestalu a poté byl převezen ke svým přátelům do Schönenbergu. Netrvalo to však dlouho a dne 8. srpna byl na doporučení lékaře převezen zpět do nemocnice, kde dne 28. srpna 1959 zemřel.²⁷³ O 20 let později byly ostatky Bohuslava Martinů převezeny do jeho rodného města Poličky, kde je pochován i se svou ženou Charlottou.²⁷⁴

²⁶⁸ MIHULE, Jaroslav. Bohuslav Martinů. Praha: SHV, 1966, s. 14-17.

²⁶⁹ Americký letec, který jako první přeletěl přes Atlantský oceán.

²⁷⁰ PEČMAN, Rudolf. Bohuslav Martinů. Brno: Koncertní oddělení PKO, 1979, s. 7.

²⁷¹ Miloslav Bureš poličský rodák a básník, žijící mezi lety 1909-1968.

²⁷² Tamtéž, s. 8.

²⁷³ MIHULE, Jaroslav. Bohuslav Martinů. Praha: SHV, 1966, s. 54.

²⁷⁴ HEJZLAR, Tomáš. Bohuslav Martinů. Praha: Horizont, 1989, s. 104. ISBN 80-7012-016-9.